

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

653

k20

INKLUKE BIBLIOTHEEK

0880 3725

Digitized by Google

112 20

Jan. 586

BRIEF-WISSELING

TUSSCHEN J. F. WILLEMS, SCHRYVER

VAN HET WERK :

TAEL-EN LETTERKUNDIGE

Verhandeling,

OPZIGTELYK DE ZUYDELYKE PROVINTIEN

DER NEDERLANDEN ,

EN J. B. BUELENS, R. C. P.^a

*Inhoudende eene zaekelyke wederlegging van eenige
valsche grondstellingen, verkeerde aenhaelingen
en ongegronde aentygingen, in dat werk voorkomende.*

Leest en oordeelt.

TE ANTWERPEN,

BYT DE DRUKKERY VAN JANSSENS EN VAN MERLEN,
GROOTE-MERKT, N.° 714.

My ondergetekende verklaart
tey deken dat by ons hande pers
is getaamen dees Werk: betitelt
als vooren, Driefwiffeling, enz
Antwerpen de april 1821.

J. M. van der Merwe
L. S.

VOOR-REDEN.

AEN DEN

Onpartydigen en Waerheyd-minnenden

LEEZER.

LIGT zult gy my vraegen, onpartydigen lezer, » welke is de reden die u bewoog, deéze twee » brieven aen het agtbaer publiek mede-te-deelen? . . . » *Uwe vraag is billyk, en ik zal dezelve openhartig beantwoórdén.*

Uyt de naemlyst der inschryvers, aen het hoofd van het bedoeld werk, ongetwyffeld om deszelfs weérde te verheffen, geplaatst, kunt gy waerneemen, dat ik 'er voór vyf intekeningen staan aengeboekt; eene voór my zelven, en de overige voór eenige myner kweekelingen.

Een al te groot vertrouwen in den boekdrukker, den welken in deéze hoedanigheyd nooyt aen de weézentyke pligten van eenen waeren Catholyken was te kort gebleven; — en misschien eenen overhaestigen wer voór de Volks-spraak, hadden my uytgelokt, om dit werk, tot opluystering onzer tael ingerigt, aen myne kweekelingen, en vaele myner vrienden aen-te-pryzen. — Geen het geringst vermoeden was in mynen geest opgoreezen, dat dusdaenig werk konde aenleyding geéven tot aenpre-

king van het liberalismus onzer eeuw. — Maer zie! nauwelyks had ik het eerste flauw rood boekjen, (welks laetere broederen eene blauwe livrey draegen) met eene greétige oog doórleézen, of ik zag de adder haer hoofd in het gras opbeuren, reeds veêrdig, om haer lasterslym uyt-te-bracken.

Inmiddels kwam my te Mechelen eenen kundigen vriend, des tyds nog lidmaet van het Antwerpsch tael- en dichtkundig Genoótschap, bezoeken; weldra viel het gesprek op de Verhandeling over de Nederduytsche tael- en letterkunde, enz. doór J. F. WILLEMS. Daedelyk haelde ik de eerste afleveringen uyt haeren vergetelhoek, — las aen mynen vriend eenige plaetsen voór, die ik, zoo als men zegt, met Ezel-ooren had aengeteekend. — Ik vroeg 'er hem zyn oórdeel over; hy trok zyne schouderen op; gaf my zyn misnoegen over den rimram van den H.^r W. te kennen, en zeyde eyn-delyk al grimlagchende:

RUIT ALTO CULMINE WILLEMS!

Eene enkele aenmerking maekte ik op den Altum Culmen, en wy stemden 'er beyde in toe. — Van dan af voórspelde my mynen vriend, alle de buytenspoórige gevoelens, gewaegde stellingen, en verminkte historische brokkelingen, welke ik in de opvolgende afleveringen heb aengetroffen.

Meermaels heb ik myn misnoegen aen den drukker, en aen andere vrienden van den H.^r W., daer over te kennen gegeéven; dikwils wierd my stellig verzekerd, dat hy voórtaen uyt geene onzuyvere geschiedenis-bronnen meer zou geput hebben; — dus bleéf ik aenhoudelyk met grooten drift nae de opvolgende blauwe boekjens verlangen, in hoóp van

▼
eenige veranderingen in des schryvers denkwyze te mogen ontwaeren. — Maer, eylaes ! myne hoop wierd al meer en meer te-leurgesteld ! en myne langmoedigheyd nam teenemael een eynde , wanneer men my , in de maend November 11. te Antwerpen zynde , de eerste aflevering van het tweede deel ter hand stelde. Ik doórlas dat stuk , het welk waerlyk eene hersen-pop mag genoemd worden , met veel aendagt , en welhaest bemerkte ik , dat de liberael-zon van den H.º W. haere middag-lyn had bereykt.

Den volgenden dag ging ik naer den drukker , en weygerde het volle getal myner intekeningen te aenveérden. De redenen , die ik aenvoer , waeren : 1.º dat den schryver den kring van zyn werk was te buyten getreden ; — 2.º Dat het werk voór myne kweekelingen verderfelyk was geworden ; — en 3.º Dat eenen leermeester geen voórbeeld van wederspannigheyd tegen zyne geestelyke Overheden aen zyne leerlingen mag opleveren (1). Voór myn vertrek uyt Antwerpen ontving ik eenen brief van den heer Willems , waerin hy my zyne inzigten te kennen gaf , en schreef de moeylykheyd , tusschen den drukker en my ontstaen , aen een misverstand toe ; dus wierd ik gepraemd myne handelwys te rechtveérden , en goed-te-maeken dat dezelve niet aen eenig misverstand of aen eenen overdreévenen iver noch kittel-oorigheyd , (zoo als hy zig in zynen tweeden brief uyt drukt) maer aen de zugt voór Godsdienst,

---

(1) Om alle geld-twisten met den heer W. te voorkomen , heb ik laeter het volle getal afdruksels betaeld ; en de oproerige letterpopjens , op den winkel van den drukker , aen stukken gescheurd.

gezag, pligt en waerheyd, was toe-te-schryven.— Dus zond ik hem uyt Mechelen mynen eersten brief toe, gedagteekend 14 november 1820.

Eenen raymen tyd daarna geweërdigde zich den heer Willems my te antwoórdén, en dit op eenen zoenuemden Evangelischen toon.— Myne zwakke gezondheid, en de overmaet van nuttigere zoeken, gedoogden niet, denzelven zoo maer ex tripode te beantwoórdén. Eene opeenstaepeling van magtspreuken, waer mede den brief van den heer Willems is opgekropt, en aenhaelingen van partyzugtige schryvers kunnen wel eenen blinden om den tuyn leyden, maer zullen nooyt eene oertuyging voortbrengen: nogtans, om dezelve te wederleggen, had ik tyd noodig en eenige naervorschingen in-te-winnen.

Zoo haest ik een weynig hersteld was, verveërdigde ik myne tweede verdediging. Den heer Willems, alhoewel hy my reeds als eenen geheelen onrechtveërdigen betigter had veroóordeeld, had my toch het appelleeren niet ontzegd.— Deëze verdediging uytgewerkt hebbende, kwam ik den 9 Febr. naer Antwerpen, om aldaer eenige familie zaeken te verrigten, en, by deëze gelegendheyd, myn vertoogschrift aen den heer Willems met eerbiedigheyd te laeten behandigen; want myn inzicht was geenzins, het zelve uen het onpartydig oórdel myner agibaere stadsgenoóten te onderwerpen.

Maer zie, te Antwerpen zynde, ontmoette ik eenen vriend, noglidmaet van het berugt Antwerpsch Genoótschap; na eenige korte ondervraegingen rapens onze wederzydsche gezondheid enz., viel de redeneering op den Genoótschaps-almanach van dit jaer; maer dit armzaelig saemenraepsel was wel

haest afgehandeld, aengezien mynen vriend dit Venus-jankende Arlequinsken nog niet geheel doordladerd had. — Ook raedde ik hem aen dit arglistig bullebaksken in het vuer te steekèn. — Eensklaps ging hy over tot de bedoelde Verhandeling van den H. W. — ó, dit was juist het worstelperk waer voór ik my had veêrdig gemaekt! De eerste aflevering van het tweede deel bragt ik welhaest te berde; — Mynen vriend scheên dit ellendig Worpeeling, eerst geboren, en reeds zwanger van misdaed, onder zyne bescherming te neemen; — Maer ik vertoonde hem, dat het van eenen zeer weerspannigen en oproerigen aerd was, en dus zyne bescherming onweêrdig. Maer, ziet, na eenige wederzydsche aenmerkingen, hoorde ik hem, niet zonder groote verwondering, alle de tegenwerpingen, die den heer Willems my schriftelyk had toegezonden, herhaelen, en met zoo groote zelf-overtuyging, dat hy misschien bereyd was de magtspreuken met eed te bekrachtigen.

Van waer, dagt ik alsdan by my zelven, die overeenstemming van verbasterde gevoelens? . . . . Hoe kunnen my de zelfde opwerpen, doór verscheydene persoonen worden voorgesteld? . . . . Zouden de lidmaeten van het gemeld Genootschap de zelfde drogreden koesteren? — . . . . zou den heer Willems mynen brief aen eenige zynere genootschaps-gezellen hebben medegedeeld, en hen zyne verroeste waepens in de hand hebben gegeeven? — . . . . Alle deêze vraegen, waer mede ik inwendig te worstelen had, doórgronde ik niet; maer ik stelde aen mynen vriend myne tegenbedenkingen, zoo als zy in mynen tweeden brief staen aen-

geteekend, bedaerdelyk voór. Hy gevoelde de valscheyd zyner opwerpingen, en bekende rondmondig misleyd te zyn. — Wie zynen misleyder was geweest, heb ik niet onderzocht, — aengezien myn inzicht is, de dwaelingen, maer niet de dwaelende te bestryden.

Weynige dagen daerna trof ik eenen anderen vriend aen, by welken den heer Willems zich over mynen eersten brief beklaegd had, en zich zelve, op zyne wyze, had verontschuldigd. — Hy sprak my daer over aen, en ik wierd gepraemd my zelve, op myne beurt, te rechtveérdigen.

Om deéze, en andere beweégredeenen, welke ik, om kort te zyn, voórbygaen, verschoóf ik het afgeeven van mynen tweeden brief eenige dagen; en, na dat ik de zaak in alle haere omstandigheden naukeuriger had onderzocht, stelde ik aen eenige bezaedige vrienden, aen welkers oórdeel ik myne brieven onderwierp, de volgende vraeg voór: of ik aen het agtbaer publiek myne brieven konde mededeelen? . . . . Zy antwoórdden my alle bekragtigender wyze: 1.º om dat het bedoelde werk openbaer was, en dus opentlyk mogtaengevallen worden; 2.º dat de opwerpingen, de welke den heer Willems my in zynen tweeden brief had gemaekt, tot verdediging zyner aenhaelingen, my grootere inlichting nopens zyne gevoelens, in het gemeld werk uytgedrukt, hadden verschaft, en ik aldus dezelve met meerdere zekerkeyd konde aenranden. Eyndelyk, 3º om dat hy reeds by zyne kennissen van mynen brief had gewaggemaekt, en getracht had zich zelve te verontschuldigen, gevolglyk dat ik de rechtspreuk: *AUDIATUR ET ALTERA PARS*, ten mynen voórdeele had.

Zie-daer , onpartydigen leëzer , eene korte schets van myn gedrag opzigtelyk den heer Willems , en de waere beweëgreden , welke my gepraemd hebben , deëze myne twee brieven , by middel der drukpers aen het agtbaer publiek mede-te-deelen ; ik onderwerp dezelve aen uw waerheyd-minnend oórdeel , en verklaer Uregtzinniglyk , dat ik niets , als de zuivere waerheyd voór doel gehad heb. — Noch vrees , noch hoóp , noch winst-zugt zyn de dryfveer geweest van mynen arbeyd ; — nooyt tragte ik , dan voór de handhaeving van Godsdienst , gezag , pligt , en waerheyd in het strydperk op te treden ,

Ik noem my met agting ,

U Ed. O.^{sen} Dienaer ;

Mechelen , den 27 Febr. 1821.

J. B. BUELENS.

Aen den H. J. F. WILLEMS,
te Antwerpen.

Mechelen, den 14 November 1820.

Myn Heer!

ALHOEWEL ik gewoon ben de latynsche Dichters verre boven de hollandsche te stellen, nogtans kan ik nooyt de *schriften* van Vondel, Bilderdyk, Feith, Bellamy, etc., beschouwen, zonder hen den verschuldigten eerbied te bewyzen. Dus is 't geene *doemzugten onderdruk lust* der nederduytsche tael, die my bewogen hebben, 't volle getal myner intekening niet te aenveêrden. Neën! Mynheer, noch doemzugt noch onderdruk lust bekoren my. Elken schryver, die *gezag* en *pligt* eerbiedigt, heeft by my zyne weêrde. Clarke, Soame, Jenyns en Dallas, alhoewel zy tot de *eenheyd* der alleen zaligmaekende Kerk niet behooren; agt ik zeer hoog, om dat den eersten de aenwezigheyd van God, den tweeden de schoonheyd en 't vermogen van het Evangelie heeft aengetoond, en den laetsen de onderdrukke onschuld tegen haere beulen verdedigde. In tegendeel verfoey ik de werken van De Pradt, Rynal en Dinouart, al schoon zy, ten minsten in naem, Catholyken waeren, en zelfs tot den Priesterstand behoorden. — Waerom? . . . Om dat zy noch *gezag* noch *pligt* eerbiedigen. Uw

werk is ook van dien aard, Mynheer : om dat het zeer *gevaerlyke*, of, zoo als men heden zegt, *liberaele grondstellingen* vervat. Zie hier-van myn bewys. 1.° Gy zyt eenen vuerigen aenpreédiker van de *vryheyd van denken*. Hoe ongegrond die stelling in haer zelve is, en hoe verderfelyk in haere gevolgen, heeft de ondervinding der dry laest verloopene eeuwen zonneklaer beweezen. 2.° De *vryheyd der drukpers*, die een gevolg is der vryheyd van denken, is ook eenen afgod, voór wieñ gy de kniën buygt, en tot welkers eer-dienst gy onophoudelyk uwe leézers aenmaent. Het zyn nogtans deéze twee grondstellingen, die meermaels doór de volmagtige Roomsche Opperpriesters, met toejuyging der geheele Catholyke wereld, zyn gedoemd of verworpen geweest. — En dit zonder de minste onbillykheyd te begaen. Waerom? . . . Om dat het de *vrydenkers* zyn, de welke, by middel der *vrye drukpers*, Europa's oppervlakte met bloeden traenen hebben doórwykt, en het altaer-puyn met het bloed der Vorsten besproeyd. — Geen redelyk schepsel kan deéze waarheyd meer betwisten. De voóruytziende Schryvers, zoo on-Catholyken als Catholyken huldten haer, en de heerschende *gouvernementen*, die zich aen den invloed der geheyme saemrotters hebben ontweldigd, omhelzen deéze waarheyd, en oeffenen dezelve uyt in hunne onderhoorige Staeten, om, volgens de woórden van den grootmoedigen Lodewyk, *den afgrond der staets-omwentelingen voór eeuwig toeteslyten*.

Dat de *vryheyd van denken en drukken* eens den afgod der *liberaele volkshervormers* zou hebben

geworden, had God, die de eeuwige Wysheyd is, in zyne Alweétendheyd voórzien, daerom heeft hy de Christenen tegen deéze dwaeling, doór zynen Volksleeraer gewaepend. Ja, onzen Zaligmaeker heeft nog meer gedaen: Hy heeft zelf aen zyne Kruysgezanten, en in hen, aen hunne wettige Opvolgers, de *volle magt* gegeéven, om alle leerstellingen te onderzoeken; de goede van de verderflike te onderscheyden; de eene aentebeveélen en de andere te doemen of verderflike te verklaeren. — Om dit Godlyk en heylyk bevel uyttevoeren, en de Christenen in het spoór der zaligheyd te geleyden, hebben de Apostelen en hunne Opvolgers, van den aenvang-af des Christendoms, altoos eene waekzaeme oog gehouden op de openbaere schriften, en hebben de gevaerlyke met een onbeschroomd gemoed tot het vuer veroórdeeld. Zeg my, was het niet op de aenmaeningen der Kruysgezanten, dat de eerste Christenen de kwaede boeken byeenverzaemelden, en in de tegenwoórdigheyd van eene saemgevloeyde schaere volks aen't vuer overgaeven?— Eeuw-in, eeuw-nyt wierd dit voórbeeld der Apostelen nagevolgd doór de getrouwe Zielen-herders. Ten dien eynde wierden 'er ook in alle Catholyke landen *geestelyke* en *wereldlyke boekkeurders*, waer toe men altoos de geleerdste en bezaedigste mannen verkoós, aengesteld. De Bisschoppen schreéven ook aen de boekdrukkers en boekbinders de pligten voór, de welke zy, als waere Christenen, gehouden waeren naer-te-komen. Meermaels wierden deéze herderlyke beveélen, op Goëls leering gegrond, doór de Ca-

tholyke landvorsten gehandhaefd , en tot den stand van landwet verheven : en alzoo wierd de eene magt doór de andere ondersteund. — Den landvorst had dit regt , ja , als Catholyken onderdaen , was hy zelfs verpligt het zelve uyt-te-oefenen. — Ook het regt der natuer verbond hem daer toe. — Want zeg my , Mynheer , volgens welk regt zou den landvorst de vryheyd der drukpers , en het opentlyk verkoopen en koopen van verderfelyke schriften in zynestaeten toestaen ? — Is den landvorst niet gehouden alle gevaer van verleyding en verderf van zyne onderdaenen af te keeren ? — Of zou misschien het Opperweezen de magtigen der aerde aen de voórschriften van de wet der natuer ontheven hebben ? — Waer ? . . . . Wanneer ? . . . .

Op dit Godlyk en natuerlyk regt waeren gevestigd de *Ordonnantien* die in het begin der zeventiende eeuw doór onze geestelyke en tydelyke overheden zyn uytgegeéven geweest ; en wel om de calvinsche kettery uytteroeyen : mits 't haere vrydenkende aenhangers waeren , die den wettigen vorst uyt land en haeve hadden verdreéven ; onze pragtige Tempels hadden uytgeroofd ; de gezalfden des Heere op 't vreedste hadden vermoord ; de aen God-gewyde maegden hadden verkragt , en haere vreedsaeme wooningen doór vuer en stael hadden verwoest , welkers puynhoopen ik nog dagelyks met heete traenen kan besproeyen. Het was , zeg ik , om die roof- en bloedgierige ketter-zugt , die alom doór de schriften der vrydenkers wierd verspreyd , en wederom sints eene reeks van jaeren doór onze filosofische schryvers word ont-

graeven , te dempen , en op dat ons vaderland , volgens de woorden van Hovius , toenmaeligen Aertbisschop van Mechelen , wederom als *een ander Jerusalem niet zoude verwoest worden* , dat onze vreed- en eendragt koesterende Overheden , op het verzoek der Bisschoppen , die heylvolle *Ordonnantien* hebben uytgegeeven , welke het U beliest *verdrukkende plakkaerten* te noemen , die *in het Zuyden de letterkunde benauwdan*. Gy bedriegt U ! Mynheer , gy bedriegt U ! nooyt hebben de waere letterhelden beschroomd geweest voor de geestelyke of wereldlyke boek-keurders. Neém 'er aendagt op , Mynheer , het is juist in de eeuwen geweest , wanneer die zoogenaemde *onderdrukkende plakkaerten* in zwang waeren , dat de waere letterkunde heeft gebloeyd , en om zoo te spreken , haer toppunt heeft bereykt. De Hosschiussen en Walliussen getuygen dit. De eeuw van Lodewyk den XIV laet 'er geenen twyfel over. Zeg my , wat grootsch hebben de vrydenkers der voórgaende eeuw voortsgebracht ? Heeft den grooten Vondel , in weérwil dier *onderdrukkende plakkaerten* , een zynen werken aen den Aertbisschop van Mechelen niet opgedraegen , en heeft het zyne goedkeurig niet verworven ? Zou het *graf van Feith* voor die *verdrukkende plakkaerten* beducht zyn geweest. — Zou uwen *zondvloed* doór deéze boekkeurders zyn verstooten geworden ? . . . neén ! Mynheer , neén ! eenen waeren letterheld , die *gezag* en *pligt* eerbiedigt , ziet zyne geestelyke en tydelyke boekkeurders moedig onder de oogen ; hy nadert hen met vertrouwen , om , doór hunne ialichtingen ,

de feylen , die hy onwillig , doór geestdrift kan begaen hebben , uyt zyn werk wechteruymen , om alzoó voór de onkundigen niet verderfelyk te zyn . Volgens het oórdeel der Geleerden is 'er nooyt kragtigeren middel uytgevonden geweest , om den naem en nagedagtenis der letterhelden groot en aenzienlyk te maeken . — De goedkeuring der geestelyke en tydelyke Overheyd verdedigt den schryver tegen de blaem zyner tydgenoóten , en beschermt zyne nagedagtenis tegen den vloek van den na-neef .

Uyt dit alles kunt gy afleyden , Mynheer , hoe onbillyk gy dit *heylic* en *natuerlyk regt* hebt ge-laekt . Ja ik word schaemrood , zoo dikmaels als ik hoor of zie , dat dit *allerregtveérdigst regt* doór eenen regtschaepenen Belg word gedwars-boomd , of opeene haetelyke wyze voórgedraegen . Wanneer ik overweég dat het heydensch Roomen zelf , zoo als ons Valerius Maximus getuygt , dit regt heéft geëerbiedigd , en de boeken , waerin verderfelyke grondstellingen lagen opgesloten , in de tegenwoórdigheyd van het volk heéft ver-brand . — Indien dit heylic en natuerlyk regt in ons vaderland wierd uytgeoeffend , dan zoude , nu nog op deéze uer , Holland niet overstroomen van godslasterende schriften , hemeltergende leerstellingen , en mensch-verbasterende dichtstukken , de welke welhaest den God van vreéde tegen ons zugtend vaderland zullen waepenen ! En wee ! wee ! de toom-smaedende schryvers , de drukkers , verkoopers en aenkoopers hunner schriften !! Het gewigt van Gods verbolgendheyd zal hen bezonder drukken !!!

In uwe laetste aflevering , Mynheer , schetst gy ook de Priesters af , als de *onderdrukkers onzer lands-tael*. Ik zoude u het tegendeel , van het begin der 17.^e eeuw af , stellig kunnen bewyzen. Maer zulke ongerymde aentygingen vraegen geene wederlegging , zy worden onder hun eygen leugenagtig gewigt verpletterd (1). Ik spoede my om tot eene andere leerstelling , welker gevolgen altoos hoogst verderflyk zullen zyn , te komen.

Den *opstand* der Hollanders tegen hunnen *wettigen Souvereyn* noemt gy eene *schoone zaek*. Wy Catholyken noemen den opstand der borgeren tegen hunnen wettigen souvereyn geene *schoone zaek* , maer een *strafweêrdig misdaed*. Den Catholyken waepent zich nooyt tegen zynen wettigen vorst. *Vertrouwen op God en taeygeduld* zyn de waepen die hy bezigt tegen de vreedste dwinglandy der snoodste menschen-beulen. De Neros , de Deciussen en Caligulas konnen dit getuygen. Elken wettigen vorst , het zy hy hydensch , kettersch of Catholyk zy , blyft altyd een afbeêldzel der Godheyd op de aerde voór den Catholyken. Hadden Spaenjaerd en Siciliaen , in onze dagen , aen deêze evangelische leering getrouw geweest , dan zouden de straeten van Kadix en Palermo met geene lyken overdekt hebben geweest. Men zou ook hunne ongelukkige koningen met geene moorddolken in hunne paleyzen hebben omringd. Hier uyt kont gy opmaeken dat uw gevoelen , alshoon't overeenstemmig is met de liberale denkbeêlden van onze woelzieke eeuw, strydig is met de

(1) Dit ziet men in Mr W. volgende aflevering , waerin hy , onder de menigvuldige *Belgische* Schryvers in de *Lands-tael* , zich *genoodzaekt* vind , een groot getal *Geestelyken* te noemen.

H. Leering van het Evangelie. En het is juist, let'er wel op, Mynheer, volgens deszelfs voórschriften, en niet volgens onze landwetten, dat wy allen in den jongsten dag zullen geoórdeeld worden.

Terloops moet ik U hier doen opmerken, dat gy geheel het historisch van uw werk, en in het bezonder dat der Nederlandsche beoortens, zeer gebrekkelyk hebt behandeld. Maer dit is geen wonder. Wanneer men Hooft tot rigtsnoer houd, en geene oog heeft op Haræus, Strada, Bentivoglio, Smet, etc. dan loopt men gewisselyk mank. Ook geloof ik, Mynheer, dat gy de oude getuygschriften met weynig aendagt overleést. Ik heb my de moeyte gegeéven van het plakkaert van 1608 naertezien; en heb dan gevonden, dat *alle prenters, boeckdruckers oft vercoopers, sullen belooven en sweéren by eede, dat zy geene verboden boecken en zullen doen inbrengen, verkoopen etc.* Maer *verbodene* boeken is geenzins het *synoninum* van *hollandsche boeken*, zoo als gy uwe leézers wilt wysmaeken. Nooyt zyn de *goede* hollandsche boeken in Brabant verboden geweest. Gy zelf geéft er getuygenis van, wanneer gy elders zegt: dat Vondel een zyner werken aen den Aertsbisschop van Mechelen heeft opgedraegen. — Hoe zult gy dit alles overeenbrengen? . . . Nopens dit alles deéd ik eens myne klagten aen een lidmaet van het antwerpsch genoótschap. Maer wat kreeg ik ten antwoórd! . . . . d'heer W. . . . , zeyde hy, *bedoelt een hollandsch ampt* . . . . Hét viel my bezwaerlyk dit te gelooven; mits ik als onmogelyk beschouwde, dat eenen regtschaepen Belg, de waerheyd aen zyne belangen zoude slagtofferen.

Wat verder uwe aengevoerde Venusjankeryen betreft, daer heb ik maereen woordjen op te zeggen. Aenhoor het. Uw *Lesbias muschje* heeft aen elken zedelyken mensch misnoegd. Des zal ook uw aengehaeld stukjen *die niet en mint is zot of blind*, welke spreuk op haer zelve, en zob als zy doór den dichter is uytgewerkt, zeer aenstootelyk is, de goedkeuring van geene kuyssche ziel ooyt verwerven: Dit zy genoeg, want niemand kan drek behandelen zonder zich te bemorssen.

Onbezwaerlyk zult gy uyt dit alles konnen opmaeken, waerom ik het volle getal myner intekeningen geweygerd heb te aenveêrden. Volgens het my toegezonden *prospectus*, heb ik voór my, en eenige myner kweekelingen inschryving genomen op een werk, welks voórwerp was *de schoonheyd, rykdom, kragt onzer volkstael*; maer geenzins op een *liberael rapsodie of historisch Babylon*.

Duydt my deéze uytdrukking niet ten kwaede; zy behoort toe aen een lidmaet van het Antwerpsch Genoótschap, den welken ik onlangs onder dien veragtelyken tytél, uw werk in het midden van een talryk gezelschap hoorde afspuytén. Ik voelde my zeer genegen om het gevoelen van dien Heer, ten minsten opzigtelyk uwe laeste aflevering, (deéze alleen heb ik gestadig in het oog, want dé andere heb ik reeds aen de vergetelheyd overgegeéven) als waeren in geheel haere kragt te erkennen, zoo als gy reeds zult bemérkt hebben. Dit zoo zynde, wilt gy dan, Mynheer, dat ik medewerke om een geschrift, met zulke gevaerlyke en oncatholyke

grondstellingen doórzaeyd , voortteverspreyden ? Denkt gy , dat de pligten , voórgeschreeven in de oude plakkaerten , die op het verzoek der toenmaelige Bisschoppen zyn voórgedraegen , den Catholyken niet meer verbinden , alschoon gy stout genoeg zyt hun *onderdrukkende* te noemen en hunnen egten zin te verdraeyen ? — Wilt gy , dat ik aen myne kweekelingen een tastelyk voórbeéld geéve van wederspanningheyd aen myne geestelyke overheyd , die uwe aengepreekte grondstellingen hebben verworpen ? — Neén Mynheer , neén ! gy hebt met geen en lafaerd te doen ; maer met eenen Catholyken die zyne pligten behartigt , en altoos vaerdig is , *gezag* en *pligt* te handhaeven , en , ten allen tyd en plaets , die weézendlyke banden der maetschappy te verdedigen .

Indien gy den kring van uw werk niet waert te buyten gegaen , en het zelve , doór nuttelooze inlassingen , voór Kerk en staet niet had verderfelyk gemaekt , dan zoud gy in my geen en tegenkanker , maer eenen vuerigen verdediger hebben aengetroffen ; en gy zoud uwen zueren arbeyd , tot uw eygen misnoegen , reeds niet zien veroórdeelen doór alle waere Catholyke en vredelievende borgeren .

Gaerne onderstel ik , Mynheer , dat gy andere grondstellingen in uwen boezem koestert ; en dat al het berispelyk van uw werk aen eenige , aen my onbekende , omstandigheden , moet worden toegeschreeven , waer van gy misschien laeter het agbaer publiek , zoo als gy voórheén nog hebt gedaen , zult kennis geéven ; maer dit alles doórgronde ik niet . Enkelyk verklaer ik U ,

om alle vermoedens te voorkomen , dat uwcn persoon my zoo aengenaem is , als elken Belg in het bezonder. Den waeren Catholyken haet de verderflyke grondstellingen , maer hy bemint zynen evennaesten , en beweent zyn ongeluk. Ik prys zelfs uwen yver , al is hy somtyds gantsch onbezeyld , om onze moedertael van den vremden hoón te wreéken. Al het goed , dat ik in uwe verhandeling bespeur , is my aengenaem. Ik verklaer U zelfs , Mynheer , dat ik wederom het volle getal myner intekeningen met dankzegging zal aenveérden , indien de opvolgende afleveringen vry zyn , van die verderflyke en gedoemde grondbeginselen , die zwanger zyn van roof en moord. — Ook geéf ik U de vryheyd , van dry afleveringen der laeste uytgaeve , ten mynen koste , by den boekdrukker te gaen verbranden , indien gy oórdeelt , dat ik U tot eenige schaede heb gebragt ; want myn *inzigt is niet U ten onderen te brengen*. Maer voór de opvolgende afleveringen zyt gy nu verwittigd , en dus kont gy U raeden.

Ik zou uwen brief van 3 november , dien my , dags voór myn vertrek uyt Antwerpen , wierd behandigd , tydiger hebben beantwoórd ; maer te Mechelen komende , vond ik een aental andere buytengewoonelyke zaeken afteveérden , die het weynig tyds , dat my van myne dagelyksche bezigheden overblyft , teenemael wegnamen ; dus wierd ik genoodzaekt het beantwoórden van denzelven een weynig te verschuyven.

Ik teeken my met agting ,

Uwen Dienaer in Christo ,

J. B. BUELENS , R. C. P. *

Aen den H.^r J. B. BUELENS , P.^r
te Mechelen.

Antwerpen , den 28 December 1820.

Myn Heer!

LANG heb ik in beraed gestaen of ik den brief, dien gy my den 14.ten november ll. *ex tripode* hebt toegeblitsemd , zou beantwoorden. Doch , daer myn stilzwygen u misschien op de gedachte kon brengen , dat ik niet in staet ben om uwe aentygingen te wederleggen , zoo vatte ik , alhoewel met tegenzin , de penne op , ten eynde u van uwe dwaeling te doen wederkomen , en u te overtuygen dat gy my , geheel ten onregte , betigt hebt. Indien gy voór overtuyging vatbaer zyt, Mynheer , en dit myn antwoórd met de vereschte aendagt wilt overleézen en overdenken , dan zal ik my gelukkig agten u geschreven te hebben. Myn inzicht is niet den schamperen en volstrekt *onevangelischen* toon, welken uwen, anders welgeschreven briefzoo schandelyk ontsierd, aenteneemen , om u met gelyke wapens te bestryden , neen , Mynheer , de waerheyd behoeft dien toon niet (1).

---

(1) Wanneer de *schimpzugt* van sommige lieden geene weézentyke feylen in hunne tegenparty vind , dan verdraeyen en verwringen zy hunne gezegdens , of *leenen* hun kwaede inzigten , om

Alle vriendelyke terechtwyzingen en raedgingen zyn my ten allen tyde aengenaem en welkom geweest. Ik leen gaerne het oor aen de tael der vriendschap. Ik gevoel maer altezeer dat ik onderrigting noodig heb, dat my zeer veel kennissen ontbreken; ja dat ik weynig bevoegd ben voór het uytgebreyde werk welk ik ondernomen hebbe. Maer brieven gelyk den uwen van 14 november acht ik weynig geschikt om my allen verderen moed te benemen, of om my van gedagten te doen veranderen (1). Dwaelen is menschelyk, en wy zyn geloove ik, gy en ik, beyde, als menschen, niet vry van dwaelingen. Indien ik dus over iets geschreven had, waarvan gy meer en beter onderricht waert, dan ik, was het úwe pligt my, vriendelyk en gelydzaam op den rechten weg te helpen en my de evangelische tael van een' waeren zielenherder toetespreken (2). In stede van zulks te doen, begint gy met my

stof tot schimpen en verwyten te vinden. Bovendien is de eygenliefde, of eerder den hoogmoed, van sommige schryvers zoo *kitteloorig*, dat zy zelfs de bezaedigste aenmerkingen op hunne penne vrugten, voór hoón en schim opneemen. Een uytsteekend bewys zag men hier van, onder andere, in M.^r *De Wez*, schryver van *L'Histoire des Pays-Bas*, wanneer hy, kort na het uytgeeven van dat werk, op eene *allezins bezaedigde wyze* in het *Journal de la Belgique*, wegens eenige valsche aentygingen tegen de geestelykheid, berispt wierd. Nogthans, in weérwil van zyne eerste hevige en onheusche antwoord, heeft hy *wyselyk*, op de wederantwoord zynr tegenparty, *de vlag gestreken*. — Moge dit voorbeeld den H.^r W. tot les strekken!

(1) Dat deéze betuygingen van nederigheid geveynsd zyn, blykt genoeg uyt het begin en vervolg deézes briefs. Maer wat wil den H.^r W. toch doór deéze laetste zinsnéde te kennen geéven? Dreygt hy hier-mede, dat het aenvallen tegen zyn geschryf olie in 't vuur zal zyn? — Dit zweemt wel veel naer den *blissem ex tripode!*

(2) Zou men niet zeggen, dat den H.^r W. hier over de gestrenghed zyns biegtvaders klaegt?

onder het getal van goddelooze schryvers , zoo als Raynal , te plaetsen , met my afteschilderen als eenen man die *nöch gezag noch pligt* eerbiedigt , die het vrye denken en drukken als eenen afgod vereerd , die goddelooze en onnatuerlyke leerstellingen aenpredikt , die de priesters en afgezanten Gods als verdrukkers uytsheld , die zich in den drek van eene onkuysche dichtkunst omentelt , en wat nog al niet meer ? (1) Gy hebt ongelyk , Mynheer , gy hebt het aldergrootste ongelyk , en dat gae ik u beknootelyk aentoonen met onomstootelyke bewyzen. (2)

Voór eerst zegt gy dat ik niet alleen de vryheyd van denken *aenpredike* maer ook de vryheyd der drukpers als een afgod aenbid en tot haeren eerdienst myne lezers *onophoudelyk* uytmaene. Waer hebt gy die *predikatien* en *uytmaeningen* toch gelezen ?

Slechts op *twee* plaetsen myner verhandeling word er van de vryheyd der drukpers en van het vrye denken gesproken , de eerste (Deel I. bl. 211-216) waer er over het uytvinden der boekdrukkunst en over Luthers geloofshervorming gehandelt word , de tweede (Deel II. bl. 3-7) waer de oorzaaken der veragtering der nederduytsche tael in Belgie worden aengetoond. Nu , wat vind men daer ? Op de eerste plaets word er onder andere gezegd : *wanneer men in-*

---

(1) Alle *regtstreëksche* beschuldigingen zyn of zullen U , M. H. W. , *bewezzen* worden.

(2) Blaest toch geëne overwinning voór den slag ; dusdaenige laetdunkendheyd verwagt men ligt van eenen inboorling van *Gascognen* , maer niet van *Boechout*.

ziet wat ul rampen en moordtooneelen de drukkunst als moeder van Luthers geloofshervorming en als bewerkster van zoo veel scheuringen en oorlogen in de staeten van Europa heeft daergesteld; wanneer men bedenkt wat al twisten zy gestoókt, wat al zedeloosheden zy gepredikt, wat al goddeloosheden zy bevoorderd heeft, dan zou men, enz. hier uyt blykt dat ik zeer wel gevoel dat de drukpers maer al te dikwils misbruykt word, en gevolgentlyk dat ik my tegen geene behoorlyke Censure verzetten wil. Voords word aldaer nog gezegd dat het protestantismus geene verdraegzaamheid of verbeterde denkwyzen heeft in de wereld gebragt; dat de Catholyke landen van Italie en Vrankryk grooter mannen in het vak der kunsten en weétenschappen hebben opgeleverd, dan de protestantsche; dat den Pausgezinden in alle andere, behalven in zaeken van religie, zoo veel vryheid gelaeten word als den Lutheraen; en eyndelyk dat de roomsche Kerk, in alle tyden, voór NUTTIGE kunsten en weétenschappen zoo LIRERAEEL is geweest als men met redelykheid kan vergen. Is dat geen waerheyd? (1)

In de tweede plaets heb ik, spreekende van het verval der nederlandsche letteren in de zuydelyke provintien aengetoond, dat er aldaer tegen de nederduytsche tael (welke het instrument

---

(1) Men betigt U immers niet wegens aengehaelde *waerheden*. Bayle, Voltaire, Rousseau etc. hebben, in weérwil van hunnen afkeer en haet tegen het Christen Geloof, ook wel eenige van deszelfs gewigtige waerheden moeten bekennen. Maer worden daerom hunne valsche aenhaelingen, grondstellingen, gevolgtrekkingen en acntygingen waer? Dergelyke tegenstrydigheden zyn in tegendeel de zetteekenen hunner bestryders. *Is dat geen waerheyd?*

was geweest der schismen in de Nederlanden) al te sterke , ja onderdrukkende maetregels wierden genomen , doór censure op censure , geestelyke en wereldlyke ; — dat de gestrengheyd der geestelyke censure somtyds tot *doemzugt* uytspatte ('t welk ik doór een depeche van de zeer catholyke en onvergetelyke vorstin Maria Theresia beweézen heb) (? — !) dat onze geestelyken de hollandsche boeken doórgaens en in het algemeen voór gevaerlyk en kettersch aenzaegen , en daer doór oorzaak gaeven dat wy onze tael (die in Holland het meest en best beoeffend wierd) verwaerloosden. *Wy kunnen het echter* (voegde ik daer by) *deéze geestelyken niet kwalyk afneémen dat zy op hunne hoede waeren tegen een protestantismus 't geén , grenzende aen deéze landen , nog altyd dreygde daer in te storten en voór en tegen het welk reeds zoo veel bloed vergoóten was.* Hier uyt blykt wederom dat ik tegen eene *goede censure* niet ben , maer wel tegen eene al te overdrevene gestrengheyd van boekkeuring , *zoo als toen* in Belgie wezentlyk plaets had. De geestelyken bemoeijden zich , in het doen dier censures , dikwils met zaeken die niet van hun *ressort* waeren (*vu les principes* , zegt Maria Theresia in de aengehaelde depeche , *que les gens d'église cherchent souvent à faire valoir au préjudice des droits des souverains des lois de l'état , des libertés des peuples*) en het zyn juyst deéze *aenmatigingen* , alsmede de alte grootte strengheyd der plakkaerten , welke ik niet heb kunnen goedkeuren. Wel is waer dat ik , by die gelegenheyd de vraeg deéd : *Wat zyn die duytsche staeten waer de drukpers aen ban-*

*den ligt in vergelyking der geéne waer er vry-
 heyd van denken en schryven bestaet?* doch kan
 men daer uyt besluyten , zoo als gy daer uyt be-
 sluyt: dat ikeene *onbepaelde vryheyd* van schryven
 en drukken aenpredike? (*) neën, Mynheer; wan-
 neer ik eene verhandeling over de vryheyd van
 drukken moest schryven , dan zou ik beweëren
 en bewyzen hoe noodzaekelyk het is , de schry-
 vers *verantwoórdelyk* te stellen voór het geéne zy
 laeten drukken , zoo wel met opzigt tot het gees-
 telyk als tot het wereldlyk gezag. — Dan zou ik
 myn gevoelens doen kennen over de *middels* welke
 men daertoe zou kunnen en mogen gebruyken —
 maer een zulkdanig geschilpunt kon niet het on-
 derwerp uytmaeken van *dat* gedeelte myner ver-
 handeling.

Ik heb dus *tweemaal* over de vryheyd van den-
 ken en drukken gesproóken , en dat noemt gy
onophoudelyk,

Had gy myne Verhandeling met aendagten on-
 bevoóroórdeeld gelezen , Mynheer , gy zoud ge-
 zien hebben dat ik zelfs de geestelykheyd van de
 17.e eeuw, zoo veél mogelyk, verschoond heb over
 de al te strenge uytvoering der maetregels tegen
 de drukpers ; — dat ik die gestrengheyd toege-
 schreven heb aen eenen overdreven godsdienst-
 iever , en beschouwd als een gevolg der hervor-
 ming , als eenen bynae noodwendigen maetregel
 van de Kerk , in landen welke tegen protestant-

(*) Deéze en de volgende opgeworpene vraegen en antwoorden ,
 die den H. W. *onomstootelyke* bewyzen noemt , zullen hiernae
 breedvoerig ontlit worden ; des laeten wy hem maer voort rede-
 kavlen , of karouwen , zoo als 't in de volkstaal luydt.

sehe landen grénshden , doch als eenen maetregel die tevens sterk medegeholpen heeft om onze tael (de tael der nabuerige kettters) te *onderdrukken*.

Gy noemt Vondel , Hosschius , Wallius , en de eeuw van Lodewyk XIV om aentetoonen dat gemelde plakkaerten de waere letterhelden niet onderdrukt hebben. *Ik zelf* had reeds die eeuw van Lodewyk XIV aengehaeld om te toonen dat de Catholyke kerk meer groote mannen heeft opgeleverd dan de gereformeerde. Maer . . . gelief aentemerken dat Vrankryk nooyt zoo streng met de censure geweest is als Nederland — en waarom ? Om dat Vrankryk *geheel* catholyk was , en Nederland niet. De werken van Vondel , een paer stukjes slechts uytgenomen , zyn , *aleer zy ter drukpers wierden overgeleverd* , nooyt aen goed of afkeuring onderworpen geweest. Dien dichter heeft , ja , een van zyne werken aen den Aertsbisschop van Mechelen opgedraegen — maer wat bewyst dit ? Dat de hollandsche letterkunde in deéze zuydelyke provintien gekend en gewaerdeerd wierd ? Dat den Aertsbisschop een Mœcenas voór nederduytsche dichters was ? juist het tegendeel , Mynheer , want dan had dien Kerkvoogd Vondel niet *onder* Cats geplaetst. Wat *Hosschius* en *Wallius* betreft , dat waeren *geestelyken* , en ik kan zeer wel gelooven dat *geestelyken* (die , ten andere , in de tael der geestelyken schreéven) minder voór de geestelyke censores moesten bevreesd weézen dan wel wereldlyke persoonen. Ook heb ik bevonden dat de belgisch-nederduytsche dichters van de 17°. en 18°. eeuw *meest allen* geestelyke persoonen zyn geweest —

een bewys dat den wereldlyken den moed van schryven benoómen was, althans dat zy geen aenmoediging vonden. (!!)

Gy betigt my dat ik den text van het plakkaert van 1608 vervalscht of verdraeyd opgegeven heb. Ik heb wel over dat plakkaert, en andere, *gesproken*, doch niet den text zelve overgeschreven. Wel is waer, dat ik by de woórdten *verboden boeken* de aenmerking gevoegd heb *datis hollandsche boeken*; maer waecom? Om dat de hollandsche boeken (ik herhael het) *in het algemeen* voór zoodanig gehouden wierden.

Daer het, in deéze provincien, voór waerheyd is aengenomen dat wy, sedert den afval van Holland onze tael verwaerloosd hebben, en niet geweten hebben wat de Hollanders in die tael deéden. — Zoo vraeg ik u of'er wel ooyt eenen boekhandelaer in Braband het zou gewaegd hebben een kas hollandsche boeken (wier goeden of slechten inhoud hy niet kon raden) in't land te brengen? Daer hy de boekpakken zonder tusschenkomst der boekkeurders niet openen mogt, liep hy t'elkens gevaer van *onwetende* te zondigen, om *onwetende* zyne boeken voór kettersch te zien aanslagen, en uyt zyn ambagt gesloten te worden. (!!)

Dat men *altoos* de geleerdste en bezadigste mannen voór geestelyke en wereldlyke boekkeurders aenstelde, durf ik volmondig loochenen. Er waeren te veél boekkeurders om te kunnen gelooven dat *alle* die boekkeurders mannen van genie of ongemeene bekwaemheyd waeren. *Quid* wanneer eenen wereldlyken schryver meer kunde en verstand bezat dan zynen censor? De ordonnantien

op het stuk van boekkeurig gaven hem het recht van appel niet, immers ik vinde daarvan geene melding gemaekt. Doch, laeten wy eens zien hoe het somtyds met die censores gesteld was. Ik heb voór my liggen de *Wonderbare Mirakelen van den H. Roosenkrans in rym beschreven door Pater P. Floers*, Antw. 1658, 2 deelen. Elk deézer 2 deelen is voórzien van *dry* goedkeuringen, een doór de *kloosterlyke*, een doór de geestelyke, een doór de wereldlyke overheyd. Niet tegenstaende deéze aenpryzende censures, worden die twee boeken thans doór onze geestelyken, met algemeene stemmen veroórdeeld; want 'er staen dingen in die, waerlyk, doór elk gezond verstand *moeten* veroórdeeld worden, zoo als V. B. van eenen moordenaer, die van jongs af op roof en moord geleéfd had, die kwam te sterven en doór God verwezen wierd tot de eeuwige helsche pynen, maer die, als hebbende (niet tegenstaende zyne dagelyksche moorden) allé de dagen van zyn leven eenen Roozenkrans gelezen, doór Onze Lieve Vrouw wederom terug in het leven wierd gebragt, zich biegté, wederom stierf, en *zalig* was!

Oordeel nu, Mynheer, over de kunde van die gene welke die *dry* goedkeuringen, in naem van kerk en staet, hebben durven schryven.

(Daer het niet voegt van derde (nog leévende) personen in deézen twist intewikkelen, zoo word hier eene zinsnéede uytgelaten.)

Ik herhael het, de wereldlyke en geestelyke verantwoordelykheyd der schryvers is hoogstnoodig, ja heylzaem; maer niet de willekeurige beslissing van *eenen* of *twee* geestelyken.

De worsteling der Hollanders tegen eenen tyran als Alva was (de Catholyke schryvers zelve noemen hem zoo) de zaak der vryheyd noem ik eene schoone zaak , ja , maer niet de zaak van het protestantismus. Philips II. trad de Constitutie (blyde inkomsten) der Nederlanders met den voet , dat is uytgemaekt waer , en van dan af , hadden de Nederlanders , volgens die constitutie , het recht hem niet meer als souvereyn te herkennen. Dat zelfde recht hebben de Catholyke Belgen en hunne geestelykheyd tegen Joseph II. doen gelden. Het lyd nog grooten twyfel of Catholyke onderdaenen hunnen vorst niet mogen ontroonen , wanneer dien vorst eenen tyran is. Indien het systeem van *le Comte de Maistre*, in zyn overheerlyk werk *du Pape* , in alle punten en deelen moest doórgaen dan was den *voór wettig herkennen* Napoléon of zynen nazaet , den eenigen welke aenspraek heeft op den troon van Vrankryk enz. enz.

Den heer Willems bedoelt een hollandsch ampt , zegt gy , van hooren zeggen. Foey , Mynheer , dat is eenen kwaedaerdigen streék ! Al was dit zelfs zoo dan was het u nog niet veroórlofd daer uyt afteleyden , dat ik tegen myn eygen overtuyging in het openbaer iets schryven zou dat de verderflykste gevolgen hebben kon. Uw geheyligd character moest u zulke ongegronde veronderstellingen verbieden ! doch die aentygingen , van wie zy ook komen , verdienen geene wederlegging , evenmin als al den verderen inhoud van uwen brief. Eeniglyk zal ik u nog zeggen dat ik u raede myn prospectus nog eens te leézen , en denzelven met

myn werk , en dit werk niet deézen en uwcn brief te vergelyken — ik houde my verzekerd dat gy my gerechtigheyd zult laeten wedervaeren.

Het vervolg van myn werk geeft geene aenleyding meer om op de punten wedertekeeren welke u zoo aenstootelyk geweest zyn. Dat gy echter het volle getal uwer exemplaeren moet neémen , althans betaelen , zal uw eygen gewisse u genoegzaam ingeéven.

Ik moet afbreéken. Nog een woórd. Nooyt heb ik my vyanden gemaekt , immers myn gemoed oertuygd my dat ik nooyt aenleyding gegeéven heb om er te hebben. Uwen brief heeft my zekerlyk ten sterksten gehinderd , te meer om dat ik doór myne innerlyke welmeenendheyd , en doór de hartelykste aengekleéfdheyd aen mynen Godsdienst — eene aengekleéfdheyd die u beter blyken zal doór een werk dat ik thans heb op het getouw staen , dat ik , zeg ik , die uytvallen van UE. in geenén deele verdiend heb. Gaerne schryve ik dezelve toe aen eene overdrevene iver en kitteloorigheyd van UE. in zaeken van Godsdienst ; en in die veronderstelling , welke my gerust stelt , teeken ik my ,

Weleerwaarden Heer

UEd. D-w. Dienaer ,

J. F. WILLEMS.

P. S. Vergeéf my myn gekribbel. Ik heb den tyd niet gehad van deézen brief te projecteéren. Ik schryf *currente calamo* , zonder op orde of welsprekendheyd te denken.

Aen den H.^r J. F. WILLEMS,
te Antwerpen.

Mechelen, den 5 February 1821.

Myn Heer!

UWEN brief van den 28 december is my op tyd behandigd. De oorzaak, waerom ik den zelve niet eerder heb beantwoórd, is myne zwakke gezondheid; reeds heb ik eenige weéken den geneésheer tot mynen dienst noodig, alhoewel ik nu, God zy dank, bynae hersteld ben; dus bekroóp my den lust niet, om uwen brief, op eenen *Evan-gelischen toon*, zoo als gy zelve meld, breedvoerig te wederleggen. In tusschen-tyd heb ik, om uw verzoek natekomen, *met vereyschte aendagt*, de eerste aflevering van uw tweede deel, uwen laesten en mynen eersten brief overleézen: *ten eynde om van myne dwaeling, indien ik voór oóvertuyging vatbaer ben, weder-te-keeren*, en om aen uw geschryf, indien *ik het geheel ten onrechte beschuldigd had*, alle gerechtigheyt te laeten wedervaeren. — Want waerheyd en pligt zyn my al te zeer op het hart gedrukt, dan dat ik de zelve weétende zou onderdrukken. Ik heb dan uwen eysch volbragt: maer ik moet u ook, Myn-

heer, rondborstig verklaeren, dat dit nauwkeuriger onderzoek, my sterker dan ooyt in myne gevoelens heeft gestaefd; en dat ik de eerste aflevering van uw tweede deel, (de voorgaende heb ik niet meer in't zicht) niet *geheel ten onrechte*, maer met *volle recht van oncatholyke en gevaerlyke grondstellingen*, gelyk het blykt uyt mynen eersten brief, heb beschuldigd. U dit vollediger te bewyzen zal myne taek zyn: dus vang ik aen met de gewigtigste punten.

Onze Aerts-hertogen Albert en Isabel, die *volks en vreedelievende vremdelingen*, gaven op het verzoek der Bisschoppen, in het jaer 1608, den 30 Augusty, een plakkaert uyt, waer doór, onder andere heylvolle schikkingen, geboden wierd, dat *alle printers, boekdruckers ofte vercoopers sullen belooven en sweeren by eede, dat zy geene verboden boeken en sullen doen inbrengen, verkoopen, vertieren, noch ook binden*. Dat deéze wet eene *rechtveêrdige, voórdeelige*, en gevolgentlyk eene *verplichtende wet* was, is onbetwistbaer; aen gezien zy *gelykvormig* was aen het *natuerlyk en Gadlyk recht*, doór *wettige overheden* verkondigd, en zelf met de *toejuyching der onderdaenen aenveêrd* wierd. Dat die zelfde wet *het eynde*, waer toe zy geschikt was, heeft bereykt, behoeft geen bewys: dewyl zy onze zuydelyke gewesten van de verderfelyke schriften der nieuwe ketteryen, die deéze gewesten reeds besmet hadden, heeft bevryd, en tevens de *waere letterkunde* tot haeren hoogsten gloriestand heeft opgevoerd.

Een-iegelyk weét, Mynheer, dat de XVIIe eeuw, *anze goude eeuw is*. — Nogtans noemt gy

*Aen den H.^r J. F. WILLEMS ,
te Antwerpen.*

Mechelen, den 5 February 1821.

Myn Heer!

UWEN brief van den 28 december is my op tyd behandigd. De oorzaak, waerom ik den zelve niet eerder heb beantwoórd, is myne zwakke gezondheid ; reeds heb ik eenige weéken den geneesheer tot mynen dienst noodig, alhoewel ik nu, God zy dank, bynae hersteld ben ; dus bekroóp my den lust niet, om uwen brief, op eenen *Evangelischen toon*, zoo als gy zelve meld, breedvoerig te wederleggen. In tusschen-tyd heb ik, om uw verzoek natekomen, *met vereyschte aendagt*, de eerste aflevering van uw tweede deel, uwen laesten en mynen eersten brief overleézen : *ten eynde om van myne dwaeling, indien ik voór oóertuyging vatbaer ben, weder-te-keeren*, en om aen uw geschryf, indien *ik het geheel ten onrechte beschuldigd had*, alle gerechtigheyd te laeten wedervaeren. — Want waerheyd en pligt zyn my al te zeer op het hart gedrukt, dan dat ik de zelve weétende zou onderdrukken. Ik heb dan uwen eysch volbragt : maer ik moet u ook, Myn-

heer, rondborstig verklaeren, dat dit nauwkeuriger onderzoek, my sterker dan ooyt in myne gevoelens heeft gestaefd; en dat ik de eerste aflevering van uw tweede deel, (de voorgaende heb ik niet meer in't zicht) niet *geheel ten onrechte*, maer met *volle recht van oncatholyke en gevaerlyke grondstellingen*, gelyk het blykt uyt mynen eersten brief, heb beschuldigd. U dit vollediger te bewyzen zal myne taek zyn: dus vang ik aen met de gewigtigste punten.

Onze Aerts-hertogen Albert en Isabel, die *volks en vreedelievende vremdelingen*, gaven op het verzoek der Bisschoppen, in het jaer 1608, den 30 Augusty, een plakkaert uyt, waer doór, onder andere heylvolle schikkingen, geboden wierd, dat *alle printers, boekdruckers ofte vercoopers sullen belooven en sweeren by eede, dat zy geene verhaden boeken en sullen doen inbrengen, verkopen, vertieren, noch ook binden*. Dat deéze wet eene *rechtveerdige, voórdeelige*, en gevolgentlyk eene *verplichtende wet* was, is onbetwistbaer; aen gezien zy *gelykvormig* was aen het *natuerlyk en Gadlyk* recht, doór *wettige overheden* verkondigd, en zelf met de *toejuyching der onderdaenen* aenveerd wierd. Dat die zelfde wet *het eynde*, waer toe zy geschikt was, heeft bereykt, behoeft geen bewys: dewyl zy onze zuydelyke gewesten van de verderfelyke schriften der nieuwe ketteryen, die deéze gewesten reeds besmet hadden, heeft bevryd, en tevens de *waere* letterkunde tot haeren hoogsten gloriestand heeft opgevoerd.

Een-iegelyk weét, Mynheer, dat de XVII. eeuw, *anze goude eeuw is*. — Nogtans noemt gy

deéze en andere heylryke wetten , *inquisitoriaele banden , de vryheyd van denken beneémende , verdrukkende plakkaerten* (bladz. 2 en 4). Waerom , om dat zy , volgens u , *de vryheyd van denken en schryven* onderdrukten. Want , vraegt gy aen uwe leézers , *wat zyn die duytsche staeten , waer de drukpers aen banden ligt in vergelyking der andere . . . ?* (bladz. 6) Maer wie heeft die *plakkaerten* uytgegeéven? Albert en Isabel. Dus hebben die beyde regenten , *de welke , zegt gy , zeer volks en vreedelievend waeren , en welke goede eygenschappon hun wonnen de harten der Belgen , die tot heden toe , de naegedagtenis van Albert en Isabel dankbaer vereren en zegenen* (bladz. 2) . . . Deéze hebben , zegt gy , *verdrukkende plakkaerten* uytgegeéven ; dus zyn zy van *alle prenters , boekdrukkers* ofte *verkoopers* , die ook hunne onderdaenen waeren , de *verdrukkers* geweest.

Waerlyk ! onze verlichte tyden zyn ryk in ontdekkingen ! In Engeland heeft men ontdekt , dat *Bossuet* eenen *bigot* (huychelaer) was. En nu waent gy Mynheer , doór geweld van navorschingen , zeker om uw werk *zeer belangryk* te maeken , ontdekt te hebben dat Albert en Isabel , *die volks en vredeélievende Regonten* , tegelyk hunne verdrukkers geweest zyn ! In weérwil van deéze tegenstrydigheyd zou ik u hier met recht op eenen *Evangelischen toon* mogen vraegen , of men alzoo *gezag* en *pligt* eerbiedigt ! — Of men alzoo de *naegedagtenis van volks en vreedelievende vorsten* vereert ? Indien gy deéze vraegen zoud zoeken op te lossen , behoort gy wel in aendagt te neémen , dat men het *gezag* der overheden niet kan kren-

ken noch verlammen , zonder de *pligten* der onderdaenen te slaeken of *los te rukken*.

Wat nu aengaet de wereldlyke en geestelyke boekkeurders , deéze , aengezien zy die *verdrucken- en plakkaerten* uytvoerden , wierden ook *pligtig* aen *verdrukking* , en moeten by gevolg als de onderschragers van een onderdrukkend gezag aenschouwd worden. — Ook hebt gy hen als dusdanige aen uwe leézers voorgesteld en uwe gevolgtrekking was juist. Ziet hier van myn bewys. (Bladz. 3) zegt gy , « *Hoe meer Holland toenam (in vermogen , rykdommen etc.) hoe meer Brabant agteruyt ging . . . waer de vryheyd van denken onderdrukt , de landtael verworpen , de drukpers aen inquisitoriaele banden lag* (1).

Nooyt , Mynheer , had gy deéze , meer dan ge- waegde aentyging gebezigd , om een *heylig* en onbetwistbaer recht te laeken , indien gy u de leering der gryze Roomsche Moeder-Kerk had te binnen gebragt. Aenhoor , Mynheer , hoe eenen franschen Hoogleeraer (ik hael eenen franschen schryver aen , om dat gy zegt *dat Frankryk nooyt zoo streng met de censure geweest is als Nederland*) zich over dit heylig recht uytdukt : « *L'Eglise , qui a reçu de Jésus-Christ la commission et l'autorité d'enseigner les fidèles , a conséquemment le droit de condamner tout ce qui est contraire à la vérité et à la doctrine de son divin Maître.*

---

(1) Inquisitoriale banden ! ó wat een haetverwekkend bastaerd woórd ! Is het waerlyk niet jammer , dat men daer niet heeft konnen aenschakelen de brandstapels , moord schavotten , etc. , etc. , dewelke *Hooft* in zyne Nederlandsche historien , om zyne leézers te bewoegen , in schoone konstplaeten heeft afgebeeld ?

Si elle se bornait à donner à ses enfans les livres propres à les instruire , sans leur ôter ceux qui peuvent les égarer , elle ne remplirait que la moitié de son objet. *Tout homme qui publie des écrits est donc soumis à la censure de l'Eglise ; et s'il refuse de s'y conformer , il est coupable de désobéissance à l'autorité légitime* » (Bergier). Dit Godlyk recht is ook in Vrankryk ten striktsten uytgeoeffend geweest tot de dood van Lodewyk den XIV. En dit Godlyk gezag, die christelyke pligten noemt gy *inquisitoriaele banden*!! Is't alzoo Mynheer, dat men gezag en pligt eerbiedigt? Vergeéfsch zult gy voórwenden, dat gy niets dan het misbryk van dit *natuerlyk en Godlyk* recht ten toon hebt gesteld. Dan was het in dusdanig geval u niet veroórlofd, Mynheer, landwetten, op het natuerlyk en Godlyk recht gegrondvest, doór *wettige overheden* voórgedraegen, om de hart en geest verpestende boeken uyt het land te bannen, et het *bestendig geluk* onzer voórvaderen te bevoororderen, *verdrukkende plakkaerten* te noemen, en deszelfs *uytoeffening*, met den haet-opwekkenden naem van *inquisitoriaele banden*, te bestempelen: maer gy had een weézentlyk onderscheyd moeten aenwyzen tusschen het recht en deszelfs misbryk; het *recht eerbiedigen*, en deszelfs *misbryk aen de kaek stellen*. In dit geval waert gy ook verpligt, Mynheer; die *misbryken doór onwederleggelyke bewysstukken*, en *opene daedzaeken goed te maeken*.

Laeten wy nu zien Mynheer, hoe gy u mischien ingebeéld hebt, die *misbryken* doór daedzaeken te kunnen aentoonen. Om te bewyzen hoe

zeer die *verdrukkende plakkaerten*, die *inquisitoriaele banden* de letterkunde (de liberaele vrydenkers) hier in het zuyden benauwden, zegt gy (bladz. 4) dat elk in het licht komend werk door de geestelyke en wêreldlyke overheden moest zyn goedgekeurd, waer door menigmael gebeurde, dat het in de handen van die heeren stecken bleef, of er niet ongeschonden uytkwam. Tot bewys hier van haelt gy aen de keuring van de *schatkiste der philosophen en poëten*, uytgegeeven door de *Mechelsche kamer de Peoen* in het jaer 1621. Maer wat maakt dit uyt? — Dat de veranderingen van eenige woorden, of de agterlaeting van eenige schryvers dit werk hebben geschonden? Geenzins: aen gezien de agterlaeting van iets, dat gezag of *pligt kwetst* (de handhaeving daer van is het doel der boekkeurders:) een werk niet schend, maer veel eer opluystert, en nuttig maakt. — Gedoogt Mynheer, dat ik myn gevoelen door een voorbeeld opheldere. Indien den Eerwêerden Heer Van Camp, geestelyken beschermer en lid van het *koninglyk genoôtschap van tael- en dicht-kunde* te Antwerpen, of deszelfs buyten lid, den Eerwêerden Heer Verheylwegen, vicaris-generael van het Aertsbisdom van Mechelen, uyt den *Antwerpschen Almanach van nut en vermaak*, dees jaer uytgegeeven door het voörgemeld genoôtschap onder de zinspreuk *tot nut der jeugd*, eenige liberaele en wulpsche gedichtjens had verbannen, en eenige stroóphen had doen veranderen, zoude dan dien Antwerpschen Almanach geschonden zyn geweest? — Geenzins, Mynheer; dan zou hy wel nutteloos, maer niet verderfelyk

voór de jeugd zyn. — Want , geloofst my , Mynheer , de zeédige spreuken van den heer Klinko , zullen nooyt het geyle vuer , dat de Venusjankers in het hart der jeugd aenblaezen , kunnen uyt-dooven.

Met meer vertrouwen voert gy aen een ander bewysstuk , om de *doemzugt* (ongetwyffeld het misbruyk ! :) der geestelyke censores der XVIIe eeuw in het volle daglicht te stellen. Het is eene *depeche* van *Maria Theresia* , gedagteekend 5 Nov. 1761. Hemel ! welk eene belangryke ontdekkings! Eene *depeche* van het jaer 1761 toont zonneklaar de *doemzugt* der geestelykè censores van de XVIIe eeuw ? Eene *depeche* van *Maria Theresia* laet ons geen' twyffel over , of de ordonnantien van hunne Hoogheden Albert en Isabel , te Brussel in de jaeren 1601 , 1608 , 1616 en 1626 , om de *vryheyd van schryven en drukken* te beteugelen , uytgegeeven , zyn *onderdrukkende plakkaerten* geweest ! Laeten wy , voór eenen oogenblik , onderstellen , Mynheer , dat die *depeche* van *Maria Theresia* van allen verderfelyken invloed vry geweest zy , en by gevolg geene tegenspraek duld ; legt gy dan nog niet de zonden der *staeneven* op den hals hunner voórvaderen ? Wat komt eene *depeche* van de laeste helft der XVIIe eeuw te pas , om daedzaeken van het eerste kwært der XVIIe te bevestigen ? Zulke tydsprongen zyn wel veroórlofd aen de helden-dichters , maer aen geene historie-schryvers. Deéze aenmerkingen zyn genoegzaam , Mynheer , om onze geestelyke en wereldlyke overheden van de XVIIe eeuw , wegens de uytoeffening van dit *natuerlyk en God-*

delyk regt, van alle schandvlek, die gy op hen, met het ontydig aenhaelen der depeche van Maria Theresia, hebt geworpen, te reynigen, tot dat gy overtuygende bewysstukken zult hebben bygebragt. Maer dit schynt my uw voórneemen niet te zyn, aengezien gy reeds de geestelyke boekkeurders der XVII. eeuw van overdreévene gestrengheyd hebt vrygesproóken. « wy kunnen » het echter » zegt gy « deéze laesten (de geestelyke boekkeurders) niet kwaelyk afneemen dat » zy op hunne hoede waeren tegen een protestantismus 't geén grenzende aen deéze landen, » nog altyd dreygde daer in te storten, en voór en » tegen hetwelk reeds zoo veél bloed vergoóten » was. » (bladz. 5) Wel aen, Mynheer, indien gy het hen niet kont kwaelyk afnemen, waerom noemt gy dan hannen yver *doemzugt*? — Waerom noemt gy de uytoeffening hunner pligten, *inquisitoriaele banden*? — Waerom noemt gy de beveelen hunner Overheden *verdrukkende plakkaerten*?

Doch wenden wy ons wederom naer de depeche van Maria-Theresia, en laet ons naspeuren wat men daer uyt kan besluyten. Eensklaps, dunkt my, hoor ik u zeggen: dat die depeche bewyst, dat de *gestrengheyd der geestelyke censure somtyds tot doemzugt uytspatte*. Daer heb ik nooyt aen getwyffeld, Mynheer, aengezien de censure, even als alle andere Heylige wetten, kan misbrykt worden. Joseph den tweeden en Napoléon hebben 'er ons blyken van agtergelaeten. Maer, zult gy voortvaeren, de depeche maekt ten minsten goed, dat ten tyde van Maria-Theresia *de gestrengheyd der geestelyke censure, tot doemzugt*

was uytgespat. Neén, Mynheer, de depeche bewyst dit niet. Enkelyk toont zy dat 'er in het jaer 1761 eene *rechtkwetzing* was. — Of de geestelyke boekkeurders beledigden het recht der souvereynen, of de souvereynen belemmerden het recht der Kerk. — Er is geen midden. Wie zyn nu de beledigden? — Wie zyn nu de beledigers?

Zonder aen de nagedagtenis van Maria Theresia te kort te doen, of het oórdeel van het nageslacht, 't geén zy nog maer gedeeltelyk heeft ondergaen, voóruytteloopen, zal ik u de volgende aanmerkingen, tot oplossing der voórgestelde vraag, mededeelen. Het is uytgemaakt, Mynheer, dat Maria Theresia, van het jaer 1755 af, schaedelyke nieuwigheden in haerestaeten, en voórnaementlyk te Weenen, heeft laeten opryzen. Dat zy meermaels de Kerkelyke Rechten heeft aengerand, en aen haere kinderen, zonder van hunne verwaerloosde Catholyke opvoeding te gewaegen, een allerergelykst voórbeeld heeft gegeéven, met den Catholyken Godsdienst in zyne dierbaere en gryze Rechten te verstooren; dit behoeft geen bewys. De duytsche en belgische Kerk zyn 'er de getuygen van; en de fransche Historie-schryvers hebben het ook aengeboekt. Zeer geérne wil ik toestemmen, dat die *rechtbeledigingen*, waer aen de Keyzerin zich heeft pligtig gemaakt, aen den invloed van den Bisschop De Stock, en Van Swieten, twee boezem vrienden, en op welken laesten zy haer vertrouwen had gesteld, schynen moeten toegeschreéven te worden. Doór hunnen invloed schynt dan opgerigt te zyn in 't jaer 1768, eene *Rechtbank tot het goedkeuren der boeken*;

welken middel men denken mag *uytgevonden te zyn*, zoo als den geleerden en godvrugtigen Heer *Smet* zegt, *om te doen rondloopen de geschriften waer aen men wilde gunstig zyn.* — Wanneer men dit alles zonder partyzugt of voóroórdeel overweégt, zoude men die *depeche*, welke volgens uw gevoelen *verdient aengehaeld te worden*, van haeren nieuwsgezinden tydgeest durven vrypleyten?. Wiens regt is 'er dan geschonden geweest (1).

In uwen brief van den 28 December zegt gy *M. H.:* *dat Vrankryk nooyt zoo streng met de censure geweest is als Nederland.* Daer aen mag men ten minsten twyffelen, aengezien de gezag- en pligt-smadende schryvers, tot het tydstip toe der regering van den Hertog van Orleans, zoo streng, en misschien strenger in Vrankryk dan in Nederland zyn gestraft geweest. De oorzaak, waerom de censure in Vrankryk zoo streng niet was, zegt gy, *« was om dat Vrankryk geheel Catholyk was en Nederland niet.»* Dit ware, myns dunkens, eene voldoende reden. — Maer laet ons verder gaen. Indien gy doór Nederland verstaet de 10 Catho-

---

(1) De grootmoedige Maria-Theresia, die, voór het overige, de hoogagting haerer onderdaenen zoo weérdig was, heeft de gekroonde hoofden een onderwyzend voorbeeld agtergelaeten, nopens het *allegroot vertrouwen op eenige Raedsmannen.* — Wie zal zich ooyt de heyligshenderyen, knevelaryen en vervolgingen, waer aen haere zoonen zich hebben pligtig gemaekt, herinneren, zonder de nieuwgezinde drogmeesters, aen wie hunne opvoeding wierd toevertrouwd, van alle die gruweldaeden te beschuldigen? — Wie zal zich ooyt, zonder zyne traenen te laeten vboeyen, te binnen brengen den naem van het ónschuldig slagtoffer der Jacobynsche woede, *Maria-Antonet?* .... Zie daer leézer, het lot van *Maria-Theresia's* kroost! ... Wat eene overvloedige, doch leerryke stof tot overweéging!

lyke provincien , zoo als ik gissen kan , dan is juist het tegen-overgestelde waer ; en men moet zeggen , *geheel Nederland was Catholyk en Frankryk NIET* ; wel te verstaen , tot het jaer 1685 , als wanneer Lodewyk den XIV het Edikt van Nantes heeft ingetrokken . Verwonderings-weêrdig is het , Mynheer , dat gy op dit *Edikt* niet gedacht hebt . Na de dood van den grooten Lodewyk wierd het Ryk bestierd doôr den Hertog van *Orleans* . Dien wulpschen en ongodsdienstigen Hertog heeft het gezag der Fransche Kerk zoo zeer verkragt en ontzenuewd , dat zy , tot heden toe , haer *hoognoodig Gezag* nog niet heeft terug gekregen . Gelieft te bemerken hoe den Heer *Paquot* , in zyne aenteekeningen op *Danes* , zich over dien Hertog uytdrukt , « Cujus (Philippi scilicet Aureliæ Ducis) aulam , ut totum est , opplebant impuræ mulieres ejus voluptatibus obsequentes , et Pseudo-philosophorum turba , Christo Palam obstrepentium . Eo vivo ac mortuo , nova quotidie a laicis tribunalibus infligebantur ecclesiasticæ jurisdictioni vulnera : Sanctissimi quique ac Doctissimi Antistetes ob defensam pastoralibus documentis ac scriptis ecclesiæ causam , alii suis bonis exuebantur aliorum mandata infamibus flammis addicebantur (*) » .

(*) Het is bekend dat het paleys van den hertog van Orleans was opgevuld met eene menigte ontugtige vrouwlieden , die zyne lusten involgden , en met eenen hoop valsche filosofen , die in het openbaer de leering van Christus bestreden . Ten tyde van zyn leeven , en na zyne dood , wierden er dagelyks aen het kerkelyk gezag nieuwe wonden doôr de wereldlyke gerechtshoven toegebracht : de heyligste Kerk-voogden wierden , om dat zy de zaak der Kerk doôr herderlyke

Wel nu ! — Wat volgt daer uyt? — Dat , indien de censure , *na* de inroeping van het Edikt van Nantes en de aflyvigheyd van Lodewyk den XIV, in *Vrankryk min streng dan in Nederland is geweest* , dit geenzins aen het *niet bestaen* van vrydenkende kettters, maer aen den *oncatholyken tydgeest* der wereldlyke rechtbanken en al verwarrende Parlementen moet worden toegeëygend.

In mynen laesten brief had ik gezegd : *dat men altoos de geleerdste en bezaedigste mannen voór geestelyke en wereldlyke boekkeurders aenstelde*. Word niet grimmig , Mynheer , dit zeg ik nog : want , aengezien de pligt eens boekkeurders is , te *onderzoeken* of 'er niets strydigs aen den *Godsdienst* , *staet* of *goede zeden* , in een werk , 't geén men gaet in 't licht geéven , gevonden word , zoo vereyschte het *geluk van Kerk en staet* , dat , ten allen tyden en plaetzen , de geleerdste en bezaedigdste mannen tot dit ambt benoemd wierden. Dat men altoos in Nederland , in het aenstellen van dusdanige mannen , zeer wel geslaegd heeft , bewyzen de goedkeuringen , waer mede onze vaderlandsche letter-vrugten en alle slach van schriften zyn bestempeld. — *Er waeren te veel boekkeurders , zegt gy , om te konnen ge-*

brieven en schriften verdedigd hadden , vervolgd ; sommigen wierden beroofd van hunne goederen , en de bevelen van anderen wierden aen de eerhoónende vlammen overgeleverd.

(Die ruststoorende vervolgingen hebben ook in *ons Vaderland onder Josephus II* plaets gehad. — Onze *G.....* en *D.....* hebben ze ten tyden van *vryheyd* en *gelykheyd* vernieuwd ; — en God gaeve ! dat er , tot rust van het menschdom , geene *G.....* en *D.....* meer gebackerd wierden !)

looven , dat die alle mannen van genie of ongemeene bekwaemheyd waeren. Ik heb niet gezegd , Mynheer , dat alle boekkeurders mannen van genie of ongemeene bekwaemheyd waeren : want men kan , opzigtelyk zyne eeuw , tyd , gewest en plaets den geleerdsten zyn , zonder eenen man van genie te weézen. By voórbeéld , den eenen of anderen tael- en dicht-kundigen zou kunnen beweéren , dat Mr Willems , opzigtelyk de zuydelyke provintien , den ervaerendsten minnedichter zy ; maerzou men daer uyt kunnen besluyten , dat den heer *Willems eenen man van genie of ongemeene bekwaemheyd is ?* Geenzins , Mynheer ; dus ook niet uyt myne stelling : vermits er voór eenen geestelyken boekkeurder enkelyk vereyscht word , eene genoegzaeme kennis van *Godsdienst en goede zeden*. En deéze kan men bezitten , en , opzigtelyk plaets en tyd , den geleerdsten zyn , zonder dat men eenen man van genie zy. — Ook , in geval van twyfelingen , maekte den geestelyken boekkeurder 'er een verslag van aen zynen Bisschop , en deézen , gezamentlyk met zynen raed , onderzocht de *leering* van den schryver , en keurde dezelve *goed* of *kwaed*. — Indien den schryver zich aen het oórdeel van zynen Bisschop niet wilde onderwerpen , dan kon hy zich op Roomen beroepen. — Er *was dan appel* voór de schryvers. — Maer , zegt gy in awen brief « de » ordonnantien op het stuk van boekkeuring ga- » ven hem (den schryver) het recht van appel » *niet* ; immers ik vinde daer van geene melding » gemaakt. » Dat er een weézendlyk beroep , tegen de geestelyke boekkeurders , op Roomen , zelfs

ten allen tyden bestaen heeft, is oorkondig. Ik ben verwonderd, Mynheer, dat gy met het gedrag van den zeer geleerden Vader Papebroek, Priester der *societeyt JESU* te Antwerpen, niet bekend zyt; zoo veel te meer, om dat hy aldaer gebooren en in 't jaer 1714 gestorven is. De heevige twisten, die hy tegen de Carmelieten heeft gehad, hebben uytgemaekt, dat 'er tegen de gewaende *doemzugt en inquisitoriaele bunden* der Bisschoppen zelf *appel* te Roomen was.

Het *groot getal der boekkeurders*, dat gy aenhaelt, doet ook niets af. Hoe groot dit getal was, meld gy niet; maer ondersteld, Mynheer, dat 'er in 't jaer 1776 te Antwerpen *twee* geestelyke boekkeurders waeren, alhoewel ik er maer *eenen* vinde; den Eerw. Heer Devries S. T. L. Cand. Grad. et Pænit, (de geestelyke boekkeurders der kloosters komen hier niet in aenmerking, aengezien hunne magt zich maer uytstreckte tot de schryvers van hun orde, en hunne goedkeuring aen den Bisschoppelyken boekkeurder onderworpen was) zoude het dan zoo bezwaerlyk zyn geweest om twee mannen, die eene genoegzaeme kennis van Godsdienst en goede zeden hadden, te Antwerpen te vinden? — Ik twyfel, Mynheer, of gy dit zult durven beweëren, en zelf, by middel der Antwerpsche staetsschriften, zoud konnen bewyzen. — *Quid?* vraegt gy my in uwen brief; *wanneer eenen wereldlyken schryver, meer kunde en verstand bezat dan zynen Censor?* By voórbeeld, Mynheer Willems: de almanach-maekers van het tael- en dicht-kundig genoótschap *in massa* genomen? Lossen wy de vraag niet op,

Mynheer , want dien almanach bewyst genoegzaem , hoe dit genoótschap , en deszelfs lid den heer Willems tot *nút der jeugd* werken , zoo als deszelfs zinspreuk beloóft en gevolgentlyk vereyscht , en hoe menig stuk *in de handen* van bezaedigde censors had mogen blyven *steeken* zonder die jaergangen te *schenden*.

Om overtuygend aentetoonen , dat de geestelyke boekkeurders altoos geene mannen van genie waeren , hebt gy , zoo als gy my schryft , « *voór u openliggen de wonderbaere mirakelen van den H. Roozenkrans , in rym geschreéven doór Pater Vloers , Antw. 1658 voórzien van dry goedkeuringen.* » Voóraf verklaer ik u Mynheer , dat ik dit werk niet kenne , noch ooyt iet van het zelve geleézen heb ; maer indien uw verhael met alle omstandigheden , zelf die nopens de *eeuwige hel-sche pynen* getrouw is , dan oórdeel ik , dat het gemeld werk toebehoort tot de klasse der *geestelyke romans* , in den geest der *eenvoudigheyd* geschreéven en goedgekeurd , om de *godvrugt* der geloovigen te voeden , en hen tot de deugd op te wekken. Dit was den geest *dier* eeuw ; dus hebben de goedkeuringen , waer mede dit werk bestempeld is , (indien zy egt zyn) geen ander doelwit. (1) Dat er , in dien tyd van onbedorven geest en zeéden , geestelyke verdichtsels op kerkelyk gezag gedrukt wierden , is zoo zeer niet te ver-

---

(1) Dat de baetzugt , ook zelfs in die tyden , ligt sommige boekdrukkers moge uytgelokt hebben , om een gewaend *vidit* agter een of ander soortgelyk werk te plaetzen , lyd geenen twyffel : gevolglyk is het doór den H. r W. aengehaelde wonderwerk , met alle deszelfs goedkeuringen , nog geen *ononstootelyk bewys*.

wonderen. Maer *nu* , om dat den *spotlust der godloozen* zich daer mede waepent , worden dezelve geenzins meer geduld , en zouden dus de goedkeuring van de Eerw. Heeren De Vries en Figé niet meer bekomen hebben.

Onze verlichte tyden hebben een ander slach van ontelbaere *verdichtzels* (Romans) aen het daglicht gebragt. O dit zyn geene geestelyke maer *beestelyke* verdichtzels ! Aen deéze ergeren zich onze verlichte mannen niet ! Waerom ? Om dat die hart- en geest verpestende droomen der wakkerliggende schryvers bestemd zyn , om alle gevoel van godvrugt , dus van deugd , in de leézers uyttedooven. (1) Die ongerymde en snoode schriften draegen de goedkeuring weg van onze *liberaele Bollen* , en zy steéken de zelve , *althoewel in het fransch geschreeven , in de handen* hunner dans-

(1) Den meergemelden *Antwerpschen Almanach* , heéft 'er ons deéts jaer al wederom eenige staeltjens van opgeleverd. In die *Mengelwerken van nut en vermaek* word het vrouw-geslacht op 'het uytlokkendste afgeschilderd ; — Men leert er de jongheyd , (zeker tot nut !) hoe men de meysjens moet omhelzen en liefkozen. Men bied er de jeugd (ongetwyffeld tot *vermaek*) eene *Clemenes* aen , zugtende na haeren minnaer , om met hem *den feestyd der natuer te vieren*. Eenen *Kupido* noémt daer het *kleed* , dat *Neaerats* ligchaem dekt , *nydig* : — Vyf bladzyden worden er beklad , om den *lof van den kus* aftemaelen ! —

Eyndelyk laet den Heer Willems aen *Aendries Van Hooren* , dit is *hoorendraegen* , (ò welken fynen trek !) op eenen *Mollierschen* toon en smaak , twee kleyntjens *present* doen ! — En aldus heéft het berugt tael- en dichtkundig genoótschap aen de jeugd , zyne lessen van *nut en vermaek* medegedeeld !!! *Lacrymas teneatis Christiani*.

Ziet verder dien *Almanach* : bladz. 17 , op het *mondje van Coelia*. Bladz. 22 , *Doris en Dorinde*. Bladz. 24 , het *kusje van Philis*. Bladz. 41 , *Climenes* klagt. Bladz. 42 , *lof van den kus*. Bladz. 49 , *Kupidoos misvatting*. Bladz. 50 , het *Geschenk* , enz. , enz.

popjens, op dat zy hunne hartstogten zouden ontsleeke en leeren involgen. Ja Mynheer, men schaeint zich heden niet, *de beschaefing der volkeren aen de schouwburgen* (*), en geenzins aen de leering van JESUS CHRISTUS toe-te-eygenen. Onwillig valt my in, de zedelyke les die voorheen Ovidius aen den keyzer Augustus gaf :

Ut tamen hoc fateor, ludi quoque semina praebat nequitiae. TOLLI CUNCTA THEATRA JUBE.

En dit alles, Mynheer, word in onze verlichte dagen goedgekeurd en toegejuygd; maer een geestelyk verdichtzel, van eenige goedkeuringen

(*) Wat volk met fyn gevoel begaefd,

Zoud gy TOONEELKUNST, niet verrukken?

Gy hebt Athee en Rome in uwe school beschaefd,

Met moedig 't log gordyn der domheyd wechterukken;

Daer, waer men u ziet hulde bién,

Doet volksverlichting straks haer zaelfgen invloed zien. (!!!)

(Antw. Alm. van 1821, bladz. 7.)

Wat eene belangryke ontdekking!! welke verandering zal zy in de geloofshervormende zendelingen te weegbrengen! weldra zullen de Bybelgenootschappen, de milioenen, die ze in het herdrukken en uytdelen hunner Bybels verspillen, gebruyken, om kweek-schoolen voor klugt- en treurspeelders opteregten. Eenen drom jokers en jankers zal met beteren nytval *het log gordyn der domheyd* van voor de oogen van 1,800,000 wilde noordsche Americaenen gaen wechrukken, en straks door hunne zedelyke vertooningen en GEDRAG den *zaeligen invloed der volksverlichting* aldaer doen sien!!

O wysgeerigen Seneca! *het gordyn der domheyd* had uwe oogen zekerlyk nog ontoogen, als wanneer gy zugtende zegde: « niets is » er zoo verderffelyk voor de goede zeden, als in een schouwburg » te zyn neêrgezeten. Want het is aldan dat de ondeugden, zich » zaegtelyk en by wyze van vermaek in onze harten dringen. Wat » denkt gy dat ik zegge? ik keere geldgieriger, eersugtiger en » wulpscher naer huys... om dat ik onder die menschen ben ge- » weest. Niemand van ons kan den aanval der ondeugden weder- » staen, als zy ons met zoo groote toerusting aanvallen. » Over- » wogdt dit, gy minne zedenmeesters, en word schaamrood!

voorzien , is een open bewys , dat de geestelyke en wereldlyke boekkeurders der 17.^e eeuw , geene *Mannen van genie waeren*. O tyden ! ô zeden !

Een ander bewys brengt gy nog te berde , Mynheer , om , zelfs zonder licht , zonneklaer aen te toonen : dat de *geestelyke boekkeurders* altoos geene *manner van genie waeren*. Laet ons zien :

« Wylen den Kanonik De Vries , zegt gy in uwen » brief , wilde niet meer dan twee of dry litanien » in de kerk-boeken hebben. » Geërne veronderstel ik ; dat gy weet wat eene litanie is ; maer gy weet nog niet , Mynheer , alhoewel gy lid zyt van het *Antwerpsch Taal- en Dichtkundig Genootschap* , *correspondeerend Lid van het Instituut , Raed van de Koninglyke Academie van beeldende Kunsten* , dat de H. Kerk slegs *twee* litanien tot openbaere gebeden heeft aengenomen ; maer dat Zy de andere gedooft : gevolglyk is het minder of meerder getal der litanien eene *opinie* , en daer-in geeft de Kerk vryheyd. Dus ziet gy , Mynheer , dat dit wederom niets uytmaekt tegen de geleerdheyd en bezaedigdheyd van wylen den Kanonik De Vries. In tegendeel wil ik u overtuygen , dat den Hoog-Eerweerden Heer DE VRIES een *zeer geleerd en zeer bezaedigd man was*. 1.º Hy was Licentiaet in de Godsgeleerdheyd ; 2.º Kanonik graduel ; en 3.º Penitencier. Om in het jaer 1776 zulke ampten te bedienen , moest men zeer geleerd en zeer bezaedigd zyn. Ook is het aen den Eerw. Heer De VRIES , in dat jaer boekkeurder , dat den Eerw. Heer Wellens , alsdan Hoogleeraer in de H. Godsgeleerdheyd , etc. , en daernaes Bisschop van Antwerpen , zyne *exhortationes fa-*

miliares heeft te keuren gegeven. — Zegt my nu, zou wylen den kanonik DEVRSTS wel niet *wat genie* noodig gehad hebben, om zoo eene taek te aenveerden ?

De overige prulbewyzen, die gy in uwen laetsten brief desaengaende hebt opgeworpen, vergen geene wederlegging. *Moli ruunt sud.*

Overwegen wy nu, Mynheer, of ik in mynen brief van 14 Nov. u geheel ten onrechte betigt heb, zeggende : *dat gy in uwe laeste afzavaring, de priesters afschetsie als onderdrukkers onzer volkstael.* Ja, Mynheer, ik heb dit gezegd, en my dunkt dat die uytdrukking veel eerder te *zwak* dan te *sterk* is. Dat gy de Belgische geestelykheyd, waeraan de opvoeding der jeugd was toevertrouwd, in 't algemeen als onderdrukkers der volkstael hebt afgeschetst, blykt uyt het geén gy bladz. 6 zegt. « De » Belgische geestelykheyd, die in alle hollandsche boeken, het vergif der kettery, meende te ontwaeren, trok welhaest de aen haer onderwys toevertrouwde jeugd, van het grondig beoeffenen der moedertael af, en gaf de kinderen, van jonge af, latynsche of fransche schriften in handen.» Gevoelt gy nu, Mynheer, dat dit uw geschryf waer maakt, het geén ik u in mynen brief heb geschreeven ? Ik zou u op dit laest gezegde veel kunnen aenmerken, en u, zoo als ik nog gewatgd heb, het tegendeel, van het begin af der 17. eeuw, etellig kunnen goed maeken; doch korthejds halve bepael ik my tot de volgende bemerking :

Het is ontgenzeglyk, dat er niemand groeter belang had, in de handhaaving der neder-

duytsche tael , dan de belgische Geestelykheyd : vermits zy in de zelve haere openbaere pligten moest uytoeffenen. — Neém ook in aendagt, dat de *Belgische Geestelykheyd* de volkstael gebruykte, om de aen haer onderwys toevertrouwde jeugd , in de latynsche tael te onderwyzen ; dus heeft zy de *landtael* niet *verworpen*.

Dat gy de zelfde Geestelykheyd geheel *ten onrechte betigt hebt* , schynt gy my bekend te hebben , daer gy my in uwen brief zegt : « Ik » zelf heb bevonden , dat de Belgische Neder- » duytsche dichters van de 17e en 18e eeuw meest » alle geestelyke persoonen zyn geweest. » Dus hebben zy de *landtael* niet *verworpen* ; — dus hebben zy geene onderdrukkers der nederduytsche letterkunde geweest : maer hebben veél-eer onze voórvaderen , *doór hun voórbeeld* , tot de grondige beoeffening der moedertael opgewekt. Zy waeren dan geene tael-onderdrukkers. Neén, Mynheer , op deéze uer nog , zyn de Antwerpsche *Eliaers* , *Lauwers* , *Cannaerts d'Hamali* onze grootste Taelkundigen , onze ervaerenste Redenaeren , onze zoetste , verhevenste en zielverrukkendste Dichters. Een bewys , dat onze Belgische Geestelykheyd , van het begin af der 17.de eeuw , tot onze tyden toe , de *landtael* heeft beoeffend ; maer geenzins *verworpen*.

Het is dan uytgemaekt , Mynheer , dat gy geheel ten onrechte de toenmaelige Geestelykheyd, als onderdrukkers der volkstael hebt afgeschetst. Maer , om dat de uytdrukking van mynen eersten brief my te zwak voórkómt , zoo zal ik er in deézen byvoegen , dat gy niet alleen de Priesters,

aen welkers zorg de opvoeding der jeugd was toebetrouwd, als *onderdrukkers der volkstaal* hebt voorgedraegen; maer dat gy ook de geestelyke boekkeurders (deéze maekten ook een deel der Belgische Geestelykheyd uyt,) als mannen « aen welkers doemzugt de wereldlyke magt meer dan » eens genoodzaekt was paelen te stellen » (bl. 5) hebt gebrandmerkt; en dit zonder eenig onbetwistbaer bewysstuk aentehaelen. Ja, gy hebt de gansche Geestelykheyd van dien tyd, krachtens uwe valsche aentygingen uytgescholden (hier zal ik van uwe onheussche tael gebruyk maeken) « als bewerkers en doemzugtige handhaevers der » *verdrukkende plakkaerten*, dewelke de letterkunde hier in het zuyden benauwden, en als » de veroorzaekers der verworpenheyd onzer » volks-tael » (bladz. 4.)

« *Indien gy voór overtuiging vatbaer zyt, Mynheer, en deéze myne antwoord met vereyschte aendagt wilt overleézen en overdenken, dan zult gy oertuygd zyn,* » dat ik u van dit alles niet geheel ten onrechte betigt heb (1).

In mynen voórm. brief heb ik nog gezegd: *dat gy eenen vuerigen aenprediker zyt van de vryheyd van denken, en dat de vryheyd der drukpers, die een gevolg is van de vryheyd van denken, ook eenen*

---

(1) Ik meen u hier den bal, met recht te mogen terugstoeten, daer gy zulke onbillyke en vermetene vonnissen hebt gestreéken. Des tegenstaende vertrouw ik, volgens het géén my nopens uw karakter verzekerd is, dat myne geringe poogingen op u niet vrugteloos zullen werken, en dat gy geensins van dat slaoh van mannen zyt, waer van eenen beroemden hedéndagschen schryver zegt: « *Ce sont des hommes qu'on peut convaincre, mais non pas persuader; des hommes vains, arrogans et vicieux; des hommes enfin dont le cœur emporte la tête!* »

afgod is, ook wien gy de knien buygt, en tot welkers eerdienst gy onophoudelyk uwe lezers uytnoogt. — Doórlezen wy eenige bladeren van uwe eerste aflevering van het tweede deel, om te zien, of ik u hier *geheel ten onrechte betigt heb.* (Bl. 3) zegt gy *« hoe meer Holland toenam hoe meer Brabant agteruytging. De beste nederlandsche dichters van Zevécote, etc. — (zou Brabant aen ge- loofverzaekers iet wezentlyks verlooben hebben ?) vertieten deéze zuydelyke gewesten waer armoede en neêrslagtigheyd hen geene stof tot zingen gaeven ; waer de vryheyd van denken onderdrukt (doór de plakkaerten van de volks- en vreedelievende regenten Albert en Isabelle) de landtael verworpen, de drukpers aen inquisitoriaele banden lag. Zy zetten zich neder in Holland, wierden daer beter onthaeld. »* tot slotreden voegt gy er bladz. 4 by : *« al het welk ten gevolge had, dat de nederduytsche letterkunde ; die tot dan toe in Brabant gebloeyt had, nu haeren troon en zitplaets in Holland vestigde. Daer kon zy, in eene verhelderde lugt, ruymmer aedem haelen, zonder te moeten zugten onder de verdrukkende plakkaerten : welke haer in het zuyden benauwdten ; »* (1) En, nae dat

---

(1) Indien den H. W. een weynig beter bekend waere met de jaerb. der laeste Fr. beroerten, dan zou hy ligt alle deszelve onheyleyden afleyden uyt de eerste nieuwe Constitutie, welke aldaer het vrye denken en schryven todiet, en tegen welke art. den Hoogkerw. Pius VI. sich zoo kragtig verzet heeft in zyne *Bresen* aen den Aerts-bischoep van Sens, aen den Card. Bischoep Ruffinald., enz.

Eene ghyets leet men daer van in het bondig verhoog, in het voorl. jaer ingediend door den prins van Broglie, aen HH. MM. de beyde Keyzers en den K. van Pr. nopens den staet der zachen van den Godsdienst in Belgien. (Parys, Beaucé Rusand.)

gy op die zelfde bladzyde eenige plakkaerten , welkers heylvolle verordeningen op het natuerlyk en Godlyk recht zyn gegrond , en het waers geluk der Nederlanders voor oogwit hadden , als verdrukkende plakkaerten hebt uytgejouwd , en de geestelyke uytvoerders der zelve als doemzugtige mannen hebt bezwakt , hoort men u in een geestvervoering , ongetwyffeld *ex tripode* , uytroepen « *Wat zyn die duytsche staeten , waer de drukpers aen banden ligt , in vergelyking der geene , waer er vryheyd van denken en schryven bestaat ?* » (bladz. 7)

Overbodig zoude het zyn , Mynheer , eenige aenmerkingen by deéze uyttreksels te stellen , om u te doen ontwaeren , dat ik u niet *gêheel ten onrechte betigt heb* : want indien dit de tael niet is van eenen uytlokker en aenprediker der *vryheyd van denken en schryven* , dan heb ik ze nooyt in de schriften onzer philosophaeters aengetroffen. Maer *ik had* , zult gy zeggen , *geene onbepaalde vryheyd van schryven en denken in het oog*. Voortreffelyk ! Mynheer ; maer dan had gy , aen gezien gy anders zoo mild zyt in opgesnufte omschryvingen , en zoo overtollig in nutlooze indassingen , uw gevoelen hier duydelyk en ombewimpeld moeten uytdrukken ; gy had hier uwe lezers met weynige woorden , tegen de onheylen dier onbepaalde vryheyd moeten waepenen , en de behoed-middelen daer tegen voordraegen. Men geeft niemand vergif in de hand , zonder hem te waershouwen. — Dan mogt gy ook de plakkaerten onzer voormaelige *volks- en vreedelievende regenten* , mits zy eené *bepaalde vryheyd wettigden* ,

voór geene *Inquisitoriaele banden* uytmaeken ; dan mogt gy *die* duytsche staeten , als geene vastgekeetende slaeven , te herd brengen , alwaer den oproermaekenden geest der vrydenkende demagogogen , doór de allerregtveêrdigste wetten is ingetoomd. — Met een woórd, gy had aen de uytdrukking *vryheyd van denken* eene volstandige beteekenis moeten hegten ; aengezien zy op haer zelve dobbelzinnig kan zyn (1). De Lutheraenen, Calvinisten, Zwingliaenen enz. hebben allen, op voórwendsel van *vryheyd van denken*, de landen en ryken ontroerd. — Uyt kragt der vryheyd van

---

(1) Naemelyk voór de onbedreëvene menigte, of voór lieden, die hunne grondstellingen en gevoelens slegs uyt de schriften der waen-wysgeëren ontleend hebben, en deêze gevolgentlyk by uyt-sleyting als mannen van *genie* erkennen. Maer de onbevoóroordeelde, de bezaedigde, de redelyke, met een woórd, de *wetzentlyke Christenen* weëten zedert lang, dat *vryheyd van denken* niets anders beteekent en tot oogwit heëft, als: *in druk te schimpen en te-schelden tegen al wat geestelyk en vorstelyk gezag uytmaekt*. Wel is waer, dat de schichten der *vrydenkers* eygentlyk tegen het *eerste* gescherpt en *gemeend* zyn ; maer overal waer het *tweede* een steunsel van dit *eerste* is, gelyk het deszelfs *eygen behoud* voordert, dan worden die twee geallieërden te gelyk als vyanden behandeld. Zoo lang de grondstellingen en maetregels van eenen vorst tegen het eerstgenoemd gezag gerigt zyn, hoe eygendunklyk, hoe wet- en vryheyd schendend *zyn* gezag in alle andere opzigten ook moóge weëzen, hy is en *blyft* den vriend der zoogenoemde vryheids-vrienden: *getuygen hunnen afgod BONAPARTE*. Ja, zelfs de geënen onder hun, die zich voórtyds verstootten over zyne dwingelandy te morren, (zeker wegens onbevredigde eer- of geld-zugt) heëft men, nae zynen val, zyne ieverigste lof-galmers zien worden. Wat al *Car-nóts* waeren, en zyn'er nog ! En geen wonder : de *BOURBONS*, hoe wettig, hoe luyterryk, hoe edelmoedig hun geslacht ook moóge weëzen, zyn *Catholyk* ; en onze *LIBERALEN*, hoe verschillend en verdeeld zy ook onder hun mogen zyn, *vereenigen zich allen tot de oude leus* : *ECRASEZ L'INFAME*. En hoe vrugtelooz hunne 50 jaerige poogingen ook zyn tegen eene *Kerk*, tegen welke *de Poorten der hel niet zullen vermogen*, zy houden doch niet op van woelen ; en *thans* minder dan ooyt.

denken wierd Lodewyk den XVI.^a ter dood veroordeeld. Was *Louvel* ook geenen vrydenker?

Aen het woórd *onophoudelyk*, waer van ik, zoo als het blykt uyt myne aengehaelde woórd, heb gebruyk gemaeckt, hebt gy u gestooten! Zonder u te willen overtuygen, dat die *vergrootspreekende wyze* aen alle slach van schryvers, zelfs aen de nauwkeurigste wysgeëren veroórlofd is, zoo als gy wel in uwe Rhetorica en Logica zult geleerd hebben, zoo verklaer ik u, Mynheer, dat de *betekenis*, die ik aen dit woórd hegte, *meermaels* is: en dan heb ik niets te veel gezegd. — Want indien gy, in de eerste aflevering van uw tweede deel, op den tusschen-stand van bladz. 3 tot bl. 6, tot dry mael toe (en zonder noodzaekelykheid) het harnas aentrekt, en, vol heldenmoed in het open veld rukt, om de voórgewende onderdrukte vryheyd van denken en drukken aen de inquisitoriaale banden en de doemzugt der geestelyke boekkeurders te ontweldigen, dan mag men vrylyk zeggen, dat den heer Willems zyne leézers *onophoudelyk* (meermaels) uytmaent tot den eerdienst van zynen afgod, voór wien hy, ik herhael het, aldus toont zyne knien te buygen. Gevolgentlyk zyn alle de aanmerkingen, de welke men op het woórd *onophoudelyk* kan maeken, enkele haarklieveryen. Immers geen redelyk mensch zal zeggen, dat den heer Willems, terwyl hy de Antwerpsche staets-schriften doórsnuffelt, of het *kusje van Philis*, by avondtyd, aen het *leven van zyn leven* voórleést, de vryheyd van denken en drukken aanpredikt; dus niet *onophoudelyk*,

Voór en aleer ik overgae tot de laetste beschuldiging, die ik tegen uw werk heb aengelegd, zal ik nog eene historische aenmerking, alhoewel de stof die ik behandle, my'er niet toe verpligt, maeken, op de volgende zinsneéden « *De beste nederlandsche dichters van Zevécote, Van Baerle en meer anderen verlieten deéze zuydelyke gewesten, waer armoede en neérslagtigheyd hun geene stof tot zingen gaven* » (blad 3.)

Dat'er in de laetste 36 jaeren der 16.e eeuw, eene volstreckte, en in het begin der zeventiende, eene gedeeltelyke neérslagtigheyd heerschte, zal ik niet betwisten; aengezien men nauwelyks in onze gewesten eenen voetstap kon verzetten, zonder de deérnisweêrdigste blykteekens van de vraek en roofzugt der woedende kettters aentetreffen; de welke onder het God-hoónend geschreeuw: *Den Paus is Antechrist!! Liever turks als paeps!!* onze prachtige Tempels hadden uytgeroofd, het altaerpuyn met het bloed der offeraeren hadden besproeyd, en de wooningen der aen God en koning getrouwe dienaeren hadden uytgeplundert. Ja, Mynheer, neérslachtigheyd heerschte in Nederland. Het is wegeus een deel van dit tydperk, dat den geleerden Molanus in zyne latynsche Chronyk zegt: « De vyfde verwoesting van Nederland is doór de Geuzen veroorzaekt. Zy nam aenvang in het jaer 1566, en in het jaer 1572 was zy doór verscheydene oorzaeken zoo aengegroeyd, dat er volgens myn oórdeel een grooter getal bloedgetuygers in 't jaer 1572 in 't Nederland gemarteld zyn, dan in de voórige eeuwen. Men moet het zelf aen de onuytputbaere

» bermhertigheyd Gods toeschryven , dat er
 » hier te land nog Christenen overblyven , en
 » het Geloof er ten grond toe niet is vernietigd. »
 - De zelve neêrslagtigheyd had ten deele nog
 plaets in het begin der zeventiende eeuw , alhoe-
 wel reeds Nederland , doór de dapperheyd van
 den edelmoedigen Hertog van PARMA , aen het
 harde juk der ketters was ontweldigd. Dit blykt
 uyt de redevoering , die den Aerdsbisschop van
 Mechelen MATHIAS HOVIUS , in het provinciael
 Concilie (1607 aldaer gehouden) heeft uytgesproó-
 ken. Volgens deéze zyne redevoering laegen er
 tot dan toe veéle kloosters verwoest , veéle Al-
 taeren ontheyligd enz. Alle die rampen waeren
 aen de water- land- en wilde geuzen toetewyten.
 Hunne roof- en vraekzugt was zoo verre uytge-
 spat , dat zy , in Vlaenderen alleen , op den tyd
 van dry dagen , ontrent de vier hondêrd kerken
 hadden uytgeplunderd of verbrand ; en dit alles
 om hunne *goede zaak* te doen zege-praelen !!! —
 Dus beken ik , Mynheer , dat de *beste neder-
 duytsche dichters* , zoo lang als zy de natuer van
 mensch niet hadden afgeschud , *geene stof tot
 zingen* konden vinden , al waere het hun dan ook
 veroórlofd geweést van *vryelyk te denken en te
 schryven* , maer wel om hunne lier aen den wand
 op te hangen. Doch , volgens myn oórdeel , kon-
 den ook in die jaeren de dichters in Holland ,
 « *alhoewel men daer de zanggodinnen zonder mis-
 trouwen onder de oogen zag en haer niet schaem-
 telaos onderzocht* » (Bladz. 6) geenzins stof tot
 zingen ontmoeten ; want , zegt Ovidius :

CARMINA SECESSUM SCRIBENTIS ET OTIA QUÆRUNT.
 CARMINIBUS METUS OMNIS ABEST. . . . .

Dus vel ik een oórdeel , Mynheer , dat de zelfde neérslagtigheyd , toen ter tyd , in Holland plaets moest hebben , aengezien aldaer den waeren God , tot wiens eer de Altaeren , ten minsten negen volle eeuwen (1), hadden gerookt , was ontroond , en zyne Tempelen , waer in men eene reeks van zoo veel eeuwen het *Woórd des Levens* had verkondigd , waeren uytgeplunderd , omvergeworpen of ontheyligd (het getal der verwoeste collegiale Kerken beliep 41 en der kloosters 455) Zeg my , Mynheer , wat gloed kon eenen God- of menschlievenden dichter in zyne borst ontwaeren , om , op het heylig altaer-puyn , nog rookend van het bloed der martelaeren , neérgezeten , de lucht doór zyne vreugde-zangen te doen wedergalmen ? Zou zelf een Nero's hart , deéze verwoestingen aenschouwende , eenen vreugde-toon aen zyne snaeren ontvrongen hebben ? Maet ziet : zoodra Alexander Farnesius , dien Catholyken krygsheld , wiens naem altoos in zeégening zal zyn , nog by den jongsten naneéf , de Nederlanders aen de willekeurige en vrede

---

(1) In het jaer 690 is den heyligen Willebrordus met twaelf medegezellen , uyt Engeland naer onze gewesten overgekomen , om aen de Batavieren , Neerlanders , Vriesen en de inwoonders van Uytrecht , het *Woórd des Levens* aentekondigen. Het was op de stem van die waere Hemelzendingen , dat zy hunne Mercurius- , Jupyns- en Apolloós-tempels ter aerde wierpen , er nieuwe voór den eenigen en almachtigen God , den beschikker over leven en doed hebben opgebouwd. Een onwederleggelyk historisch bewys , dat het geene tooneel-jokkers of jankers zyn geweest , die het *log gordyn der domheyd* , van voór de oogen onzer voórvaderen hebben wechgerukt. Neén , het waeren geene tooneelspeelders , want *de schouwburgen* , zegt zelf J. J. Rousseau , zyn een klaer bewys , dat de inwoonders der steden , waer men ze aantref , verdorven zyn. »

dwinglandy der Kettters had ontruikt , toen zag men ook de Nederlandsche goude eeuw uyt de rookende puynhoopen opryzen. Dan verlieten de beste vaderlandsche *dichters deéze zuydeylke gewesten niet meer* , (het welk de *Catholyke* ook te voóren niet deéden om naer Holland te gaen: dit waere immers van *Scilla* in *Charibdis* verval- len) om dat *armoede en neérslagtigheyd* hen den *moed deéden zinken*. Alsdan hadden zy eene *ryke stof tot zingen*. Laeten wy hierover den heer Willems zelven aenhooren : « *In de tien Belgische provincien* (zegt hy blad. 7) *beurde nu de Roomsche Catholyke Kerk dagelyks al meeren meer het hoofd lysterlyk op ; groote rykdommen stroomden in kerken en kloosters. Schilders en beeldhouwers wierden allerwegen opgeroepen , om de schaden te herstellen welke de geloofstwisten (ô welk eene tolerante uytdrukking !!) hadden aengerigt: en daer men deéze konstenaeren rykelyk zag beloonen (in eenen tyd van armoede ? !) begon menigen naer dien naem te streéven die anders eenen goeden dichter of redenaer (ô 't is jammer) zou kunnen geworden zyn. Van hier alle die mannen op wier bytel en penceelwerk wy nog heden roem draegen* (het nageslacht zal er zich nog op beroemen , wanneer menig tael- en dichtkundig Genoótschap reeds lang in de duysternis zal begraven liggen.) *Wie, die in onze kerken en konstzaelen bezigtigd heeft , kent niet de naemen van Rubens , Vandyck , Jourdaens , Teniers (vader en zoon) van de gebroeders Schut , van Frans Snyers , Gonzales Cognes , Gaspar Crayer , en van de twee Quesnoeyen , allen Antwerpenaeren ,*

*allen levende in het begin der XVII. eeuw? Trouwens den roem van zulke schilders en beeldhouwers, kan byna het gemis eener geheele literatuur (Zoo als die der schatkist der poëten en filosofen en laetere pennevrugten van hetzelfde slach) vergoeden. Voórwaer, Mynheer, dit is byna eene waere schets der XVII. eeuw! Niet eenen historiekundigen zal de waerheyd van dit tafereel betwisten, aengezien de XVII. eeuw gewoonelyk de goudse toegenaemd word. Maer waerom zegt gy dan, dat de geloofs-verzaekers Van Zevécote, D. Heyns, en soórtgelyke *Nederlandsche dichters onze zuydelyke gewesten verlieten, om dat armoede en noerslagtigheyd hun geene stof tot zingen gaeven.* Er schuyt iets anders! Wat dan? Ik heb het reeds gezegd.*

Waerom zegt gy, blad 10, dat *de Brabanders, nu erger dan ooyt, onder het juk der spaensche wapens en het bestuer van Vremdelingen zuggende, moesten den moed laeten zinken en zwygen?* — Hoe Mynheer; was prins *Willem* ook geenen Vremdeling? Konnen Vremdelingen ook geene volks- en vreedelievende Vorsten zyn? hebt gy zelf van Albert en Isabel niet getuygd (bladz. 2) *dat beyde die Regenten zeer volks- en vreedelievend waeren, dat die goede eygenschappen hun wouwen de harten der Belgen, die, tot heden toe, de nagedagtenis van Albert en Isabel dankbaer vereeren en zegenen?* — Had gy dan op bladz. 10 vergeëten, wat gy op blad. 2, 7 en 8 gezegd had? Maer het zyn juist die twee volks- en vreedelievende Vremdelingen die in de 33 eerste jaeren der XVII. hebben geheerscht? Het was zeg ik ten tyde van

die twee *Volks- en vreedelievende Vremdelingen* (1), dat het verwoest Jerusalem wierd opgebouwd ; dat de Nederlanders hunne Vorsten met vertrouwen naderden ; dat de regtveêrdigheyd zegepraelde en de onschuld in rust en vreedde leefde. — T was dan dat ons Nederland, zoo als den Engelschen protestant Schouw zelfs getuygt, een Aerds-paradys was, waer kunst en wetenschap eene *zuypere lucht inaedemden*. Het was in die goude Eeuw, dat onze Vaderlandsche dichters, *Hoschius, Becanus, Wallius*, en veële andere, na dat zy detael van *Augustus* en *Virgilius* uyt het graf (waer mede zy weër eene reeks van jaeren in ons Vaderland worstelt) hadden opgeheurd ; *geheel*

---

(1) Den H. W. klaegt in zyne gemelde aflevering dat de Retoryk-kamers, ten tyde dier *volks- en vreedelievende vremdelingen* ten deelde afgeschafft zyn geweest !! Maer hebt gy M. H. W. by den tydgenoôt VAN DER HAER (*de init. tumul. Belgic.*) niet geleezen, dat het juist de *Rhetoryken* zyn geweest, de welke in de 16.de eeuw de deur voór de ketteryen hebben geöpend ? — Hebt gy in dien kundigen tydgenoôt niet waergenomen, dat het de *Rhetoryken* waeren, die hunne letteroeffeningen misbrykten, om de landbestièrders aen de volksblâem overtegeéven ; — de grond-leerstukken van den Catholyken Godsdienst te verdraeyen ; — de geatelyke Overheyd te beschimpen ; — de waere Priesters en Godsgeleerden als schriben en phariseën aen het onkundig volk afgeschilderen ? — VAN DER HAER heeft dus uytgemaekt, dat het juist de *Rhetoryken* zyn geweest, de welke het wispeltuerig volk tot de ketteryen hadden voorbereyd. O welk een verlies was zulk eene afschaffing ! Nog eene vraag, Mynheer, zouden de strydperken van welsprekendheyd, waer mede de kweekelingen van Vernulæus en anderen, het agtbaer publiék in de 17.e eeuw véreërd hebben, het verlies der Retoryk-kamers niet rykelyk vergoed hebben ? Ongetwyfeld ; sengezien de lettervrugten der *Rhetoryken* reeds vergeeten zyn, of beter, nooyt aen de *getende* wereld zyn bekend geweest, — daer in tegendeel die der Vernulæussen altoos by de Schryvers van Augustus eeuw zullen gerangschikt worden. Er is dan geen verlies geweest voor de *waere* letterkunde en welsprekendheyd.

Europa, maer niet een werelds-hoekjen gelyk *Cats* en *Vondel*, doór hunne Zegen-dank en Helden zangen deden wedergalmen ! Het was dan , dat geheel Europa naer de stem der Belgische letterhelden (die, volgens u , *onder het bestuer der vremdelingen zugtende, moesten zwygen*) in verrukking luýsterde, en de eeuwig bloeyende lauwer-blaën opdroeg. Het was tot *hunnen* roem dat *Camirius Sorbievius* heeft uytgeroepen :

Heu Digna prisco nomina sæculo ! Ode ad amicos Belgos.

Onder de heerschappy van Albert en Isabel zyn niet alleen de Vaderlandsche *Dichters* tot den hoogsten top gesteégen ; maer alle slach van wetenschappen zyn ook met moed en vrugt beoefend geweest. Een werk alleen , Mynheer , en al wederom een Jesuitisch werk , zal ons daer van overtuygen. Maer welk is dit werk ? . . . hoor ik u , dunkt my , vraegen : daer gy , onder zoo veéle aengehaelde en uytgeschreevene prul-stukken, in uwe Verhandeling er geen gewag van maekt. Het is de *ACTA SANCTORUM* , bekend onder den naem der *Bollandisten*. Dit voortreffelyk en hoogst-nuttig werk wierd te Antwerpen , in 't begin der zeventiende eeuw , ontworpen doór den Eerw. Vader *Rosweyd*, Priester der Societeyt *Jesu* (1). Maer,

---

(1) De *lykysche trouweelbroeders* (ziet Spect. Belge n.º 11 1820) hebben by de lykbusse van hunnen doórberugten apostaat , den onbeschoftsten laster uytgebrackt tegen het *helden* genoótschap van den H. *IGNATIUS*, dus lust het my daer eenige lofgetuygenissen tegen te stellen van den beroemden schryver van *Essai sur l'indifférence en matière de religion*. : « Aucune œuvre utile , zegt den abt » de la Mennais , n'étoit étrangère au Jésuite ; son zèle embrassoit

my dunkt, ik hoor eenen *liberaelen* Wysgeër, al grimlachende uytroepen: Wat? — ACTA SANCTORUM!! Hoe zouden geestelyken, — zelfs Antwerp-sche Jesuiten, en onder het Juk der *spaensche wapenen*, wetenschappen, met aendagt-wekkende vrugt, kunnen verhandeld hebben? — Ik bid u, Mynheer, stoot u niet aen zulk eene armhartige tegenwerping: want het zal u, vertrouw ik, zoo wel als my bekend zyn, dat niet alleen in dit werk nopens de *daeden der Heyligen*, maer ook over alle andere wetenschappen gehandeld word. — Ongetwyffeld zouden wy beyde aen zoo eenen ingebeelden wysgeër, de lof-getuygenis van eenen der fransche schryvers, alhoewel die niet gewoon zyn buytenlandsche werken te verheffen, onder den neus schuyven. « L'on trouve souvent dans cet important ouvrage » zegt den geleerden *Bergier* « des traits qui intéressent, non-seulement l'*histoire Ecclésiastique*, mais l'*histoire civile*, la *chronologie*, la *géographie*, les *droits* et les *prétentions des souverains et des peuples*. » Indien onzen bot-geër die lof-getuygenis verwierp, om dat zy van eenen geestelyken aen geestelyken word gegeéven, zoo zouden wy de *Encyclopedie* voór hem open leggen, en dan zoude hy *Diderot* en *d' Alembert* den lof van dit geleerd *genootschap* hooren uytgalmen.

« tout et suffisoit à tout » Wat de opvoeding der jeugd betreft, laeten wy daer over de protestantsche schryvers zelve hooren. « *Quod ad pedagogicam pertinet: consule scholas jesuitarum*, » zegt *DALLAS*, den welken *Bacon*, die ook protestant is, aenhaelt. Wat moet men dan denken van Catholyken, welke zich openlyk verklaeren tegen deéze allernuttigste vergadering, die, gelyk den geleerden *DE BONALD* zegt, « *ne sera jamais remplacé que par elle-même ?* »

Hier zoude ik eene eerbiedweêrdige naem-lyst van vaderlandsche historie-schryvers, die alle in het begin der XVIIe eeuw hebben geschreeven, kunnen inlassen, en daer byvoegen eene schaere van Godsgeleerde Mannen, wier uytmuntende schriften tot den jongsten werelds dag zullen geraedpleégd worden; maer dit zoude my te verre leyden.

Het is dan uytgemaekt, Mynheer, dat van het begin der XVIIe eeuw af, niet alleen onze vaderlandsche dichters hunne snaertuygen, eenige jaeren te-voóren aen den wand opgehangen, met moed hebben aengevat, zoo als wy hier voór gezien hebben, maer dat veéle Belgen ook alle slach van weétenschappen, tot verwondering aller volkeren, hebben beoeffend. — Dus ziet gy, Mynheer, dat onze beroemde schilders en beéldhouwers *het gemis eener geheele litterature niet moesten vergoeden.*

Wat inzicht hebben dan de aendringende vraggen welke gy (bladz. 11) voórdraegt, zeggende: — *Maer wat heéft Braband sedert de XVIe eeuw voór zynen roem kunnen of mogen doen? Welke zyn de naemen die het daer tegen (tegen de Hollanders) stellen kan?* — daer ons vaderland de 17e of goude eeuw heéft voortgebracht, en de schryvers wier onsterflyke naemen wy ten deele hebben aengehaeld. Doch *buyten het vak der schilderkunst, zegt gy, helaes! byna geene.* Ziet gy nu nog niet, Mynheer, helaes! dat uwe beslissing niet alleen onbillyk en valsch, maer tegelyk hoónend voór uwe landgenooóten is? Doch, zult gy zeggen, *byna alle die geleerde Belgen wae-*

ren geestelyken, en zy schreeven in de tael der geestelyken. Ja, Mynheer Willems, de voornaemste waeren geestelyken en, neem er aendagt op, meest alle Jesuiten. — Het is waer, veële van hun *schreeven in de tael der geestelyken*; maer hunne tael was ook de tael van *Virgilius, Propertius, Horatius* en *Martiales*. Gy zult zeker niet beweëren, dat deēze laesten geene GROOTE Mannen waeren, of dat zy in het geheel de litteratuer niet beoeffend hebben, om dat zy in de tael van *Augustus* schreeven: waerom dan ook niet *Hoschius, Becanus, Wallius, Malepertius*? — Vertrouw nogtans vry, Mynheer, indien gy goyt, een latynsch dichtstuk, *Augustus* eeuw weērdig, in het licht geēft, dat gy alomme, ondanks de nederduytsche tael, als eenen vaderlandschen letterheld zult verkondigd en vereeuwigd worden.

Maer zegt gy: *de Belgische geestelykheyd. . . . trok welhaest de, aen haer onderwys toevertrouwde jeugd, van het grondig beoeffenen der moeder-tael af* (bladz. 6.) Die ongerymdheyd hebben wy reeds te voōren opgelost, en de ongegrondheyd deēzer aentyging word doōr ider-een gevoeld, die doōr middel van het nederduytsch eene andere tael *grondig* heēft geleerd: dewyl de gronden der laeste niet konnen onderweēzen worden, zonder den leerling die der eerste te gelyk te doen kennen. Overigens zult gy, hoōp ik, doch niet durven veronderstellen, dat onze voōrmaelige Geestelykheyd het latyn zonder gronden heēft onderweēzen.

Uyt dit alles kont gy waerneēmen Mynheer,

hoe onze *goude* Eeuw doór uwe handen is misvormd geworden. Maer ik vertrouw dat gy het voórbeeld der *Bolandisten*, alhoewel aen *inquisitoriaele banden* geklonken, zult volgen. Het is van hun dat den geleerden *Bergier* getuygt: *lorsque ces savants critiques reconnaissent, qu'ils se sont trompés, ou qu'ils ont été induits en erreur, ils ne manquent jamais d'en avertir dans le volume suivant, et de rectifier la méprise avec toute la CANDIDEUR ET LA BONNE FOI possible.* Is het dan niet betweenelyk, Mynheer, dat dien voórtreffelyken lof der Antwerpsche Jesuiten in onze verlichte eeuw verduysterd, beknibbeld en hunne groote verdiensten zoo miskend worden (1) ?

Eyndelyk zullen wy nu overgaen tot de laeste beschuldiging, die ik tegen uwe aflevering heb ingerigt. Zy is geene der geringste. Aenvangelyk zal ik wederom, zoo als ik te voóren gedaen heb, de uyttrekzels van uw werk aenhaelen, waer op myne beschuldiging steunt; dan zal ik de redenen, die gy in uwen brief bybrengt om uw ge-

---

(1) Eenige laffe spotternyen, of ongerymde anecdoten tot verlaeging der Jesuiten te berde te brengen, is by vééle onzer half verlichte mannen nog *mode*. Hun is onbekend, dat Hendrik IV, gelyk Haræus getuygt, eene eerzuyl, waer aen men eenige laster-veérsen tegen die voórtreffelyke *leeraeren* had opgehangen, deed ter aerde werpen, en de eerroovende *libellen*, tegen hen uytgestrooyd, deed veroórdeelen. Ik ben verwonderd dat den Heer W. ons geene oude vertaeling dier Redevoering, de welke dien edelmoedigen Koning tot lof en ontschuldiging van dat Helden-genoótschap heeft uytgesproken, in zyne *Verhandeling* heeft medegedeeld. Zou men misschien uyt zoo een belangryk historie-stuk den schryftrant der 17.^e eeuw zoo wel niet ontwaerd hebben, als uyt een aental laffe herders-zangen en dertele minne-liedjens?... of zouden de proza-schryvers, waer van hy zelden gewaegt, onder de letterkundigen niet moeten gesteld worden? . . . .

voelen goed te maeken , wederleggen , en myne taek zal voltooyd zyn.

In mynen voórigen brief heb ik gezegd : *dat gy den opstand der Hollanders* (maer niet het protestantismus zoo als gy my schynt aen-te-tygen) *tegen hunnen wettigen Souvereyn eene schoone zaek noemt*. Ik koester nog het zelfde gevoelen , Mynheer ; maer om te bewyzen , dat ik uwe aflevering ook hierin niet *geheel ten onrechte betigt heb* , ben ik gepraemd tot eene uwer voórige afleveringen terug te keeren , alwaer gy ons met donkere verwen Philips den II hebt afgeschilderd.

Philips was den *wettigen* Vorst; dit kan niemand ontkennen. Bladz. 217 , 1 deel zegt gy (volgens S. STYL , *wiens woórdén gy zoo geérne uyt-schryft*) Philips den II. * *was de spaensche Tiberius* (eene ver-gezogte vergelyking !!) *uyt alle zyne handelingen zou men geóordeeld hebben, dat hy geen ander eynde bedoelde , dan te beproeven wat er van noode waer , om een allerzagtmoedigtst volk tot ongeduld en wanhoóp te tergen (1). Maer hy , in de verwagting van de magtigste monarchie , by de trotze Spanjaerden opgevoed , laetdunkende , en arglistig van aerd , verblind doór het zwaermoedigtste bygelooft en uyt alle deéze oorzaeken tot de uysterste vreedheden bekwaem , had niets dat op*

(1) Zie hier van oen bewys? Wanneer Philips II in den veld-slag van St. Quentin de fransche legers had verslaegen , en zynen opperveldheer Emanuel Philibert , hertog van Savoyen , naer Parys , alwaer die tyding de allergrootste neerslagtigheyd had veroorzaekt , wilde optrekken , wederhiel hy den hertog , zeggende : « non , il ne faut point reduire son ennemi au désespoir. »

nederlandsche rondheyd paste (1). Gevolgentlyk , Mynheer , is dus *Philips* geen Tiran? Althans *Tiberius* en *Nero* staen by *Tacitus* zoo haetelyk niet afgeschilderd ! Bladz. 2 , 2.de deel zegt gy :
 « De afgevallene provintien hadden bereyds ,
 » sedert den jaere 1581 , zich tot een afzon-
 » derlyk gemeene-best opgeworpen , en den
 » koning vervallen verklaerd van het recht der
 » souvereiniteyt aldaer. Zy smaekten de vrugten
 » der onafhanglykheyd , en waeren in geen
 » deele te beweegen om van zoo duer gekogte
 » voordeelen aftezien » . . . . Bladz. 10 schynt

---

(1) Plaetsen wy benevens de schildery , die den Heer Willems voór zyne leézers heeft opgehangen , eene klyne karakter-schets welke de waerheyd aen den protestant Watson , eenen der vinnigste kwaedspreekers van Philips II , heeft afgeperst. « Ses yeux , zegt » hy , étoient continuellement ouverts sur toutes les parties de sa » vaste monarchie ; aucune des branches de l'administration ne lui » étoit inconnue ; il veilloit sur la conduite de ses ministres avec » une attention infatigable ; il montra toujours beaucoup de sagacité » dans le choix qu'il en faisoit , de même que dans celui , de ses » généraux : son maintien étoit grave , son air étoit tranquille ; ja- » mais il ne paroisoit ni superbe , ni humilié. Nous devons à l'é- » quité , ce que nous venons de dire. A sa louange , la vérité de l'his- » toire exige aussi que nous disions que le zèle , qu'il avoit pour sa » Religion , étoit sincère ; et l'on ne peut même raisonnablement » supposer le contraire. » Den geleerden Feller zegt van Philips : « Il fut pendant son règne , si-non le plus grand homme , du moins » le principal personnage de l'Europe ; et sans ses trésors et ses tra- » vaux , la Religion Catholique auroit été détruite , si elle l'avoit pu » être. » Het is dan aen u , ó manhaftigen en godsdienstigen Vorst , dat wy , menschelyker wyze , te danken hebben , het behoud der ongeschondene Evangelische leering , waer van MONTESQUIEU , (ik beroep my op deézen schryver , om van *geenen geestelyken die de taal der geestelyken sprekt* , te gewaagen) gezegd heeft , « Chose admirable ! la religion Chrétienne , qui ne semble » avoir d'objet que la félicité de l'autre vie , fait encore notre bon- » heur dans celle-ci. » « l'Evangile ; zegt hy nog elders , est le plus » beau présent que Dieu ait pu faire aux hommes. »

gy uwe slot-reden te stellen ; zeggende : « De » hollanders zagen de GOEDE ZAEK triumpheé- » ren voór welke zy zoo lang, in bloedige worste- » ling , gestreden hadden , en de staets ver- » andering , die daer van het gevolg was , » bragt by hen dien edelen geestdrift voort » . . . Het zou nutloos zyn meerdere uyttreksels aen- tehaelen , om te bewyzen dat gy den *opstand der Hollanders tegen hunnen wettigen vorst* als eene GOEDE ZAEK aen uwe leézers hebt voórgedraegen.

Maer , zegt gy my in uwen brief : *De zaak der vryheyd noem ik eene schoone zaak*. Allerbest ! Doch wat is dit voór eene vryheyd ? Is het die vryheyd , de welke Catalina onophoudelyk aen zyne aenhangers aenpreékte , en in welker naem het veroórlofd was , Roomen doór vuer en stael te verwoesten ? — Is het die vryheyd , waer van , zoo als *Tacitus* getuygt , alle de muyt- eeren roofzugtige staets-omwentelaeren gebruyk maekten , om de onderdaenen (gelyk hedendags) tegen de vorsten op te hitsen ? Is het die vryheyd , welker afbeéldsel te Parys nevens de *guillotine* was geplaetst , en tot wiér lof men op de gevangenis van *Vincennes* , (met onschuldigen opgevuld) heéft geschreéven : *PREUVE DE LA LIBERTÉ* ? — Eyndelyk , is het die vryheyd waer voór den Spanjaerd nu op zyne beurt in bloedige worstelingen is , en voór welker genot den Siciliaen de straeten van Palermo met het schuldloos menschen-bloed heéft doórwylt ? — Gy zult wel gevoelen , Mynheer , dat ik over die vryheyd , welke gy eene schoone zaak noemt , nog inlichting noodig heb.

Philips II, zegt gy in uwen brief, *trad de constitutie* (blyde inkomst) *der Nederlanders met den voet*; dat is uytgemaekt waer; en van dan af hadden de *Nederlanders*, volgens die *constitutie het recht*, hem niet meer als *souvereyn te erkennen*. Ik vertrouw, Mynheer, dat gy niet *ex tripode* hebt gesproken; dus ducht is uwe *bliksems* niet, en zal dus slegs uw gevoelen, welk ik voór niets min dan uytgemaekt aenneém, bestryden. Doch voóreerst merk ik u op, dat alle *ontleende magtspreuken* niets uytmaeken. Er moeten ontegenzeggelyke *bewyzen* zyn. Uwe orakel-kreét is ongetwyfeld geschraegd; — ja, zy moet waerschynlyk gegrond zyn op het plegtig plakkaert, waer doór de Hoogmogende Heeren Staeten, in den Haeg vergaederd den 26.e van Hooymaend in't jaer 1581, verklaerd hebben: *den koning van Spanjen vervallen te zyn van zyne rechten tot de Nederlanden*.

Hier houden wy open liggen Hoorrs 18.^e boek *der Nederlandsche Historien*, alwaer dit belangryk, maer tevens belagchelyk plakkaert geboekt staet. Uyt het plegtig vonnis, dat de Heeren Staeten tegen den koning hebben geveld, zullen wy zyne dwingelandy, waerom hy van het *recht tot de Nederlanden* is beroofd geweest, ontwaeren. Ik zal daerop myne aenmerkingen maeken, en betoogen, dat hy niets minder is geweest dan den *spaenschen Tiberius*; en gevolgentlyk ten *onrechte* van het recht tot de Nederlanden is ontbloot geworden. Den aenvang van dit plakkaert verdient ook aengehaeld te worden. « T volk, zeggen de » Heeren Staeten, was van Gode niet tot behoef

» der vorsten geschaepen , om zynen wil als
 » eene wet te volghen ; maer den vorst tot nut
 » des volx (zonder het welk hy niet bestaen
 » kan) om gelyk een vaader zyn kindren , gelyk
 » een herder zyn schaapen , t'zelve te queeken ,
 » te behoeden en te bestieren naer recht en bil-
 » lykheyt. Die zich hier in te buyten ging , om
 » d'onderdaanen voor halseighens te beezighen ,
 » stond voor eenen tiran te houden , en moght
 » daar oover verstooten , en een ander tot zyn
 » ampt beroepen worden. » Wie ontdekt hier
 niet de tael van Catalina , en van den bloedraed
 die Lodewyk den XVI.^a ter dood heeft veroór-
 deeld ? . . . . . — Na eenig *quid pro quo* gaen
 de Heeren staeten over tot de beschuldiging.
 « De koning , zeggen zy , nu luisterende naar zy-
 » nen spaanschen raadt , teeghens 't onderwys
 » zyns' vaaders , had eerst onder dexel van
 » godsdienst , zich vervordert 's lands gerech-
 » tigheden te vertreden met invoeren der nieuwe
 » Bisschoppen. »

De *vermeerdering der Bisschoppen* , doór den
 keyzer reeds vastgesteld , is dan een bewys-stuk,
 dat Philips den II.^a , een spaanschen *Tiberius* is.
 Hoe ongerymd die beschuldiging zy , zal blyken
 uyt de volgende aenhaelingen.

Keyzer Karel den V.^a had in het jaer 1550 ,
 om de Nederlanden van de kettersche besmet-
 ting te bevryden , strenge edicten uytgegeéven , en
 in elke provintie geloofs-onderzoekers aengesteld.
 Den keyzer had dit recht , en was gehouden het
 zelve uyt te oeffenen , om zyne onderhoorige stae-
 ten tegen de verwoestende inlandsche oorlogen

te behoeden. — Want zegt den geleerden *Bergier*:
 « Il est prouvé par l'histoire, que depuis la con-
 » juration d'Amboise, sous François II, les Cal-
 » vinistes ont pris les armes toutes les fois, qu'ils
 » ont trouvé des chefs, prêts à les soutenir. » (1)
 Neém ook in aendagt, Mynheer, dat de *streng-
 heyd* van den keyzer ons als *zagtmoedigheyd* zal
 voórkomen; indien wy eenen blik werpen, op
 de *onderdrukkende plakkaerten*, waer onder de
 Roomsche Catholyken in *Engeland, Ierland, Holland*, enz. reedssedert eeuwen gezugt hebben.

Welhaest scheén aen den keyzer de oprigting
 van nieuwe Bisdommen, eenen *zagteren en krag-
 tigeren* middel te zyn, tegen de voortsluypende
 dwaelingen. — Dit 's *keyzers* ontwerp wierd doór
 zynen zoón Philips den II^a aen den Paus, Paulus
 den IV, voórgedraegen, en by wederzydsche
 goedkeuring werkstellig gemaekt. In het jaer 1559
 gaf zyne Heyligheyd de *Bulle* tot opregting van
 14 nieuwe Bisdommen in het Nederland. De
 beweégreden, die den H. Vader in zyne *bulle*
 tot zoo groote verandering bybrengt, zyn de vol-
 gende :

---

(1) Het oórdeel van den geleerden *Bergier* zal aen niemand als
 laetdunkend, of als eene magtspreuk voórkomen, indien hy een
 weynig met de Historie-schryvers van dit tydperk bekend is. — Een
 bekende werkje, getyteld: *Histoire abrégé de la naissance, des
 progrès et de la réforme de Luther*, (voórleden jaer te Mechelen by
 P. J. Hanicq herdrukt) vermeerderd doór den geleerden uitgeéver,
 met eene zeer doórvrogte voórreden, nopens den toestand van het
 hedendags *protestantismus*, en verrykt met zeer aenbelangende aen-
 teekeningen, zal elken onpartydigen leézer 'er volkomentlyk van
 overtuygen. Ik neém deéze gelegenheyd waer om het gemeld werkje,
 vol kunde en waerheyd, maer al te weynig bekend, aen mynewaer-
 heyd-minnende landgenooten aen-te-pryzen.

1.° Dat Nederland, sedert de instelling der oude Bisdommen, veel meer bevolkt was, en dat er maer zeer weynige *cathedraele* kerken waeren, ten opzigte van het groot getal van steden, en dorpen.

2.° Vervolgens, dat zoo weynige Bisschoppen niet konden, met de noodige zorgvuldigheyd, die groote menigte van zielen bestieren.

3.° Dat dit zoo veel te moeyelyker was, om dat de *Diocesen* verschilden in tael, in gebruyken en wetten. Ja dat sommige, volgens hunne voorrechten, niet mogten tot den bisschoppelyken stoel buyten het land geroepen worden; en dus noch bekwaemlyk konden onderweezen; noch behoorlyk gestraft worden.

4.° Dat in geheel Nederland, zoo groot en uytgestrekt, niet eene *Metropolitaene* kerk stond, om de Bisschoppen zelve te onderzoeken, te vermaenen, en in hunne pligt te houden; dat de uytlandsche Aertsbisschoppen, van over lang, aen hunne *suffragaene* Bisschoppen geene hulp hadden kunnen toebrengen.

5.° Dat Nederland omringd, en als belegerd was met kettersche en schismatieke volkeren, en dat doór hunne listen en laegen het *Catholyk* geloof en de zaligheyd der zielen aen groote gevaeren waeren bloot gesteld.

6.° Dat den Paus zeer geërne wilde toestemmen in de godvrugtige begeerte van den koning *Philips*, den welken doór zynen *iver* voór het *Catholyk* Geloof, deéze opregting van nieuwe Bisdommen dikwils en ernstiglyk had verzogt.

Wat dunkt u Mynheer, nopens deéze beweég-

redenen? . . . . . Is nu, zoo als de Heeren Staeten voorwenden, *het invoeren der nieuwe Bisschoppen een BEWYS*, dat Philips den II.^{en} den spaenschen *Tiberius* was? . . . . .

De tweede reden die de Heeren Staeten bybrengen, is: « *Der keuren van 't Concilie van Trenten.* » (1) Hier word het aenveerden van Godlyke en kerkelyke wetten aen eenen Catholyken vorst tot een *misdæd* aangerekend!! . . . O! nu stelt gyl. Heeren Staeten, uwe naektheyd aen gantsch de wereld ten toon!! — nu doet gyl. zien doór *wat geest* gy wierd gedreéven, en dat gyl. niet alleen aen den koning, maer oök aen God waert ontrouw geworden!! . . . . Dus is het *uyt-gemaakt*; Mynheer, dat de Vereenigde Staeten het aloud spreekwoórd, *alwie aen God niet getrouw is, zal het aen den koning niet weezen*, hebben bekragtigd.

---

(1) Haræus, onzen geleerdsten en onpartydigsten Historie-schryver, heeft in zyne jaerboeken aengeteekend, dat den prins van Oranje zich niet alleen tegen het *opregten der nieuwe Bisdommen* heeft verzet, maer dat hy ook in eene redevoering, welke Haræus aenhaelt, tegen de *verkondiging van 't Concilie van Trenten*, is uytgevallen, op voorwendsel, dat de *besluyten van de gemelde Kerkvergadering, aen de Protestantsche, en zelfs eenige Catholyke Vorsten van Duytsland misnoegden; welke alle onze nabueren waeren.* In die zelfde Redevoering, de welke aen vele Raedsheeren mishagde, zegde den prins van Oranje wegens zich zelve: « *Catholicum sese Orangium existere, neque ab eâ sese Religione abduci ullatenus posse* » by vertaeling « *dat hy Oranje Catholyk was, en dat hy nooyt van dien Godsdienst zou kunnen afgetrokken worden.* » Mr J. M. Kemper hoogleeraer te Leyden, in zyne zeer liberale *proeve over den invloed der staetkundige gebeurtenissen* enz., zegt: « Den mensch is, buyten twyffel, het voortreffelykste, maar ook tevens het **RAADZELACHTIGSTE**, en, in vele opzichten, het **TEGENSTRYDIGSTE GEWROCHT** der schepping. » Zou den prins van Oranje ook vasttoechen af geen *raadzelachtig en tegenstrydig gewrocht* gewoest hebben?

Hunne derde schyn-reden is de volgende « *En dier grouzaame inquisitie.* » Ongetwyffeld zullen die oorscherrende woorden, Mynheer, uw gevoelig hart getroffen hebben, en de dweepzugtige kreét onzer wysgeêrige schryvers zal by u *uytgemaeft* hebben « dat Philips II de *constituten* » (blyde inkomst) der Nederlanders met den voet » heêft vertrapt. » En, gevolgentlyk, in uwe *Verhandeling over de nederduytsche taal- en letterkunde* « als den spaenschen TIBERIUS moest worden *uytgescholden!* »

Den heer *Bonald* (dit is zeker een *man van genie*) kenschetst de zoo genaemde gruwzaame *inquisitie* aldus: « zy is, zegt hy, UN LIEU COMMUN » DES PHILOSOPHES MODERNES! » Dat zy het ook geweest is by de Heeren Staeten schynt my onbetwistbaer. Om dit goed te maeken, zal ik onze nederlandsche historien raedplegen. Werpen wy, Mynheer, eenen vluggen blik op dezelve, tot ontwikkeling der *waerheyd*.

In het jaer 1566, den 3 April, kwaemen de bondgenooten (1), alsdan onder den naam van

(1) Dit Bondgenootschap der edelen, waer van, zoo als Haræus meld, *Oranje*, *van Egmond*, en *van Horne*, als de geheyme oprokkers gehouden wierden, heêft de bezonderste aenleyding gegeeven, tot alle de gruwelyke beroertens, de welke alsdan onze voorvaders hebben verdeyld, gekneld en onderdrukt. — Op den zelve tyd wierd 'er onder het ligtgeloovig volk uytgestrooyd, dat den herzog van Brunswyk met een leger, tot onderstand der geloofs-onderzoekers, in onze gewesten zou binnen rukken. — Men deelde oproerige schriften onder de borgeren uyt, enz.

Tot lof des Belgischen Edeldoms moet men echter zeggen, dat het aenzienlykste deel altoos aen God en KONING is getrouw gebleven. — Dat 'er zelf veele van hun, welke aen dit rampzaelig Bondgenootschap hadden deel genomen, het zelve, gelyk Haræus getuygt,

ligue, en eenige dagen laeter der *geuzen* (1) bekend, binnen Brussel. Zy droegen op aen de *gouvernante Marguerita van Parma* een *request*, ten eynde om de *oude wetten*, raekende den Godsdienst, en de *geloofs-onderzoekingen te doen opschorssen*, tot dat den koning zoude aenzogt worden de zelve t'eenemaal te vernietigen.

zonder den inhoud te wèeten, onderteekend hadden.—Dus was het inzicht van allen het zelfde niet.

De eene verzogten de opschorssing der *geloofs-onderzoeking*, welke reeds in Braband was afgeschafft. De Landvoogdesse bewilligde hun verzoek; dus waeren zy bevredigd. — Andere verzogten *verzagting* in de strenge wetten, welke den keyzer, en daer nae den koning, tegen de ketteren hadden uytgegeeven; MARGARITA was bereyd hun verzoek toetestaen. (zie *Haræus*) Hunnen wensch was dus voldaan. — Andere vroegen *volle vryheyd van religie*; maer de Catholyke *Margarita* oordeelde, dat het haer niet veroorloofd was, tegelyk altaeren voor Christus en Belial opteregten, of de plegtig-gedoemde ketteren aldus goedtekeuren, aentemoedigen en te beschermen. — Eyndelyk een deel der Bondgenooten, die reeds de vryheyd en gelykheyd door MUNCER hadden hooren verkondigen; bedoelden hnnne verheffing en het rooven en uytplunderen der aen God-gewyde Tempelen, om op het ontheyligd Altaer-puyn, eene nieuwe Republiek op-te-regten. — Deÿze laesten, door roof of eerzugt aengeprykkeld, waeren tot geene onderdaensigheyd overtehaelen; en aen hun, maer niet aen onze wettige Landvorsten, moet de *vyfde verwoesting* van ons Vaderland worden toegeschreven.

(1) Onze dwaelende broederen stooten zich toch niet aen het woord *geus*, waer van ik nu en dan gebruyk maek. De geschiedenis van het tydvak, dat ik verhandel, *vereyscht* dit. Zie hier, wat aenleyding tot die benaeming heeft gegeeven.

Den graef van *Berlaymont*, de Bondgenooten van verre ziende ankomen, zeyde aen de Gouvernante « dat 'er van die *gueux* niets » te vreezen was » De Bondgenooten namen dit smaedwoord tot eenen eertytel aen; weldra vertoonden zy zich onder het kleedzel van *geuzen*. Hunnen vreugden-kreët wierd: *lang leven de Geuzen!* Zy deëden gedenk-penningen slaen, op welkers eene weërzyde geprent was, *twee saem-gestrengele handen in eenen bedel-zak gedraeyd*, met dit opschrift: *USQUE AD MANTICAM*, (tot den bedel-zak toe.)

Den geleerden tydgenoót *Cornelius Valerius* zegt, dat het fransch woord *gueux* de zelve beteekenis heeft als het duytsch woord *geuten*, het welk van de verwoestende GOTHEN word afgeleyd.

De Gouvernante antwoórdde in schrift : Dat zy den koning zoude verzoeken , te willen goedkeuren de nieuwe *reglementen* , welke zy reeds met de Gouverneurs der provintien ontworpen had ; en dat zy den koning zoude trachten te verwilligen , om alle de provintien aen het rechtgebied der geloofs-onderzoekers te ontheffen , waer van Braband al reeds ontlast was .

Die volks- en vreédelievende antwoórd , vervolgt den geschied-schyver , bedaarde de geuzen niet ; zy wierden dagelyks stoutmoediger , om dat zy aenhoord waeren ; hunnen aenhang groeyde aen , en zy gaven hunne inzigten nu openbaer te kennen.— De nieuwe geloofs-hervormers stroomden uyt Duytsland en Vrankryk in onze oorden ; verkondigden eerst by nacht hun nieuw Evangelie , daer nae op de markten , straeten en daken der huizen. Weldra weérgalmde de lucht doór het Hemel-tergend geschreeuw , den *Paus is Ante-Christ ! liever turks als paeps ! de Priesters en Moniken zyn Phariseën ! . . . . .*

In de maend Augustus van het zelve jaer brak hunne roof- en vraek-zugt uyt. De beéldstormery nam aenvang in Vlaenderen , en men reket , dat er op den tyd van *dry* dagen , ontrent *de vier honderd kerken* zyn uytgeplunderd of verbrand geweest. Dit waeren de vrugten , ó geloofs-hervormers , van dit nieuw Evangelie !

In hetzelfde jaer wierd Antwerpen ook in rouw gedompeld. De *Calvinisten* rukten met geweld in de Kerken , braeken de beélden , roofden de schatten , verspreydden de overblyfsels der Heyligen , braeken de graeven open , en gaeven den vollen

toom aen hunne dollen woede. Het afbeeldsel der H. Moeder Maegd wierd uyt den voorgevel van het stads-huys ter aerde geworpen, en in haere plaets wierd gesteld, onder het geschreeuw van *vivent les Gueux*, den verzonnen *Brabo* (Fictius Brabo, zegt het chron. Antverp.) Met toestemming van Prins Willem van Oranje verkondigden aldaer de Calvinisten en Luteraenen, hun *nieuw* Evangelie en timmerden tempels op.

In het jaer 1567 was het nog erger gesteld met den waeren Godsdienst, waer aen Nederland zynen roem is verschuldigd. Veële groote steden; doór den maelstroom des vernielenden tydgeests wechgerukt, vervoegden de ongetrouwigheyd aen God met de wederspanningheyd aen den koning: De volks- en vreedelievende *Margarita van Parma* wierd gepraemd, het geweld der wapenen tegen haere onderdaenen te gebruyken; de fortuyn vergezelt haere leger-schaere, zy verjaegt de geuzen, dempt den geest van oproer, en alle de provintien bekwamen bynaer in dat jaer de verlangde rust. In het zelve jaer wierden te Antwerpen de uytgeroofde en ontheyligde Kerken hersteld, en de kettersche tempels ten gronde geworpen.

In het zelfde jaer 1567 vertrok de hertogin van *Parma* na Italien, om aldaer, afgezonderd van het gewoel der wereld, onder het geestelyk bestier van den H. IGNATIUS DE LOYOLA, haere overige dagen met God doór te brengen: de hoogagting der Belgen volgde haer op, en haere naegedagtenis is in zegening.

Zie daer, Mynheer, eene historische schets

nopens het gedrag der *bondgenooten*, in onze jaerboeken onder den naem van *geuzen* bekend. Nauwelyks hadden zy hun smeeke-schrift aen *Margarita van Parma* opgedraegen, of zy begonnen openlyk te toonen *wie zy waeren . . . .* en wat hunne bedoeling was. . . . En dit alles op *voórwensel* van de grouwzaeme *inquisitie*, die reeds in Brabant *was afgeschafft*, te vernietigen. — En dit alles op eenen tyd wanneer de volks- en vreedelievende Landvoogdesse, (die, zoo als Stradagetuygt, *de Belgen met liefde maer niet met schrik wilde bestieren*) schriftelyk beloofd had den koning te verzoeken, van alle de provintien aen het gezag der geloofs-onderzoekers te ontheffen.

Men moet ook in aendagt neemen, Mynheer; dat *Vogelius* zich, het jaer te voóren, tegen het uytvoeren dier gestrengte plakkaerten had verzet; beweérende, dat men nog eens aen den koning; vóór en al eer men tot hunne uytvoering zoude overgaen, een volledig verslag van den toestand der zaeken moest overzenden; maer den *Prins van Oranje*, (wie zou dit gelooven ten zy wy dit in *Haræus* vonden aengeteekend. . . . .) had zich daer tegen gesteld; hy trok de andere raedsheeren in zyne party, en de koninglyke brieven wierden afgekondigd.

Beeld u echter niet in, Mynheer, dat die beslyuten bloed-plakkaerten waeren, en dat op de beschuldiging van eenen *hans-op* (*unius scurro*) zoo als de oproer-genooten zeyden, de onpligtigsten van goed en bloed wierden beroofd. Niets min dan dat, Mynheer. Wel beken ik: dat

er gestrenge onder waeren ; maer welken vorst zou geene gestrengheyd gebruyken tegen zoodanige God- en koning-smaedende vyanden ? . . . . Dat nochtans die *gestrengheyd* met geene *willekeurigheid of tyrannie* gepaerd was , blykt uyt de volgende voórschriften , dewelke den koning , in het jaer 1555 , aen de nederlandsche geloofs-onderzoekers had toegezonden . Ik zal den latynschen text , zoo als hy by *Haræus* te leézen staet , aenhaelen .

« Si aliqui , zegt den koning , apud inquisito-
 » res appareant , volentes alium deferre super
 » hæresi , ea tamen conditione , quod nomen de-
 » latoris celabitur , et in reformationi non insere-
 » tur , (ut sæpius contingit) illos tamquam testes
 » non recipient ; neque eorum delationem in-
 » formationi inserent , neque ex ejusmodi dela-
 » tione contra aliquem procedent . (1) » En we-
 » derom : « Si » inquisitores commissarii compe-
 » riant aliquos , qui per invidiam , aut aliâ occa-
 » sione alios injuste detulerint , hoc judici et
 » magistratui loci , aut concilio provinciali in-
 » dicabunt , ut ipsi contra tales calumniatores
 » procedi curent . » (2) .

---

(1) Indien 'er zich eenige by de geloofs-onderzoekers aanbieden , om andere wegens ketsery aenteklaegen , maer op voórwarde dat den naem van den aenklaeger zal verzwegen worden (gelyk het meermaels gebeurt) dan mogen zy hen als getuygen niet aenveerden , noch hunne aenklag ing in het onderzoek stellen , noch uyt kragt van zulk eene aenbrenging tegen iemand voortgaen .

(2) Indien de geloofs-onderzoekers eenige bevinden , de welke uyt afgunst , of . by eene andere gelegenheyd , andere onrechtveérdiglyk hebben aengeklaegd , dit moeten zy aen den Rechter en het plaet-aelyk bestuer of aen het provinciael Concilie kenbaer maeken , op dat zy dusdaenige valsche beschuldigers zouden doen straffen .

Ach ! dat onze vryheyd-lievende réchters , in onze verlichte eeuw , zulke inquisitoriaele voór-schriften van hunne *liberaele* opperhoofden altoos hadden ontfangen ! dan zouden wy de graeven van zoo veële *onschuldige* slagtoffers met onze traenen niet besproeyen !! . . . . . dan zoude de aerde het koninglyk bloed niet hebben ingezwolgen !! . . . . .

Voór dat ik hierop myneslot-redemaeké, zal ik u nog mededeelen het gedacht van den geleerden *Feller* , nopens dié geduchte rechtbank. « Quel-
 » que jugement qu'on porte de ce tribunal , il
 » est constant , qu'à ne l'envisager que dans des
 » vues philosophiques et politiques, il a préservé
 » l'Espagne des guerres civiles; que les sectes des
 » derniers siècles ont excitées dans tous les royau-
 » mes de l'Europe , et l'a conservée dans un
 » calme parfait , dans le temps que le fanatisme
 » inondait de sang la France , l'Angleterre , les
 » Pays-Bas , l'Allemagne , et *tous les pays que*
 » *l'hérésie a pu atteindre*. Il est prouvé d'ailleurs
 » que c'est le tribunal le plus circonspect et le
 » plus *juste* , comme le *mieux* composé. »

Wat mag men nu uyt dit alles afleyden? Niets anders , dan dat de hoogmogende Heeren Staeten in de 16.de eeuw , de grouwzaeme *inquisitie* , even als onze hedendaegsché waen-wysgeêren , als een *lieu commun* hebben behandeld , om hunnen onwettigen opstand tegen hunnen *wettigen koning* te bewimpelen ; — en dater wederom doór deéze hunne beschuldiging ; zoo greétig doór u aenveêrd , niets minder dan *uytgemaekt* is , dat *Philips dén II.^{de} den spaenschen Tiberius was*.

Keeren wy nu weder terug tot het *plegtig plak-kaert.*, waer doór de Heeren Staeten verklaerd hebben, den koning van Spanjen vervallen te zyn van het *recht tot de Nederlanden.* Vervolgens zeggen zy « Den hertog van Alva gezonden , daar » na Don Louis de Requesens, toen Don Johan, » om deéze getrouwste landtzaaten , volbouwers » van den top zyner achtbaarheid , met allerlei » smaadt en wreedheyd te verbluffen , en door » geweld of bedrogh , onder 't juk van ondragh- » lyke slaaverny te kryghen. »

Hoe ongerymd die reden is , zal elk redelyk mensch licht vatten : immers, indien eenen koning kan *verklaerd worden vervallente zyn van zyn recht tot eenige landen* , om dat aldaer eenige gouverneurs , het aen hun toevertrouwd koninglyk gezag misbruyken, dan zou de geheele Europeaensche maetschappy ontsteld , en doór borgerlyke oorlogen verwoest worden; want, waer ter wereld is'er een keyzerryk , koningryk of gemeenebest , alwaer men geene Gouverneurs zoude aantreffen, de welke het aen hen toevertrouwd gezag misbruyken ? In wat hoekje van Europa worden nu geene *Verressens* gevonden?

Dat de dry voórgemelde Gouverneurs ook geen ontaerde dwingelanden waeren , zoo als zy doór de Heeren Staeten worden voórgedraegen, is zeer ligt uyt onze vaderlandsche historien te bewyzen. Maer om dit te ontwaeren , houde men bestendig in het oog het slach der godsdienst- en koninghoónende vyanden , tegen welke zy hebben gestreeden (waer van ik eene schets hier voóren heb aengehaeld) en dan zal men oórdeelen , dat

zelf de strengheyd van *Alva*, niet aen *smáadt* of wreedheyd, *geweld oft bedrogh*, maer aen de ongehoorde boosheyd der verharde mytelingen moet worden toegeëygend. De euveldaeden deezes wederspannigen hadden *Margarita's* langmoedigheyd uytgeput, en *Alva's* strengheyd uytgetart. Ziet hier wat desaengaende de geschiedenissen getuygen : —

Voór het vertrek van *Margarita van Parma* is den 22 Augustus 1567 binnen Brussel aengekomen den vermaerden krygsheld *Ferdinandus Alvarez de Toledo*, hertog van *Alva*. Hy kwam in het Nederland in de hoedaenigheyd van *Capiteyn-Generael*, met last van zorg te draegen voór den Godsdienst, en de pligtigen, zonder onderscheyd van rang of weêrdigheyd, te vangen en te straffen. Het opvolgende jaer begon hy allen, dewelke zich aen *oproer, beëldstormerey, of heyligschendingen* hadden pligtig gemaekt, te vangen, en, zonder onderscheyd, strengelyk te straffen. Verscheyde edellieden wierden onthoofd, veële oproerige borgeren opgehangen, en de verkondigers der nieuwe evangelische leering, hunne helpers en begunstigers, wierden in de gevangenis geworpen, en veële van hun, zoo als *Haræus* getuygt, wierden ook onthoofd of opgehangen. De geuzen wierden hier doór met zoo grooten schrik en angst bevangen, dat er eene groote menigte vrouw en kinderen verlieten, en zich in de bosschen van Oost-Vlaenderen gingen verbergen. Deéze, zegt *Haræus*, wierden wilde of *bosch-geuzen* toegenaemd. By nacht verlieten zy hunne schuythoeken, randden de priesters en moniken

aen , namen hen alles af , mishandelden hen vreedelyk , en sneeden hun neus en ooren af. — Zoo dat *Alva* gepraemd wierd, doór een edict de dorpen verantwoordelyk te stellen voór hunne geestelyke Herders.

In het jaer 1570 vierde men te Brussel het twee honderdjaerig jubel-feest van het H. Sacrament van Mirakel. By deéze gelegendheyd verkondigde den hertog van *Alva* eene *algemeene kwytscelding* (generael pardon) voór *allen die zich in de voórige land-beroertens aen wederspanningheyd aen den koning , of heyligschending hadden pligtig gemaekt.* In tusschentyd drong prins Willem van Oranje (den welken in het jaer 1567, om dat hy den *eed van getrouwigheyd* aen de Landvoogdesse *Margarita van Parma* had geweygerd , uyt het land was gevlugt) doór eenige duytsche en fransche Grooten ondersteund zynde , met een magtig leger in het Nederland (1). — De bloedige en

---

(1) Den prius van ORANJE was uyt eenen der edelste Duytsche stammen voortgesproóten , en in de *lutersche* doóling opgevoed. In het leven van keyzer KAREL V gedroeg hy zich als Catholyk. Hy won de gunst van den vorst, en wierd met alle slach van weldaeden en eerteekens overlaeden. Dit alles verzaedigde zyne onbepaalde eersugt niet ! hy beéldde zich in , zegt FELLER, dat het spaensche Hof, allen zynen roem en luyster aen zyne Voorouders verschuldigd was , en hy dus om te *heerschen* , maer niet om te *gehoorzaemen* , was voórbeschikt.

Wat zynen Godsdienst aengaet , hoort hoe STRADA daer van gewaegt. « *Het is gelooflyk*, zegt hy, *dat hy* (den Pr. v. O.) *de Religie als eenen dekmantel heeft aengezien , en de zelve volgens de tydsomstandigheden, als een kleed heeft aengetrokken en uytgeschud. Het is zeker*, zegt hy verder, *dat hy aen den broeder van den koning van Frankryk heeft geschreven , dat men op Religie zoo zeer geene aendagt moet neemén , als 'er gehandéld word, wegens het bekomen of vestigen van een Ryk. Die gevoelens had hy uyt de verderffelyke schriften van Machiavel, welke hy met greepigheyd las , getrokken.* »

langduerige oorlogen, die ons vaderland hebben verwoest, staen by *Strada* geboekt. Het is alsdan, zoo als den geleerden *Molanus* schryft, dat *de vyfde verwoesting tot het toppunt is gesterogen*.

In het jaer 1572 heeft *Gilielmus de la Marck*, graef van *Lumou* of *Lumme*, opperhoofd der water-geuzen, de stad Briel (de verovering van deéze stad word beschouwd als de baker-mat der hollandsche republiek ingenomen.) *De la Marck* heeft aldaer zynen koninglyken troon opgerecht, en overtuygde de gantsche wereld « *dat der* » *vorst tot nut des volkx* (zonder het welk hy, » niet bestaen kon) is aengesteld, om, gelyk een » vaader zyne kinderen, gelyk een' herder zyne » schaapen, 't zelve te queeken, te behoeden en » te bestieren naar recht en billykheyd. » De martelaeren van Gorcum zyn er de bewysstukken van? — Hy plundert de kloosters uyt, verovert *Schoonhoven* by verdrag, verworpt aldaer, tegen zyne gedaene beloften, twee moniken, bind eenen anderen, dien hy gevalliglyk had ontdekt, aen den steêrt van zyn peêrd, slypthem doôr wegen en straeten, enz. . . . . Een fraey bewys van herderlyk en vaderlyk gedrag (1) !!

---

(1) *Gilielmus De la Marck*, graef van *Lumou* of *Lumme*, op de grenspaelen van Braband, in het land van Luyk, stamde af van zeer Catholyke ouders. Zyne godvrugtige moeder, had hem in zyne jongheyd tot leermeester gegeêven, eenen ondeugenden monik, welchen, onder het masker van geveynsde godvrugtigheyd, de verderfelykste dolingen, waer mede hy was opgekropt, voor de Graevin had verborgen gehouden. Deczen schynheyligen leermeester verpeette het hart van den aen hem toevertrouwden kweekeling, en verduysterde zynen geest met alle slach van dwaelingen. — Welk eene gewigtige les voôr veêle Catholyke ouders! — Het gevaer is des te grooter, daer het openbaer onderwys nu niet meer gelyk voôrheên aen het toeverzigt der Bisschoppen is onderworpen, gelyk het in

In het zelfde jaer, den 23 Julius, veroverde prins *Willem van Oranje* de stad *Rurmonde*. Zyne soldaeten vermoordden aldaer twaelf Cathuysers, en andere Priesters. Van daer vertrok hy op *Leuven*, en die stad kocht zich vry. *Mechelen* gaf zich over; zyn leger nam *Dendermonde* in, en de stad wierd geplunderd. Te *Audenaerde* wierpen de geuze-soldaeten vier Heeren Pastoors en twee andere Geestelyken in de Schelde; eenen alleen ontsnapte den myl der dood, en de anderen wierden doór de golven ingezwolgen. (Alle onwederlegelyke daedzaeken, dat men het volk bestierde na recht en billykheyd !!)

Zie daer; Mynheer, de vyanden waer mede den hertog *d'Alva* heeft gestreeden, en waer van hy ons vaderland heeft *verlost*.

---

alle Catholyke landen (kragtens de Goddelyke en kerkelyke Wetten) plaets heeft en sedert eenwen plaets gehad heeft. Bovendien is het vergift der ongeloovigheyd, gevolgelyk der ongodsdienstigheyd, in byna alle de boeken met voordagt doór de nieuwe wysgeeren verspreyd geworden. Reeds over 40 jaeren beklaegden zich de Bisschoppen van Vrankryk desaengaende hy Lodewyk XVI. « L'incrédulité » (zeyden zy in hun vertoog van den 24 september 1775) a su infecter de son veyn les ouvrages les plus étrangers à la Religion; elle y sème ses traits perfides, ses ironies, ses dérisions: Histoire, philosophie, poésie, les sciences, le théâtre, les arts même, elle a tout associé à ses funestes complots; espèce d'attaque d'autant plus dangereuse qu'elle est moins prévue, qu'elle se reproduit sous toutes les formes, et qu'il est plus difficile de s'en défendre. Aussi avec quelle rapidité l'incrédulité n'étend-elle pas son empire! »

En inderdaed, weynige jaeren daerna, heeft men het hoerschend gedrogtelyk ongeloof, het schoone, voórtyds zoe Christelyk, Vrankryk op den rand van desaelfs verderf sien gobragt. van waer het nog, om de zelfde redenen, niet hersteld is; even min als de meeste staeten van Europa: overal hooft en ziet men het geestelyk en wereldlyk gezag, niet alleen hoenen en beschimpen, maar daedelyk aanvallen en omverwerpen; en overal heeft de studeerende jeugd een werhalyk deel daer in. O, heylloose boeken! O, verraaderlyke leermesters! O, roekeloze ouders!

In het jaer 1573, in de maend December, vertrok den hertog *d'Alva* naer Spanjen. Hy was eenen der grootste veldheeren zyner eeuw, en den roem zyner zegenpraeten zal nooyt uyt het geheugen der stervelingen gewischt worden. Hy *vertrok*, zegt *Strada*, «zelf tot vreugd van veel catholyken, om dat zy dachten, dat den Hertog door zyne strenge bestiering de gemoederen had verbitterd.» Maer daer uyt kan men niet afleyden, Mynheer, dat *Alva* eenen tyran was, den welken de *GETROUWSTE* landzaaten, met allerlei smaadt en wreedtheyd verblufte, om hen onder 't juk van onverdraglyke slaverny te kryghen. Neém er aendagt op, Mynheer: strengheyd is meermaels hoognoodig. — strengheyd is geen tyranny. — Heeft hy *muytmaekers*, die het volk tegen den Vorst ophitsten, strengelyk gestraft; — waer ter wereld zullen nog hedendaegs de oproermakers ongestraft blyven? Heeft hy de *beeldonteerders*, de *kerk-roovers*, de *heyligschenders* strengelyk gestraft? Waer ter wereld zyn zy eertyds ongestraft gebleeven. — Heeft voorheen den heydenschen romeynschen koning *Tarquinius*, den tien-man *Marcus-Tullius*, om dat hy eenen boek, waerin de geheymen van de borgerlyke godsdiens-plegtigheden waeren aengeteekend, had vervalscht, niet ter dood veroordeeld? Wierd hy op het gebod van den koning in geen en leeren zak genaeyd en in de zee geworpen? Wierd *Socrates*, op aenklage, dat hy eenen *nieuwen* godsdiens invoerde, te Athenen niet ter dood verweezen! — Wie zou' nog hedendaegs zelfs 't graf van eenen *Musulman* strafloos onteeren? . . . . .

Ja , Mynheer , ik beweêr *dat ALVA geenèn tyran was* , en dat wy deézen hertog , indien wy hem met *de la Marck , Sonoy of Snoy* (1) en andere

(1) Wat vreeddaerd Sonoy geweest is , om van veêle andere niet te spreêken , zal eenen hollandschen en protestantschen historieschryver , (Kerrouse) goedmaeken. Ziet hier wat hy er , in zynen *Abrégé de l'histoire de la Hollande* , van gewaegt ; na dat hy gesproken heeft van eenige valsche uytgestrooyde geruchten , dat men de steden van Noórd-Holland , had willen in brand steken , vervolgt hy : « Les tourmens les plus affreux arrachèrent à ces prétendus incendiaires le nom de quelques riches paysans catholiques , qu'ils accusèrent de tous les crimes dont on vouloit qu'ils les accusassent. C'étoit là où le cruel Sonoy (ou Snoy) les attendoit. Ces délateurs , malgré même leurs rétractations , malgré même les promesses faites à quelques-uns d'eux , de leur accorder la vie s'ils chargeoient ces paysans , pér rent dans les plus affreux supplices. Mais les cruautés inouïes , exercées contre quelques-uns de ces infortunés paysans , faussement accusés , ne pourroient être crues , si elles n'étoient pleinement attestées par les procédures. Nous voudrions épargner ces horreurs à nos lecteurs ; mais l'impartialité de l'histoire ne nous permet pas de cacher ces excès , dont un parti s'est rendu coupable , pour ne découvrir que ceux du parti ennemi. Les tourmens ordinaires de la question la plus cruelle ne furent que les moindres des maux que l'on fit souffrir à ces innocens. Leurs membres disloqués , leurs corps déchirés de verges , étoient ensuite enveloppés dans des linges trempés dans de l'eau-de-vie ; on y mettoit le feu et on les laissoit dans cet état , jusqu'à ce que leur peau noircie et retirée découvrit ces nerfs de leur corps. On employoit le souffre , souvent même jusqu'à une demi-livre de chandelles pour leur bruler les aisselles et les plantes des pieds. Ainsi martyrisés on les laissoit quelques nuits couchés par terre sans couverture ; et à force de coups on chassoit le sommeil loin d'eux. Du hareng pec et autres alimens salés étoient la seule nourriture qu'on leur donnoit , pour allumer dans leurs entrailles tous les feux d'une soif dévorante , sans leur permettre l'usage d'un verre d'eau , quelques supplications qu'ils fissent pour en obtenir. On posoit des frêlons sur le nombril des victimes , et l'on en retiroit l'aiguillon qu'ils y avoient fiché de la longueur de l'articulation d'un doigt. Sonoy lui-même avoit envoyé à cet affreux tribunal certain nombre de rats , que l'on plaçoit sur la poitrine et sur le ventre de ces infortunés , sous un instrument de pierre ou de bois fait exprès et recouvert d'une plaque de cuivre : le feu posé sur cette plaque forçoit ces animaux à ronger les chairs et à se faire un passage jusqu'au cœur et aux entrailles. On bruloit ces blessures avec des charbons ardents ; l'on faisoit couler du lard fon-

belgische *Adrets* te berde brengen , als eenen *herder* en hen als *verslindende wolven* zullen aenzien. — Hier zien ik, dunkt my, u spottend grimlachen. Doch bedwing u, Mynheer, en laet u overtuigen; want het is van *Alva* dat zelfs den godloozen Raynal zegt: « lorsqu'il opinait dans les conseils, il n'avoit égard ni aux désirs du monarque ni aux intérêts des ministres; il se déclaroit toujours pour le parti qu'il croyoit le plus juste; souvent il ramenoit ceux qui l'écoutoient à la probité, et lorsque ses efforts étoient inutiles, il ne les suivoit pas au moins dans leur injustice. » Is dit, Mynheer, het caracter van eenen dwingeland? Geenzins, maer juyst het afbeeldsel van eenen rechtveêrdigen raedsman en vroómen krygsheld. — Neén! hy was geen menschen-beul; nooyt heéft hy de aen God en koning wederspannige onderdaenen, met brandende keërssen, pekels, wespen, ratten of zuygkalveren afgemarteld.

Waer toe dienen nu de bladzyden, Mynheer, met de welke gy uw werk (misschien om sommige protestantsche of liberaele leézers te behaegen) hebt beklad, om *Alva* als den snoodsten der tirannen af-te-maelen?... Moet gy eyndelyk niet bekennen, M^r, dat gy het grootste deel uwer verwen misbruykt hebt, en dat gy, welligt geheel zonder

---

du sur ces corps ensanglantés. D'autres horreurs plus révoltantes encore furent exercées avec un sang-froid dont à peine on pourroit trouver d'exemple chez les Cannibales; mais la décence nous défend de poursuivre.

(Zie daer hoe den lieutenant (stedehouder) van den prins van Oranje zich, met zyne medestaenders, in Noórd-Holland heéft gedraegen!)

opzet, den Echo van eenigē lasterzugtige schryvers zyt geworden?

Overigens, wat hebben de hoogmogende Heeren Staeten doór hunne verbluffende *magtspreukcn uytgemaekt*?..... Ook al niets! Getuygen de volgende historische uyttreksels: — In het jaer 1573, den 17 November, is te Brussel als nieuwen gouverneur der Nederlanden aengekomen *Don Louis De Requesen*. Den koning Philips II had hem bevolen, de Nederlanders met zagtheyd te behandelen: 't geén juist met zynen minzaemen en toegevenden aerd overeenkwam. Maer zyn altezagtmoedig en oogluykend gedrag, wekte den wreével-moed der wederspannigen weér op, die doór *Alva's* gepaste strengheyd waeren beteugeld geweest. Den standaert van oproer word welhaest weér geplant, en *Don Louis* word gepraemd de krygstogten te openen. Hy verslaet het leger van *Louis Nassau*, broeder van *Willem van Oranje*, en behaelt andere zegentraelen. Zyne soldaeten worden wederspannig; hy bevredigt hunnen opstand, vervoordert zyne veldtogten, word uyt *waterland* gedreéven met verlies van 700 soldaeten, ten deele verdronken en ten deele gesneuveld. 160 vallen 'er in de handen der vyanden; men leyd hen naer Hoorn, alwaer zy rug tegen rug worden vastgebonden en in het water geworpen!

Den 6 Juny 1574 wierd 'er voór de *tweede* reys te Brussel, in den naem van den Koning een algemeen pardon (220 uytgenomen) afgekondigd, voór alle die de waepenen zouden neêrleggen en den Koning erkennen (zou dit ook eenen tirani-

schen act zyn ? . . . .) De Hollanders bespotten wederom des konings goedheyd , en volherden in hunnen oproer : — te Breda word 'er eene vrede-onderhandeling, doch zonder vrugt, geopend ; de veldtogten worden hernomen , en den landvoogd sterft te Brussel , in't jaer 1576 , den 5.^{en} Meêrt : « *De gevolgen van zyne toegevendheyd*, zegt den geleerden FELLER , *bevestigen , dat de ketters en oproerigen enkelyk de zagtmoedigheyd der Vorsten inroepen, om zich zelve te versterken en machtig te maeken.* »

Het is dan wederom *uytgemaakt*, Mynheer , dat LOUIS DE REQUESENS de *getrouwste onderdaenen met allerley smaet en vreedheyd NIET heeft verbluft*.

Nog moet ik den draed der geschiedenis eens herneémen , en eenige daedzaeken aenhaelen (die alle niets min dan *uytmaeken* , dat Philips II den spaenschen *Tiberius* was) om tot den gouverneur *Don Johan* , den welken ook als eeneu vreeddaerd , *volgeweld* en *bedrogk* , word voorgesteld , over te gaen.

Na het afsterven van *Don Louis De Requesens*, gaf *Philips II* het gouvernement over aen den Raed van Staeten. Den koning dacht, doór dit onbe-
paeld vertrouwen aen de Nederlanders betoond , alle twisten en oneenigheden te kunnen vereffen-
nen ; maer 't was alles te vergeéfsch ! Goedheyd
entoegevendheyd bevredigen geene roof- en eer-
zugtige muytelingen. « *Die inschikkelykheyd*,
zegt Strada , *is ten hoogsten aen het land verderf-
felyk geweest.* » Den Raed was ontbloot van gezag,
en kon zich niet doen eerbiedigen. Den Prins

van *Oranje*, om zyne inzigten te bereyken, had in den raed den appel van tweedragt geworpen, en voedde de zelve onophoudelyk aen; 't geén ten gevolge had, dat eyndelyk de Staeten geheel doór den Prins wierden bestierd.--Verscheydene graeven en andere edellieden, om dat zy den Koning bleéven aengekleéfd, wierden in hegtenis gezet.

In het zelfde jaer 1576 wierd'er een verdrag, *De pacificatie van Gend* toegenamd, geslóóten, waer in, onder andere zaeken, wierd vastgesteld: « *dat niemand iets zoude bestaen tegen de Roomsche Catholyke Religie.* »

In het jaer 1577 kwam te Luxemburg aen eenen nieuwen gouverneur voór het Nederland, genaemd *Don Johan van Oostenryk*. De historischryvers vergelyken hem, om zyne dapperheyd, werkzaamheyd, geest, en bezonder om zyne *menschlievendheyd*, mildheyd, en iver voór den waeren Godsdienst, by zynen vader keyzer Karel den V. Den verlangden landvoogd mackte met de afgezanten der Staeten een nieuw verbond, onder den naem van *eeuwig edict* bekend. Den vorst bekrachtigde van zynen kant de *pacificatie van Gend*, en de afgezanten beloófdten *het bewaeren der Roomsche Catholyke Religie, en de gehoorzaamheyd aen den koning*. Den nieuwen Gouverneur deed den 1.^{en} mey 1577 zyne plechtige intrede binnen Brussel onder het vreugdegejuych der borgeren, roepende: *Don Johan* heéft het oud geluk en den voórspoed in het Nederland aengebragt. Hy won de gunst der Nederlanders, alhoewel de aen God en koning wederspannige oproep-maekers, de arglistigste kunst-

strekken in 't werk stelden, om het volk van den Landvoogd afkeerig te maëken.

Intusschen weygerden de provincien van Holland en Zeeland, het eeuwige edict te onderteekenen, als ook prins *Willem van Oranje*. Hy gedroeg zich nu in het openbaer als calvinist. Hy verspreyde valsche gerugten, om het vuervan oneenigheyd tusschen den Landvoogd, de Staeten en het volk aen te blaezen : waer in hy, zoo als den tyd-genoót *Haræus* getuygt, doór de overige ketters geholpen wierd. . . . *Don Johan* ziende, dat zyne goedheyd wierd misbruykt, en dat hy als aen zich zelve was overgelaeten, vertrok naer het kasteel van Naemen, en maekte zich veêrdig, om doór de waepenen de wederspannige provincien tot gehoorzaemheyd te brengen.

In tusschen-tyd wierd prins Willem doór de Staeten naer Brussel geroepen, en *Ruart van Brabant*, dat is *rust bewaerder* benoemd! Zyne nieuwe heerschappy was byna onbepaald, en, om die te snuyken, verzogten de voórnaemste Heeren van Brabant, Vlaenderen en andere provincien den aertshertog *Mathias*, om het gouvernement van Brabant te aenwaerden. Hy was eenen jongen vorst, en, op de aenraeding van prins *Willem*, deden hem de Staeten veële voórwaerden onderteekenen. Prins *Willem* wierd ook aen den jongen gouverneur tot lieutenant, of beter, tot *bestierder* gegeéven. Den 20 january 1578 wierd hy te Brussel ingehuldigt.

Don Johan, hebbende *Alexander Farnesius* met zyne troepen tot onderstand bekomen, rukte naer het slagveld, versloeg het Staeten-leger in

de velden van *Gembloers*, en bragt op weynigen tyd veële steden tot gehoorzaamheyd. Dien tegen- spoed verbitterde het gemoed der vraek- en eer- zigtige kettters; zoo dat, in het jaer 1578, den Roomsch-Catholyken Godsdienst, die reeds veële eeuwen in Braband had gebloeyd, en wiens bewaering men meermaels plegtiglyk had bezwooren, in het Nederland byna wierd vernietigd. Nergens wierd de *Pacificatie van Gend* schandiger geschonden dan te Gend zelf. De kettters hadden den gouverneur van Vlaenderen, *Philips de Croy* hertog van Aerschot, in den kerker geworpen; zy verjoegen de geestelyken op voorwendsel, dat zy niet te betrouwen waeren; zy roofden de kerken, kloosters en godshuyzen uyt, verkogten de heylige vaten, wierpen de klokken uyt de torens, om er oorlogs-tuyg van te maeken. Soortgelyke gruweldaeden wierden te Brugge, Yperen, Dendermonde, Audenaerde, Aelst, en andere plaetsen vernieuwd. In het zelve jaer wierden uyt Antwerpen schandelyk wechgejaegd; alle de Eerw. Paters Jesuiten en vyftien Minderbroeders. De Lutheranen en Calvinisten verkondigden en vrylyk hun nieuw hervormd Evangelie.

Den dapperen, menschlievenden en godvrugtigen krygsheld *Don Johan* wierd in't jaer 1578, den 1.º october, in het midden zyn'er zegonpraelen, doór eene ontydige dood uyt dit vergankelyk leven wechgerukt; de brakke traenen zyn'er onderdaenen bevogtigden zyn graf, en hy zal, eeuw- in eeuw-uyt, als eenen deugdzaemen held by alle volkeren geëerd worden.

Zie daer , Mynheer , eene *waeragtige* historie-
schets nopens de dry Landvoogden , die doór de
Hoogmogende Heeren Staeten zyn voorgedraegen ,
als *dry tyrannen* , de welke *de getrouwste landzaaten*
met alierly smaadt en wreedheyd verhuften . He-
mel ! hoe zyn zy misvormd geworden ! Vraek en
eertzugt hebben hen onkennelyk gemæekt ! ! . . . .
Ook heb ik opgeleverd eene schets der vyanden ,
waer mede zy in bloedige worstelingen zyn ge-
weest ; nu kunt gy beyde partyen naer hunne *dae-*
den oordeelen . Wat zeg ik oordeelen ! . . . . .
Neén Mynheer , hun oordeel is reeds geveld . Ge-
doog dat ik u dit met den geleerden *Feller* onder
het oog brenge . « *Non* , zegt hy , *les Souverains*
» *des Pays-Bas et leurs ministres n'ont pas été*
» *des monstres : Philippe II , la bonne Marguerite ,*
» *Juan d'Autriche , Alexandre de Parme , le sé-*
» *vere duc d'Albe , n'ont pas été des tyrans . Ils*
» *n'ont pas combattu la sédition et l'hérésie avec*
» *des chandelles , du hareng-pec , des frélons , des*
» *rats et des veaux de lait ; les lois , et le glaive qui*
» *en punit la violation , voilà les armes qui ont ap-*
» *puyé leur autorité .* » Ik vertrouw , Mynheer ,
dat ik alle beschuldigingen , tegen Philips den II.
ingerigt , om hem van tyranny te overtuygen , heb
aengehaeld , en der zelve ongerymdheyd weder-
legd heb . Ik zeg , ongerymdheyd , om gene haet-
elykere uytdrukking te gehruyken . Ook was deé-
ze zoo in 't oog vallende , dat er zich zelfs de toen-
maelige aen God en koning wederspannige Hol-
landers aen gestooten hebben . Desaengaende
leest men eene merkweêrdige *anedote* , welke
by *P. C. Hoofft* , maer omstandiger by *Pieter Bor-*

reng staet geboekt « Achtervolgens dit plakkaart,
 » zegt *Hoofst*, hield men alomme den amptlui-
 » den de form van de nieuwe eedt voor, om den
 » spanjaardtjaf, en aan de algemeine Staaten,
 » Landruardt en andere overheden, ingestelt by
 » hen, hulde te zweëren. — Een zaak zwaar
 » voorstaande zommighen uyt anset voór *onred-*
 » *delyker verwarrenis en feller vyantschap* : zom-
 » mighen uyt aanstoct van gewisse. Tot Woerden
 » vervorderde zich een luitersche leeraar op den
 » stoel, heftigh daar teeghens uyt te vaaren; en
 » vermaant zynde, dat hy zich met geene zaken
 » van staat te mengen had, nochte als vreemde-
 » ling's lands recht verstond, week echter (oft
 » men hem schoon des onderweez) van zyn ge-
 » voelen niet: zulkx hy eindelyk gelast wierd te
 » vertrekken. »

Uyt al't aengehaelde ontwaert gy nu, hoóp ik,
 Mynheer, de valscheyd der magtspreuk, waer
 mede gy my in uwen brief tracht te verbluffen,
 zeggende: « *Philips II trad de constitutien (Bly-*
 » *de inkomste) der Nederlanders met den voet,*
 » *DAT IS UYTGEMAEKT WAER: en van dan af*
 » *hadden de Nederlanders het recht hem (Philips)*
 » *niet meer als souvereyn te erkennen?* » Indien
 gy, Mynheer, het eerste zoud stellig *uytgemaekt*
 hebben, dan moet gy nog stellig *uytmaeken*, dat
 uwe *gevolgtrekking* juist zy. — Kloek aen! Myn-
 heer, zet dit werk eens op uw *getouw*! de Ant-
 werpsche staets-schriften zullen u misschien den
 scheid-raed opleveren.

« Dit-zelve recht, zegt gy, hebben de Catho-
 » lyke Belgen en hunne geestelykheyd, tegen

» Joseph den II.^{en} doen gelden. » Maer heeft men u nooyt , Mynheer , in uwen Rhetorica of Logica geleerd den volgenden grondregel : *Omnis comparatio claudicat* ? Bovendien moet ik u opmerken , dat deéze uwe vergelyking , of aen kwaedwilligheyd , of aen historische onweétendheyd is toetewyten. Ja, zelfs de ongerymdheyd van uwe gelykstelling nopens die twee monarchen, en die der patriotten van 1789 met de geuzen der 16.^{en} eeuw, zal by iedereen genoeg in het oog vallen , die een weynig in de geschiedenis van dit land ervaeren is. Want het is zeker (en het tegendeel zult gy doór geene *onomstootelyke bewyzen toonen*) dat Philippus den II.^{en} , noch geenen zyner landvoogden , eenige constitutie , of blyde inkomst, in een of ander deel heeft geschonden : en gevolgelyk met oproerige en alle gezag-schendende onderdaenen en vremdelingen te doen had , die onder verscheydene voórwendels , waer aen het zulk slach van volk nooyt ontbreékt , hunne eer-roof- of kettery-zugt zogten te bevredigen ; — Terwyl het in tegendeel oorbaer is (en dus aen eenen geschiedenis-onderzoeker en archivist gelyk den H.^{en} Willems moet overbekend zyn) — dat Joseph den II.^{en} de constitutien, en de dierbaerste regten zyner Belgische onderdaenen in veéle opzigten heeft *geschonden*. (1) Getuygen, zyne menigvuldige

---

(1) "T zy verre van ons van te gelooven, dat deézen vorst in het geheym der boosheyd ingewyd waere, alhoewel veéle zyner edicten en verordeningen duydelyk aentoonen, dat de zelve geen ander doekwit hadden , dan de grondstellingen der moderne wysgeeren intedringen in de plaets van die van het H. Evangelie. Schandelyk misleyd doór zyne raedslieden , die hem ongetwyffeld die plannen van *hervorming* onder een geheel ander gezicht-punt hadden voórgelou-

edicten. Onder andere, dat van den 28 Nov. 1781, waer by hy zich het onrechtmatig gezag toeëygende, van veële kloosters te *amalgameëren*, en aldus de ledemaeten der zelve onafhangelijk maekte van hunne wettige overheden; de straffen die hy daer by tegen de onwilligen bepaelt, en waer van hy zich de toepassing voórbeheld; de dispensatie der klooster-beloften enz. waeren de duydelykste schendingen van het heylig recht der Kerk en van het geestelyk gezag: —

Zyn edict van den 5 Dec. 1781 nopens de houwelyken, waer by hy de macht der Bisschoppen uytstreckte, die van den H. Stoel vernietigde; de straffen daer by bepaeld: —

Het edict van den 12 Jan. 1782 waer doór de Carthuizers, Carmelieten, Clarissen enz. uyt hunne kloosters gejaegd wierden, en die, eylaes! vrugteloos de vryheyd van geweeten inriepen, die aen alle slach van protestanten was toegestaen: die men zonder medelyden uytplunderde, krachtens de volmagt aen de commissarissen (by art. 3) gegeeven; die men deéd zweëren dat zy zelf geen penning (art. 4) zouden verheelen, en die men daerna, op order van Z. M. (art. 5), op eene *weêrdige en betaemelyke wyze* verdreëf: —

den, en voórnamelyk met betrekking tot de financien (zoo als nopens het vernietigen der Bisschoppelyke Seminarien welker inkomsten aenmerkelyk waeren) begunstigde hy hunne geheyme plannen, en dit des te liever, dewyl hy in alle deéze aenmaetigingen niet minder zag dan eene uytbreyding van zyn gezag. Bovendien had men hem al zeer vroeg grondbeginzels ingeboezemd, die hem maer al te veel genegen maekte om het gezag der H. Kerk met een nydig oog aentezien. Hoe zeer zyn die Vorsten te beklagen, die aldus door trouwlooze en kwaedaerdige raeds-mannen aengezet worden, om den staet van den in hun koningryk gevestigden Apostolischen godsdienst omverterwerpen!

De reclamatiën van den pauslyken Nuncius , Z. Ew. Garampi , by den prins van Kaunitz (19 Dec. 1781) tegen die schendingen van het algemeen recht der Kerk by alle catholyke natien in kracht , en het afslaende antwoord van dien prins (19 dec.) in naem van Z. K. M. : —

Het edict van den 4 Mey 1781 , welk aen de Bisschoppen verbiedt de constitutie *Unigenitus* toetelaeten , en aen hunne onderhoorige te laeten leézen , alhoewel dezelve sedert lang eenen geloofs-regel voór de gantsche Catholyke Kerk waere : —

Het edict van 28 Sept. 1784 , welk aen de geestelyke alle kennis neéming nopens de houwelyks zaaken , zelf wanneer het de *validiteyt* of *nulliteyt* der aengegaene houwelyken aenbelangde , ontzegde , niet tegenstaende de Catholyke Kerk alle de ongehoorzaemen aen die beslissing in den ban geslaegen hebbe : —

Zyn edict van den 8 april 1786 verbood aen de Cath. Priesters , van hoegenaemd in hun onderwys van eenige stof van controverse te handelen , onder straf van afzetting !

Maer het alleraenstootelykst is , zyn streng bevel aen de H.ⁿ Pastors , van op den predikstoel aftekondigen die zelfde ordonnantiën , die , in de onbevoegzaamste woórden , de Dienaeren van het H. Evangelie kluysterden , hoónden en beschimpten ; — van die zelfde edicten met luyder stem en duydelyk voórteleézen , die in de oogen der volkeren de eerbiedweérdigste wetten der Kerk verkrachtten en vernietigden ; die de geloofstellige decreéten des Opper-priesters veroordeelden (de *Breve super soliditate etc.*) ; die

de godvruchtige en onschuldige Broederschap-
pen vernietigden : terwyl zy de vergaderingen
der vry-metzelaeren authoriseerden , en hun een
wettig bestaen toekenden enz.

Nae de Bisschoppen van het recht beroofd te
hebben , welk zy ten allen tyden in deéze pro-
vintien gehad hadden (gelyk in alle Cath. landen)
van de goed- of afkeuring der boeken die het ge-
loof en de zede-leer aengaen : een recht welk
niet minder heylzaem voór de maetschappy dan
voór den Godsdienst is , wat ook de *toleranten* of
liberaelen van alle eeuwen mogen zeggen. Nae
de uytoeffening van dit recht aen een collegie van
onderzoek, of censure, toevertrouwd te hebben ,
welks leden niet dan aen de gezag-hebbende
magt konden toegenegen zyn, pretendeerde Z. M.
aen zyne goedkeuring te onderwerpen , alle voór-
schriften, bevel-brieven en geloofs-verordenin-
gen der Bisschoppen , (28 Sept. 1784). Het was
dus den vorst die beslissen moest of het Evan-
gelie wel of kwaelyk uytgelegd wierd !

By zyne depeche van den 17 Oct. 1789, mae-
tigde hy zich het recht aen den Godlyken dienst
te regelen : verbiedende alle buytengewoone so-
lemneéle Missen zonder onderscheyd , en alle
openbaere godvruchtigheden zonder voóraf-
gaende toestemming van zynen't wege !

Volgens eene depeche van Z. M. , van den 24
February 1788 , wierd aen de Bisschoppen het
recht ontzegd, van zelve aen de kweekelingen
hunner seminariën de godsgeleerdheyd te onder-
wyzen. Dat was doór eenen slag de magt omver-
stooten en vernietigen , van de geloofs-leer te on-

derwyzen, en tegelyk die van wettige en orthodoxe Herders aen het volk te zenden : —

Z. M. ging nog verder: doór zyne depeche van 21 Meêrt 1786 gaf hy bevel, dat de geénen die reeds Priesters waeren, en die zich niet aen zyn edict nopens het algemeen Seminarie onderworpen hadden, volstrektelyk van het vermogen van biecht-hooren en prediken zouden uytgesloóten worden :—

Doór eene andere depeche (21 January 1787) wierd aen de Bisschoppen op het strengst verboden van eenige gunst, ja zelfs van schuyfplaets te verleenen aen de geénen die t'hunnent zouden terug keeren, om zich te ontrekken aen de besmetting van het algemeen seminarie: waer men, onder de werken, van wege Z. M. tot onderwijs voorgeschreeven, een groot getal nieuwerwetsche schryvers vond, die arglistiglyk de kettery, het Deismus en Materialismus aenpredikten: zoo als *Villaume, Pehem, Stoeger*, den algemeenen bestierder van het Seminarie zélven, gelyk blykt uyt de reclamatie van den Hoog-eerw. Card. en Aertsbisschop van Weenen, *Migazzi*, aen Maria Theresia ingediend, (ziet verz. van de Reel. van Belg. I.^e deel.)

Het was dit edict nopens de instelling van het algemeen Seminarie, welk de geheele belgische natie het meest verontweêrdigde, en haer hoofdzackelyk tot opstand bragt (1). Het despotismus

---

(1) Ziet hier hoe eenen treffelyken schryver zich aengaende het opregten van dat algem. Seminarie uytdukt: « Er bleef hun (de vry-geesten) nog een ontwerp, sedert lang heraed, arglistiglyk gesmeéd, het welk, stoutelyk uytgevoerd, den ondergang der Religie

(gewoonlyk byhangzel der wereldlyke oppermacht in geestelyke zaeken) ontzag zich niet, de geheele natie in dat edict met hoón en schimp te overlaeden, haer valschelyk betigende met eene algemeene besmetting en bedorvenheyd

» in het schoonste Christelyk gedeelte van Europa moest te wegbrengen : Ik meen in het zeer Cath. Godsdienstig Belgien. Het is aldaer, waer eene Geestelykheyd, doór de gantsche Cath. Kerk bewonderd om haere kennis, wetenschap, zuiverheyd der zeden, geregeldheyd der Kerk-tucht, zooveele Catholyken vormt als er boreren zyn. Het is daer dat de weêrdigheyd, de zorg en den moed der Bisschoppen den Glans van den Godsdienst handhaeven, dat zy doór aenhoudende zorgvuldigheyd eene zuivere leere en nytmuntende regeltucht onder de Candidaeten van het Priesterschap onderhouden, alle slach van misleyding en zelf den schyn van dwaeling afkeeren : en het was daer dat de ongodsdienstigheyd belang had, haere groote aenvallen te doen, die de geheele Catholiciteyt daerna moest ontwaeren.

En welk was dit ontwerp zoo heylloos voor Gods Kerk ? Ach wie zou het gelooven ! dit ontwerp was, van uyt eene en dezelfde bron de Belgische jeugd te vergiftigen, en met haer de toekomende geslachten ; van de Bisschoppen van hunne onvervremdbaere rechten te berooven ; van hun alle middelen te benedemen (gelyk *thans*, eylaes ! ook plaets heeft) om zich tegen de leerstelliglyk heraannde verleyding te verzetten ; van hun, onder de schaduwe der altaeren zelfs, hunne tedere kweekelingen voor het Priester-ampt te ontrukken ; van hun voor altoos de vaderlyke zorgen te verbieden, welke hun bisschoplyk karakter als eene voornaeme pligt van hun vereyscht ; eyndelyk van de opkomende geestelykheyd aen de regeltucht hunner Herders te ontrekken, van er kinderen zonder vaders, candidaeten zonder onderwyzers van te maeken. Maer » het geén de overmaat der boosheyd is : van vreedelyk die jonge » geestelyken toetevertrouwen aen mantien doór een schandelyk » gedrag gebrandmerkt, en door grondstellingen strydig met die » der WAERE KERK..... Dit is het geén men in het werk ging stellen in eene opregting, bekend onder den naem van algemeen Seminarie : eenen naem zoo verfoeylyk voor den godsdienst van dat » land geworden, dat men den zelven niet zonder diep-gevoelden » afschrik kan uytspreeken..... Waerlyk het past de filosofen » wel van hunnen afgod van deéze eenvormigheyd te maeken, » daer zy in den zelfden tyd eene onbepaelde tolerantie instellen. » Hoe, ik zal met erbewys den Calvinist, den Jood, den Quaker, » den Geestdryver, etc. ; in myn vaderland zien invóeren ; en ik

van zeden etc. Ook lieten de Staeten van Brandenburg, in hun verhoog van den 22 Oct. 1787, niet nae van stoutelyk, doch met gepasten eerbied, zich tegen dien onbillyken blaem te verzetten.

Deéze gedeeltelyke doch zaekelyke schets der schendingen, ik herhael het, van de dierbaerste rechten en *belangrykste vryheden* der toenmaeligen algemeen *catholyke* Belgen, verwerpt allé vergelyking tusschen de twee gemelde vorsten, en gevolgentlyk ook tusschen den opstand (tegen den wettigen souvereyn doór den Catholyken Godsdienst altyd veroórdeeld) hunner wederzydsche onderdaenen.

« Het leyd nog grooten twyffel, zegt gy, of catholyke onderdaenen hunnen vorst niet mogen ontroonen, wanneer dien vorst eenen tyran is. » O! dit leyd geen twyffel by onze liberaele vrydenkers! Alle de *Bourbons*, zelfs voór en alear zy het daglicht hebben aenschoawd, zyn tyrannen in hunne oogen! De dolken en springbussen zyn de moordtuygen, die zy gebruyken, om de aerde van die menschen-beulen te ontlasten! Neén, Mynheer, dit leyd geen twyffel by de meeste on-catholyken!... Maer zegt my, in welke schriftuer-plaets, hebt gy dien

---

» zal gelooven, dat *de eenvormigheyd van leering* de waere beweegreden is van eene groote profane school, gedrogtelyk samengemengzel der dwaesheyd en dwaeling... waer de godvrucht, den eerbied voor de Kerk, de kennis des Godsdienst voor niets gekend worden. » etc.

(*Démol. raisonnée du sém. profane érigé à Louvain 1786.*)

Den berugten *Linguet*, overdréeven verdediger der verrigtingen van het gouvernement, is zelfs genoodzaekt het algemeen gevoelen ten dien opzigte, en byna dezelfde wyze, te verklaren; ziet zyne *Annalés polit.* n.º 101, 1788, p. 307.

grooten twyffel aengetroffen? — Doórbladert vry het H. Schrift; nergens zult gy dien *grooten twyffel*, maer eene tegenovergestelde schitterende waerheyd ontmoeten. Hebt gy in het H. Schrift niet geleézen, dat onzen godlyken Meester, den Koning der koningen, gezegd heeft: *Geéft den keyzer (of koning) dat den keyzer toekomt?* Leert de catholyke Kerk ons niet: « dat de koningen » doór God regeéren; dat wy om Gods wille aen » alle menschelyke overheyd onderdaenig moe- » ten weézen, 'tzy aen den koning als zynde den » oppersten, het zy aen den stadhouder, als » doór hem gezonden; en dat alwie zich tegen » die magt verzet, Gods-verordening wederstaet, » en zelfs de straf der verdoemenis op zich laed?» — Waer heeft ooyt DAVID den naem van Heer en Koning aen SAUL onttrokken, alhoewel hy van hem ten onrecht wierd vervolgd? — Heéft den H. Geest zelf den naem van koning aen den kindermoorder HERODES, by MATHEUS, niet ge-geéven? — Heéft God zelf doór den mond van zynen Propheet *Moyses* niet gezegd: *De vrael-neming is aen my, en ik zal in den tyd vergelden?* Wel nu, indien dan het volk zynen wettigen koning onttroont, verzet het zich dan niet tegen de godlyke verordening? Maer zult gy opwerpen, ik zeg, *wanneer den vorst eenen tyran is.* — Waer ergens hebt gy in de heylige Orakelblaêden, die konings-moordende uytzondering aengetroffen? Indien gy ze nergens hebt gevonden, gelyk zeker is, waerom brengt gy ze dan te berde? — Sints wanneer hebt gy de zending ontfangen, om een onderscheyd te stellen, waer onzen godlyken

Leermeester geene heeft geplaeft? Waer zyn uwe zedings-brieven? — Neém in aendagt, Mynheer, dat het juist die filosoofsche onderscheiding is : *dien hy eenen tyran* is , welke reeds zoo veel schuldloos koninglyk bloed heeft doen stroomen ; — dat het die jacobynsche onderscheiding is , welke alle de vorstelyke troonen heeft ondermynd , en welhaest , indien die liberael-leer uyt de maetschappy niet word verbannen , den eenen op den anderen met gedruys zal doen nederstorten. Verdryft, Mynheer, die konings-moordende leering uyt uwen geest ; vereenigt veel eerder uwe waepenen met die der waere Catholyken , om de waggelende troonen te onderschraegen , en aldus den afgrond der staets-beroerten en lands-omwentelingen te dempen. Laet ons verder getrouwelyk het voorbeeld der eerste christenen navolgen , die hun goed en bloed opofferden , om zelfs de *Neros* en *Caligulas* , die zich verlustigden in het bloed der christenen , te verdedigen ; — Laeten wy dikwils voor oogen houden het voorbeeld van den H. *Mauritius* en zyn krygslegioen , noch magt , noch moed , noch waepentuyg ontbraken aen die vroóme helden , om zich tegen den snoodsten der dwingelanden te verzetten ; maer zy hadden liever hunne waepenen neérteleggen , en de zelve met hun bloed te zien besproeyen , dan aen het gebod van den Koning der koningen ongetrouw te worden. — Onze Iersche Catholyke broeders hebben ook *Mauritius* voorbeeld nagevolgd. Nooyt hebben zy deel genomen in de samenzweeringen , de welke tegen hunne koningen , alhoewel hunne onderdrukkers , zyn gesmeéd geweest,

Wat hebben wy gedaan , vraegt eenen catholyken hollandschen Schryver , met TERTULIANUS , wat hebben wy gedaan om ons over deeze onrechtvaardigheden te vreden ? Waar hebben de onderdrukte Catholyken den standaard des oproers opgeheven ? Hebben zy 'zelf in plaatzen alwaar byna al de inwoners Catholyk waaren , zich oproerig verzet , tegen het ontrooven hunner heiligdommen , om de zelve aan eenige weinige gereformeerden toe te wyzen ? hebben zy 'er zich tegen verzet , toen men hun zelfs de vrye beschikking over hunne goederen by uitersten wilde belette ? (1)

Uyt dit alles kont gy beslyuten , Mynheer , wat de leering der Catholyken is , en dat 'er hen tegen de dwingelanden geene andere waepenen overblyven , dan *taey geduld* en *vertrouwen op God*.

Waerlyk het spyt my , Mynheer , u nog te moeten zeggen , dat uw gevoelen zelfs strydig is met de gezonde reden ? Eenen heydenschen schryver , Tacitus zal u daer van overtuigen , « Men moet » zegt hy , vueriglyk , na goede vorsten verlangen ,

---

(1) Een treffend bewys , dat de filosofhen het hoofdzakelyk op den Cath. Godsdienst gemunt hebben , is , dat na de Cath. Geestelykheyd (wier recht van eygendom niet minder heylig was , dan dat van andere eygenaeren) van alle haere goederen beroofd en openbaerlyk verkogt te hebben ; na de getrouwe en opregte Priesters verbannen of vermoord te hebben , de *Tolerante Republiek* , 700 berugt wegens haere confiscatien van alle slach , plegtiglyk decreteerde (den 17 july 1793) in 't midden der ruinen daer zy zich mede omringd had , dat de goederen der protestanten , welke hun ter oorzaak van geloofs-gezindheyd waeren ontnomen geworden , aen hunne erfgenaemen zouden terug gegeven worden , in Lorraine , het hertogdom van Bar en in alle landen aen Vrankryk vereenigd. Dit rechtveerdigt volkomenlyk deezze bemerking van Portalis « On a vu » par les événemens de la révolution , que *le Catholicisme a été* » l'objet principale de tous les coups qui ont été portés aux états blissements religieux. » (Disc. de Port. lé. 15 germ. an 10.)

» maer hen , hoedanig zy ook zyn , verdraegen ,
 » *Bonos imperatores voto expetere , quales cumque*
 » *tolerare.* » Hoe menschlievend is dit gevoelen !
 want het is byna onmogelyk eenen tyran te out-
 troonen , zonder het volk tegen hem te waepenen ,
 en eenen borger-oórlog te veroorzaeken ; maer
 eenen borger-oórlog is eene grootere ramp dan
 het korttydig bestuervan eenen dwingeland. Want
 zegt den wyzen *Tacitus* verder , « Een en tyran is
 » gelyk aen eenen mislukten oogst , overstroo-
 » mingen en andere ongelukken van dien aerd ,
 » die geene duerzaamheyd hebben. »

Heeft *Hisiodes* , eer dat onzen godlyken Leer-
 meester geboren was , niet gezegd : « dat de konin-
 » gen de lyfwagten waeren van Jupyn ? » Heeft
 er *Homerus* niet bygevoegd « *'T is onbermherdig*
 » *en vreed de handen op koningente slaen?* » Ont-
 waert gy nu , Mynheer , dat de Heydenen zelve
 uw gevoelen hebben verworpen.

Eyndelyk genaek ik tot uwe laeste verschan-
 sing , van waer gy u als eenen anderen Achilles
 verdedigt. O dit bolwerk zal moeyelyk zyn om te
 bestormen ! — Men heeft ons in den *Rhetorica*
 geleerd : *Argumenta fortissima postremo loco col-*
locanda sunt. Wat zyn nu die sterke drangredens
 die gy tot slot hebt behouden ? — *Indien* , zegt
 gy , *het systeem van le comte de Maistre* , in zyn
overheerlykwerk DU PAPE , in alle punten en dee-
 len moest doórgaan , dan was den voór-wettig er-
 kenden *Napoleon* of zyn nazaet den eenigen wel-
 ken aanspraak heeft op den troon van *Vrank-*
ryk , etc. etc. zou het belagchelyk muysje van
Horatius op dat bolwerk niet mogen geplactst

worden ? . . . . . O den naem van den vergoden Napoleon heeft *voórheén* nog al iets uytgemaekt ! Hy was eene sterke verschansing ! . . . Maer *nu*, Mynheer , nu kan hy zyne laffe vleyers niet meer redden. Het woórdje *ex*, het welk hedendaegs zoo veéle groote eertytels vergezelt, heeft ook den geduchten Bajazet onzer eeuw, tot wiens lof gy *voórheén* (wel is waer om eenen prys te bekomen) hebt gezongen ; ook getroffen ! . . . Echter dat daerlaetende, kóóm ik terug tot uw gezegde, waer van ik liever eene oorspronglyke aenhaeling zou gehad hebben ; want ik verklaer u rondmondig, Mynheer, dat ik dit overheerlyk werk *du Pape* wel heb doórléézen, maer nergens, het geén gy my schryft, heb ontdekt (1). Nogtans beweêr ik niet, Mynheer, dat gy uw aengehaeld

---

(1) Dit uytmuntend werk, welk binnen kort in het nederduytisch staet uyttekomen, bewyst zonne-klaer : de Godlykheyd des Oppergezags van de Pauzen van Roomen, opvolgers van den H. Petrus, Stedehouders des Zaligmaekers, en door Hem-zelf ingestelde zichtbaere Opper-Hoofden zyner onvergangeljke eeuwigduerende Kerk, tegen welke alle de Kettters en Scheurmaekers, Deisten en Mátéria-listen, Jacobynen en Liberaelen, Vrymetzelaers en Geillumineéren, — met een woord *de helsche magten niet zullen vermogen*.

Dit zelfde voortreffelyk werk toont onwederlegbaer aen, dat alle de Staeten van Europa niet alleen hunne eerste beschaving, maer ook het behoud der zelve, aen de Pauzen verschuldigd zyn; en dat overal waer het gezag van den Stoel van Roomen word verworpen, miskend of gekrenkt, men welhaest alle slach van tegenstrydige Secten, de onverschilligheyd in het godsdienstige, de vrygeestery, het algemeen zeden-bederf, de geheyme samenzwééningen en openbaere opstanden tegen de wereldlyke overheden ziet ontstaen !

Het zelfde werk, betoogt verder ten vollen, de noodzaekelykheyd, voor *alle* vorsten van Europa, van het *herstellen* des Pauslyken Oppergezags in den Godsdienst, by aldien zy hunne waggelende troonen niet willen zien instorten. En, eyndelyk het toont aen : *dat al wie dit Oppergezag niet erkent en gehoorzaemt, geen*

gezegde in't gemeld werk niet zult ontdekt of meenen ontdekt te hebben ; want , wat al vremde en menigvuldige ontdekkingen hebt gy uwē leézers , doór uwe aenhoudende navorschingen al niet in uwe Verhandeling medegedeeld !

Wat er ook van uwe gewaende ontdekking no-pens de wettigheyd der aenspraek van Bonaparte of deszelfs nazaet op den troon van Vrankryk moge weezen : zoo is 't nogtans zeker dat hy zelf daer nooyt zoo gerust op is geweest. En alhoewel den grooten Bossuet verklaert dat « Le droit de con- » quête qui commence par la force , se réduit » pour ainsi dire au droit commun et naturel » du consentement des peuples , et par la pos- » session paisible. » (Polit. sacrée , liv. 2 , art. 2.) Zoo heeft nogtans deéze beslissing nooyt ten vol-len op hem kunnen worden toegepast. De altoos lofweêrdige volherding van Engeland , tegen dien teugeloozen overweldiger en geessel van Europa , betwistte hem de gemelde voórwaerde van *gerust bezit* , en het mag u ook ligt bekend zyn , Myn-heer , dat by de twee verdragen , of eerder waepenschorsingen van Amiens en Luneville , Bo-naparte doór Engeland alleenlyk erkend is ge-

---

Christen is nog kan zyn , en dus zelfs den naem daer van niet met recht mag draegen.

NB. De eerste uytgaven van het gem. werk (herdrukt by J. en V. M.) bannen weynige wecken uytverkogt geweest zynde , zoo verschynt thans de 2.de uytgave , welke evengelyk de voórige tot ontrent een vierde gedeelte van den prys der fr. uytgave (in 2 deelen) verkogt word.

Ook leéze men tot staving van de laetstgemelde beweering van le Cte Le Maistre : *Méthode courte et facile pour discerner la veritable Religion* , etc. , te Mechelen herdrukt by P. J. Hanicq ; 1817.

worden als *chef van 't gouvernement*, maergeenzins als Souverain, *veel min als wettigen vorst van Vrankryk*. En alwaere zulks gebeurd, dan had het doch onbestaenbaer geweest met het Godlyk en natuerlyk recht, en de aloude grondwet van Vrankryk, die de troon-opvolging voór de wettige afstammelingen erfelyk verklaert. Gevolgentlyk, zoo lang er zoodaenige nazaeten, in eene der *BOURBONSCH*E familie-takken (daer het God dank nog niet aen ontbreékt, en *volgens le Comte de Maistre niet ligt ontbreéken zal*) aenweezig zyn, konde den nieuwen *CROMWEL* nooyt *wettigen* koning of keyzer van Vrankryk zyn, 't en waere doór vrywilligen afstand der luysterlyke *gerechtigden*. Dat ook Bonaparte daer van de billykheyd bevroedde, blykt uyt de poogingen, die hy desaengaende *vrugteloos* heéft aengewend, het welk hem welligt heéft doen besluyten, om zich op eene bloedige wyze van die gehaete mededingers, of liever eygenaers, te ontmaeken: getuygen zyne *mislukte* aanslagen op het leven van den tegenwoordigen voórtreffelyken en godsdienstigen Lodewyk den XVIII, en zyne, eylaes! gelukte ver-raederlyke opligting en *moord* van den uytmunnenden en deugdzaemen Hertog van Enghien !!!

Gevoelt gy nu, Mynheer, dat ook deéze uwe laeste verschansing ellendig, ja ergelyk zwak is, en dat gy veel beter zoud gedaen hebben van dit voórgewend systema, of eerder gevoelen, *uyt geen schryver hoegenamd*, ter opwerping te ontleenen, benevens verscheydene andere die ik u slegs in 't kort heb wederlegd?

Hoe dit ook zyn moge, ik vertrouw u eyndelyk

overtuygd te hebben , doór aengehaelde daed-
zaeken , *uyt egte bronnen geput* , en doór redenen ,
steunende op het gezag van algemeen geagte
schryvers , of op het gezond oordeel gegrond (de
eenige *onomstootelyke bewyzen*) dat myne be-
schuldigingen , tegen uw werk ingerigt , waer-
agtig zyn : gevolglyk dat ik u geenzins *geheel*
ten onrechte betigt heb.

Overigens verklaer ik u dat het my leed is , van
uw alom verspreyd werk aldus openlyk te heb-
ben *moeten* aenvallen , dewyl ik my daer doór
genoodzaekt heb bevonden , van eenige histori-
sche waerheden aentehaelen , welke , in de te-
genwoordige tyds-omstandigheyd , beter on-
aengeroerd of in het denken mogten gelaeten
worden.

Doch de verdeédiging der geschondene eer ,
zoo wel van hooge wereldlyke als geestelyke per-
soonnen , en tevens die myner landgenooten in't
algemeen , met een woórd , de liefde tot de *waer-*
heyd zy myne verschooning.

Eyndelyk moet ik u , Mynheer , op den ver-
deren inhoud uws briefs , alhoewel vremd aen
den onderhaevigen twist , aenmerken dat uwe
gebelgdheyd wegens myne xermelding : *dat ik ge-*
hoord had dat gy een hollandsch ampt bedoelde ,
my zeer onstuymig voórkomt . Gy noemt deezen
echo eenen kwaedaerdigen trek , en voegt daer
by : « Al was dit zelf zoo , dan was het u nog
» niet veroórlofd daer uyt afteleyden , dat ik
» tegen myne eygen overtuyging in het open-
» baer iets schryven zou dat de verderffelykste
» gevolgen hebben kon . Uw geheyligd character

» (besluit gy *ex tripode*) moest u zulke onge-
 » gronde veronderstellingen verbieden ! »

Onaengemerkt den onevangelischen toon deé-
 zer vermaening , en zonder mynen toevlugt tot
 het *ontleenen* myner vermelding te willen neé-
 men , ligt myne verschooning genoegzaam in uw
 verwyt opgesloóten. — Wel hoe , Mynheer ,
 hebt gy dan liever dat ik , of wie het zyn moge ,
 veronderstelle , dat uw geschryf geheel belang-
 loos zy , of , dat , *als was dit zelf zoo NIET* , gy
IN en *MET* *eygen overtuyging iets zoud schryven*
dat de gevaerlykste gevolgen hebben kon ? — Ont-
 waert gy hier zelve het gebrekkige niet van uwe
logica , en dat u hier uwe kitteloorigheid heeft
 vervoerd ?

Dit daergelaeten verklaer ik u , Mynheer , dat
 uwe voórgemelde valsche aentygingen tegen onze
 voórmaelige Geestelykheid ; tegen de lofweêrdige
 Vorsten en regenten onzes vaderlands ; uwe on-
 gegronde klagten over deszelfs verdrukking, sla-
 verny , armoede en onweétendheid ; uwe her-
 haelde lof-galmen nopens Hollands gewaende
 vryheid en onafhangelykheid en der zelve voór-
 deelen , het overdreéven verheffen van deszelfs
 beroemde Mannen met verduystering , ja verag-
 ting van die van Belgien ; de ysselykste , menig-
 vuldige heyligschenderyen en verwoestingen van
 Gods Tempels , doór de baldaedigste en vreedste
 ketters gepleégd , doór u slegs vermeld als *schae-*
den der geloofs-twisten ; den overdreéven lof aen
 eenige geloof-verzaekers (gelyk Sevecotius etc.)
 met hunnen schandelyken afval onverschilliglyk
 aen uytwendige omstandigheden toeteschryven

etc. Dat een en andere, betuyg ik u rond uyt, deéd my iets erger vreezen dan de bedreyging der zinspreuk : *Quid non mortalia, pectora cogis auri sacra fames?* daer ik beducht was, dat den eylaes! maer al te veél heerschenden geest van het philosophismus, u ook onder deszelfs zielmoordende heerschappy mogt gekluysterd hebben, gelyk zulks het ramspoedig en beklaege-lyk geval geweest is, en nog is, van zoo veéle groote geleerden en uytmuntende verstanden! Doch van deéze vrees vind ik my, tot myn innig genoeg, ontheven, doór de stellige betuyging, in 't slot uws briefs vermeld, van uwe hartelyke verkleéfdheyd aen onzen alouden en onveranderlyken Godsdienst: ook zie ik met een hevig verlangen het doór u beloófte werk te gemoed; en hoóp dat gy, Mynheer, het allerloffelykst voetspoór van *Corneille*, *Racine*, etc., inslaende, aldus tot uw eeuwig heyl, en welligt tot uwen onsterffelyken roem, zult medewerken ter onderschraeging van onze hevig geschokte Moeder-Kerk; ter handhaeving haerer waere, zuivere, onveranderlyke, Goddelyke Leer, — en tot de verdediging haerer opregte en getrouwe, zoo dikwils gehoónde, hoogere en laegere Dienaeren, en wier heylwekkenden invloed, doór schimp- en laster-schriften tot eeuwig verderf van veéle, aldus op het snoodstverydeld word. (1)

---

(1) Zoo lang er doór de gezaghebbende Magten geene maetregelen genomen worden, om, *overal*, die menigvuldig verspreyde schriften, zoo tegen de goede zeden als den Christen Godsdienst ingerigt, te vernietigen, en hy middel, van eene gestrenge *censure* af te weéren; zoo lang het onderwys der jeugd onder den *onmiddely-*

Voorders verzoek ik u , Mynheer , van myne aengevoerde afkeuringen en aenmerkingen op uwe *Verhandeling over de nederd. tael enz.* geenzins te beschouwen als *uytvallen* of bedilzugt tegen de zelve , en nog veel min tegen uwen persoon : gevolgelyk , indien ik hier of daer , in den drift der wederlegging , eenige , naerspot- of schimpzweémende uytdrukking , gebezigd moge hebben , zoo bid ik u desaengaende ernstelyk om versooning ; u van mynen kant hartelyk vergeévende , al het geén eene alte ligte geraektheyd en overhaestige schryfwyze u tegen my *personneel* hebben kunnen ontwringen

Met welke betuyging ik de eer heb te zyn

Mynheer !

UEd. Dienaer ,

J. B. BUELENS.

---

ken invloed van het Bisschoplyk gezag niet hersteld word : zoo lang zullen ook de *algemeéne* rust en welvaert gestoord , de *geheyme* zamenzweéringen gevoed , en de openbaere aanvallen tegen de wettige Overheden aengemoedigd worden !
